

Item

3 Presentació

6 Dossier

Lectura digital

- 6 Els mites de la lectura digital: cara i creu d'una pràctica emergent
Juan Antonio CORDÓN

- 20 La lectura digital: el canvi de paradigma en la formació dels futurs editors
Teresa IRIBARREN

- 32 El Servei del préstec virtual eBiblio en temps de pandèmia
Toni FELIU

- 43 La informació a la universitat: cada vegada més digital, oberta i pròpia
Lluís ANGLADA

- 56 Audiollibres, els llibres que (ens) sonen
Adan SERVER

71 Telescopi

- 71 "El mitjà (on llegim) influeix en el circuit de lectura"
Entrevista a Maryanne WOLF

77 Experiències

- 77 Clubs de lectura virtuals a Biblioteques de Barcelona
Cèsar MORENO

- 90 "Escrits i memòria": la col·lecció de llibres electrònics a la Biblioteca de Catalunya
Núria ALTARRIBA

- 100 #InflatDeCiència, la divulgació científica en format vacances
Montserrat MONGE

- 108 Litterarum digital o com transformar un festival a mode streaming
Albert PUJOL

- 113 La literatura dels sentits
Mireia MUNMANY

- 117 Avís per a navegants: el canvi és l'única constant
Teresa FÈRRIZ

Item: revista de biblioteconomia i documentació
Núm. 71 - Barcelona - juliol/desembre 2021

Editada pel Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya
ISSN 0214-0349 (paper) · ISSN 1699-521X (Internet)

Presentació

Lectura digital

Presentació

La importància de la lectura digital ha crescut en els darrers mesos empena per la crisi sanitària, el confinament i el forçat canvi d'hàbits de bona part de la població. Les biblioteques de tot tipus ho han experimentat a un ritme accelerat: un increment sense precedents de llibres digitals i préstecs en plataformes que han crescut oferint més i millors prestacions; també ho ha fet la lectura digital compartida en forma de clubs de lectura que s'han obert un camí marcat per noves formes d'interacció. Tot plegat ha suposat un canvi de paradigma que sens dubte ha vingut per quedar-se, especialment a les biblioteques.

L'any 2011, en el número 55 de la nostra revista, es presentava un monogràfic sobre *Lector i segle XXI*, on ja s'apuntaven molts aspectes que avui (deu anys i una pandèmia després) hem cregut convenient actualitzar. És per aquest motiu que ens endinsem en un número que pretén abordar els diversos aspectes del llibre i de la lectura en format digital: la seva implementació i evolució, l'essència neurocientífica i d'aprenentatge o l'impacte de l'accés obert. Hem buscat la perspectiva del món de l'edició i dels nous formats de lectura en digital, com els audiollibres. Com no podia ser d'una altra manera, hem entrat a les biblioteques públiques per analitzar el fort augment del préstec digital i de les noves activitats que s'estan duent a terme al seu voltant, com per exemple els clubs de lectura virtuals; parlem també de reconfiguració de les biblioteques universitàries. S'ha volgut obrir la porta a experiències que enriqueixen i aporten valor a la lectura digital.

El Dossier s'inicia amb l'expertesa de José Antonio Cordon, que ens parla de l'elevat consum de continguts digitalitzats i multimodals, sempre confrontats al llibre imprès, concebut per l'imaginari col·lectiu com l'objecte perfecte. Al costat d'això l'autor reivindica el seu aprenentatge amb la implicació necessària de les administracions i de les institucions professionals i educatives. Per la seva banda, Teresa Iribarren

reflexiona sobre la pràctica formativa dels futurs editors enfrontats a un nou paradigma de l'ofici editorial que cal que estigui en sintonia amb les pràctiques tradicionals i amb les noves maneres de llegir. En l'article d'en Toni Feliu hi trobareu dades sobre l'increment i impacte del préstec virtual de l'eBiblioCAT durant el 2020, un servei únic per a totes les biblioteques públiques de Catalunya. Segons l'autor, el servei eBiblioCAT obre l'interrogant de si l'usuari voldrà interactuar amb uns serveis de lectura pública més virtuals i —fins a cert punt— homogenis per a tot el país, o voldrà mantenir el vincle amb la seva biblioteca valorant la presencialitat, la proximitat i l'arrelament al territori, trets distintius de les biblioteques del Sistema de Lectura Pública de Catalunya. La perspectiva de les biblioteques universitàries ens l'aporta Lluís Anglada analitzant l'evolució i transformació d'aquestes biblioteques en la creació, millora i manteniment dels repositoris digitals i, pel que fa a les biblioteques més actives, la reorientació de part dels seus actius per donar suport a la recerca. Adan Server en el cinquè article i darrer del dossier ens endinsa en la situació actual dels audiollibres a Espanya partint d'una anàlisi de les principals plataformes de venda i distribució. L'autor ens porta a valorar-ne la inclusió en els fons de biblioteques que no en disposen, o bé, en cas contrari, d'ampliar-ne la col·lecció bo i presentant les principals formes d'integració.

En l'apartat del Telescopi entrevistem la neurocientífica Maryanne Wolf, on ens parla de les seves investigacions centrades en la neurociència cognitiva i l'anàlisi de les xarxes que el cervell crea amb la lectura i amb l'alfabetització digital. Per a la investigadora, una lectura profunda és transcendental en una societat democràtica perquè desenvolupa l'esperit crític i l'empatia, i en aquest context les biblioteques hi tenen un paper clau a l'hora d'ajudar a crear una "saviesa digital" del tot necessària.

Finalment, presentem un bloc ampli d'Experiències que enriqueixen el panorama al voltant del llibre i la lectura digital. Des de Biblioteques de Barcelona, Cèsar Moreno, ens descriu els

clubs de lectura virtuals i n'explica el ressò. A continuació Núria Altarriba ens parla dels llibres electrònics de la col·lecció patrimonial de la Biblioteca de Catalunya i de la seva consolidació. I Montserrat Monge ens descriu #InflatDeCiència, una interessant activitat de divulgació científica promoguda des de la Biblioteca de Ciència i Tecnologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'àmbit literari també hi és ben representat: Albert Pujol, director de *Litterarium*, ens explica la transformació digital d'aquesta fira; Mireia Munmany presenta la iniciativa de

difusió literària digital *Espais Escrits*, xarxa del patrimoni literari català, ja consolidada després de deu anys i, finalment, Teresa Ferriz ens parla de *LletrA*, centrada en l'estudi i la difusió de la literatura catalana a Internet de la Universitat Oberta de Catalunya.

Tot agraïnt les aportacions fetes pels autors i autores que han fet possible aquest número, esperem que sigui del vostre interès i que contribueixi a continuar treballant en l'àmbit de la lectura digital. ■

Dossier

Lectura digital

**Els mites de la lectura digital:
cara i creu d'una pràctica emergent**

José Antonio CORDÓN

Catedràtic de la Facultat de Traducció i Documentació.
Universitat de Salamanca
jcordon@usal.es

Article rebut al febrer del 2021;
revisat al maig del 2021.

Els mites de la lectura digital: cara i creu d'una pràctica emergent

Resum: La lectura digital constitueix una pràctica emergent entre la societat, que s'ha vist impulsada pels desenvolupaments tecnològics i els canvis introduïts en els processos de comunicació, en els quals els dispositius i les aplicacions han afavorit el consum cada vegada més abundant de continguts digitalitzats i multimodals. No obstant això, es tracta d'una activitat marcada per les bondats que el referent imprès revesteix en l'imaginari col·lectiu, cosa que genera diversos mites associats al nou ecosistema: mites al voltant de la quantificació de les xifres, favorables a un entorn amb més de 500 anys d'antiguitat; mites relacionats amb la lectura perfecta i el lector ideal; mites vinculats amb el llibre imprès com a objecte perfecte. La viabilitat de la lectura digital exigeix processos formatius similars als desenvolupats en l'alfabetització convencional, i la implicació de les administracions i les institucions professionals i educatives.

Paraules clau: lectura digital, mètriques de la lectura, mediacions tecnològiques, alfabetització digital, e-book.

Los mitos de la lectura digital: cara y cruz de una práctica emergente

Resumen: La lectura digital constituye una práctica emergente entre la sociedad, auspiciada por los desarrollos tecnológicos y los cambios introducidos en los procesos de comunicación, en los que los dispositivos y las aplicaciones han favorecido el consumo cada vez más abundante de contenidos digitalizados y multimodales. Sin embargo, se trata de una actividad lastrada por las bondades que el referente impreso reviste en el imaginario colectivo, generando varios mitos asociados al nuevo ecosistema: mitos en torno a la cuantificación de las cifras, favorables a un entorno con más de 500 años de antigüedad; mitos relacionados con la lectura perfecta y el lector ideal; mitos vinculados con el libro impreso como objeto perfecto. La viabilidad de la lectura digital exige procesos formativos similares a los desarrollados en la alfabetización convencional y la implicación en ello de las administraciones y las instituciones profesionales y educativas.

Palabras clave: lectura digital, métricas de la lectura, mediaciones tecnológicas, alfabetización digital, e-book.

The myths of digital reading: the upsides and downsides of an emerging practice

Abstract: Digital reading constitutes an emerging practice among society, sponsored by technological developments and changes introduced in communication processes, in which devices and applications have favored the increasingly abundant consumption of digitized and multimodal content. However, it is an activity weighed down by the benefits that the printed referent has in the collective imagination, generating various myths associated with the new ecosystem. Myths around the quantification of figures, favorable to an environment with more than 500 years old, myths related to the perfect reading and the ideal reader, myths related to the printed book as the perfect object. The viability of digital reading requires training processes similar to those developed in conventional literacy, and the involvement of administrations and professional and educational institutions in this.

Keywords: digital reading, reading metrics, technological mediations, digital literacy, e-book.

Introducció

Parlar de lectura digital és fer-ho d'un terreny relliscós i sotmès a múltiples interpretacions, moltes de les quals interessades, capcioses o directament falses. Per això és imprescindible delimitar el terme per establir amb claredat els límits del discurs i el marc del seu desenvolupament. La lectura digital és una activitat relativament recent, sobretot si se la compara amb la lectura de textos impresos que es remunta al segle XV, encara que la seva consolidació, gràcies als programes d'alfabetització generalitzada i a les planificacions pròpies de la democràcia cultural en què la cultura es converteix en un dret com qualsevol altre, no es produeix fins ben entrat el segle XIX. Però, independentment de les competències lectores de la població, podem parlar de cinc segles d'impregnació i circulació de documents impresos que, per simpatia, han conviscut amb les activitats del conjunt de la societat i s'han erigit en un dels referents simbòlics de les seves percepcions quotidianes. Davant d'aquests fets, la lectura digital en cap moment ha estat reclamada com un dret reconegut, només en les declaracions més genèriques relacionades amb l'adquisició de competències digitals i d'alfabetització informacional i, en tot cas, els seus orígens només es remunten a les acaballes del segle XX, quan la informàtica domèstica es generalitza a les llars i, més concretament, a partir del 2006, quan apareixen els primers dispositius de lectura amb tinta electrònica i el 2010 amb el sorgiment de les tauletes, quan la invenció de l'iPad desencadena un moviment de personalització tecnològica que culmina amb la implantació i apropiació dels telèfons mòbils entre el conjunt de la població.

La lectura digital, per tant, forma part d'un procés que implica una mediació tecnològica, més o menys profunda segons el dispositiu emprat, però subjecta als condicionaments de dos sistemes complementaris: el del maquinari, ja que l'aparell reproductor comporta una arquitectura i un disseny que estableixen els límits dels seus usos, i el del programari, que possibilita

Per primera vegada, per llegir no són suficients les facultats intel·lectuals que havien estat objecte de l'alfabetització convencional, sinó que cal sumar-ne d'altres relacionades amb la tecnologia.

un conjunt de prestacions, diferents segons els programes i dispositius. D'aquesta manera, un primer tret diferencial, de cap manera irrelevant, és que per primera vegada a la història de la lectura apareix un aparell intermediari per poder dur-la a terme; un aparell que, a més, implica un doble sistema de competències: les pròpies de l'ús del dispositiu i les relatives a l'ús del programari, la gestió de les quals està presidida per l'asimetria, en virtut de la prevalença de les primeres sobre les segones. Per primera vegada, per llegir no són suficients les facultats intel·lectuals que havien estat objecte de l'alfabetització convencional, sinó que cal sumar-ne d'altres relacionades amb la tecnologia. D'altra banda, el llibre ha estat investit d'un fort component simbòlic, en la mesura que la seva possessió és símptoma de prestigi social i el seu consum ho és de prestigi intel·lectual. No obstant, això es dilueix en un context en què la lectura es torna invisible, excepte per a les dades estadístiques, ja que l'objecte que la possibilita no n'evidencia l'ús.

És interessant aquí recuperar el concepte d'*affordance*, és a dir, la capacitat que té un objecte de suggerir un ús unívoc i fàcilment reconeixible, sense que importi el context. Un martell no requereix cap explicació addicional per entendre com i per a què es pot utilitzar, igual que una cullera o una manta. En canvi, un mòbil o un iPad, per les seves prestacions polivalents, no impliquen que el seu ús estigui orientat a la lectura, i la seva capacitat de pràctiques intuïtives és nul·la sense un coneixement previ de l'eina. Forma i funció que, en un llibre convencional, o en un diari o revista, estan

indissolublement unides, en el context digital se separen inexorablement sense que en cap moment hi hagi una remissió de l'una a l'altra. Però, a més, mentre que en el context imprès el llibre revesteix un caràcter hermètic, intran-sitiu, tancat sobre si mateix, el digital instaura un sistema en què les funcions es transformen amb cada canvi de sistema, de tal manera que hi ha una autonomia relativa entre ambdós supòsits. D'alguna manera, podem parlar de funció constructiva en la mesura que un contingut digital entra en relació —o pot entrar—, amb altres continguts del mateix sistema o d'altres independents. Aquesta capacitat reproductiva del discurs, aquesta ampliació en altres contextos, re-situa el missatge i afavoreix diferents interpretacions segons el moment i l'entorn de la lectura. Es produeix, per tant, una relació interdiscursiva entre diferents sistemes emparats pel signe de la contigüitat, integrada per interpolacions, comentaris, acotacions, cites, que faciliten perspectives noves en el comportament general del lector, acompanyat per una arquitectura que facilita aproximacions metalin-güístiques i distants.¹

A més, quan es parla de lectura digital, quan s'estableixen comparacions amb la lectura impresa, es fa des d'una òptica unívoca i restrictiva, condicionada pel poder del llibre com a referent simbòlic, que la concep com a lectura de llibres, sense considerar altres escenaris que, tot i que previstos des del punt de vista estadístic, no s'observen en l'imaginari social. I la realitat en aquest sentit és contundent, com evidencia el cas de les obres de referència (enciclopèdies, diccionaris, directoris, etc.) o les notícies en les seves més variades manifestacions, des de les més clàssiques com els diaris, en els quals els lectors en format digital fa temps que van sobrepassar els que practiquen la lectura impresa, a les més avançades i actuals en què les notícies s'han personalitzat i diluït en entorns desvinculats de qualsevol re-

miniscència física, fins a dinamitar una jerarquia periodística sobre les ruïnes de la qual, segons Marantz, els caçadors de clics conciten seguiments massius.² Passa el mateix en l'àmbit de les revistes científiques, en què la publicació impresa és ja una pràctica residual.

Una definició àmplia de la lectura digital ens portaria a considerar-la com aquella que consisteix en l'extracció d'informació, per a diferents propòsits, de textos, sons i imatges que es troben en qualsevol tipus de dispositiu, mitjançant la intervenció d'alguna aplicació, implícita o externa. És per tant, o pot ser-ho, una lectura multimodal, en la mesura que implica la presència d'elements incrustats (imatges, sons, vídeos, etc.) que combinats amb el text revesteixen un caràcter adjacent i complementari. Per tant, la consciència semiòtica multimodal constitueix una de les condicions del seu desenvolupament. Enfront de la mera juxtaposició de mitjans, la lectura digital implica l'existència de competències interpretatives de caràcter concurrent que salven les discontinuïtats inherents a la separació de canals per subsumir-los en una lògica comuna, en la qual l'apropiació històrica de cada un propicia la comprensió global del missatge. Davant el text com a referent únic, el digital amplia els seus horitzons amb sistemes en els quals la imatge i el so adquireixen cada vegada més protagonisme, introduint disrupcions creixents en les convencions del gènere. No és estrany que Kovac i Van der Weel parlin d'una era post textual, en la qual, a més, tot i que la quantitat de text disponible augmenta, disminueix considerablement la seva longitud mitjana.³

Ens trobem en una situació ambigua en la qual prevalen els mites sobre les realitats, les intuïcions sobre els fets, les percepcions sobre la investigació acreditada. Són diversos els mites subjacents en els estudis i debats sobre aquesta nova realitat: el mite dels números, el

1. Moretti, Franco (coord.) *Literatura en el laboratorio: canon, archivo y crítica literaria en la era digital*. Barcelona: Gedisa, 2018.
2. Marantz, Andrew. *Antisocial: la extrema derecha y la libertad de expresión en internet*. Madrid: Capitán Swing, 2021.
3. Kovac, Miha; Van der Weel, Adriaan. "La lectura en una era posttextual". A: *Lectura en papel vs lectura en pantalla*. Bogotá: Cerlac, 2020, p. 11-30.

mite del bon lector, el mite de l'ordre o l'ecosistema perfecte, el mite de l'objecte ideal, i el mite de l'accessibilitat d'allò que és digital. Mites referits sobretot a l'entorn dels llibres, que, com s'ha indicat més amunt, segueixen sent el referent simbòlic per antonomàsia.

1. El mite dels números: de què parlem quan parlem de comptar. Comptar allò incomptable

La comptabilitat, en el sentit literal de la paraula, es va imposar en el terreny de la cultura des de la segona meitat del segle XX, quan els programes de democràcia cultural van necessitar suports fàctics per demostrar la bondat dels seus sistemes. Es va desenvolupar des de llavors una mena de sociologia apodíctica segons la qual la progressió en determinats paràmetres relacionats amb la cultura es traduïa en conquestes socials, entenent que la recuperació lletrada obtinguda des de la marginalitat responia a l'ideal il·lustrat del progrés. El fetixisme de la "gran cultura", com l'anomena Finkelkraut,⁴ radicava en la consagració de la textualitat com a forma ideal de coneixement que, posteriorment, a causa del desenvolupament tecnològic, donaria lloc al que Rodríguez Gaona defineix com l'enfrontament entre una pràctica tradicional de lectura (solitària i silenciosa) i una altra on prima l'aspecte social (amb interaccions virtuals i massives).⁵

Aquesta concepció va obtenir indubtables beneficis i avenços relacionats, sobretot, amb l'extensió d'una nodrida xarxa de biblioteques que van facilitar l'accés a la lectura a tot el món i amb l'alfabetització generalitzada de la po-

blació. Les estadístiques culturals, propiciades per la Unesco, van aconseguir carta de naturalesa en tots els països i van establir al mateix temps una mena de competició subliminal per aconseguir les millors xifres que, d'altra banda, eren preses com a referent per jutjar els esforços particulars per assolir els objectius en termes d'estàndards mínims per a la població. Nombre de biblioteques, visites a aquestes, a museus, a espectacles musicals, ràtio de llibres per lector, dimensió de la producció editorial, traduccions, etc. conformaven un elenc de dades que, comparativament, exercia de rànquing subreptici. Encara que, com assenyala Steiner,⁶ la cultura no només no ha evitat els abusos i excessos comesos per les societats més civilitzades, sinó que en alguns moments li ha servit de justificació, se li reservava la clau del progrés moral i la possibilitat del material. D'aquí la importància que s'ha concedit i es concedeix a les dades provinents d'aquelles activitats considerades indicatives d'aquest progrés. Una de les més potents ha estat sempre la de la lectura de llibres. Les estadístiques de compra de llibres, basades en la convicció il·lusòria que un llibre comprat era un llibre llegit, juntament amb les de lectura, han constituït un dels pilars sobre els quals s'han fonamentat moltes de les planificacions estratègiques de les diferents administracions per marcar els seus horitzons d'expectatives i establir els seus plans d'estímul i promoció cultural.

L'aparició dels continguts digitals, principalment dels llibres electrònics, va introduir un element disruptiu en les sèries de dades que es recopilaven des de feia dècades i va afavorir l'aparició d'una insòlita pugna entre formats, una guerra larvada, afavorida des de la mateixa indústria, però també ancorada en un imaginari social, per al qual l'imprès constituïa l'epítom de les virtuts lletrades; les seves manifestacions van trobar un forat immediat en les "lectures" esbiaixades d'unes dades que con-

4. Finkelkraut, Alain. *Nosotros, los modernos*. Madrid: Encuentro, 2006.

5. Rodríguez Gaona, Martín. *La lírica de las masas: Internet y la crisis de la ciudad letrada*. Madrid, Páginas de Espuma, 2019.

6. Steiner, Georges. *La barbarie de la ignorancia*. Madrid: Alfabeto, 2021.

frontaven pràctiques no comparables: unes, subjectes a tradicions centenàries i altres a un fenomen nou mancat de la regulació formativa i social de l'anterior.

La comparació estadística entre l'imprès i el digital, plantejada com una pugna entre apocalíptics i integrats, entre defensors i detractors de la lectura "veritable", s'ha mogut en una falsa disjuntiva que ha amagat el problema real, ja assenyalat per Pron quan manifestava que la discussió sobre aquesta antinòmia imprès-digital en realitat està agitada pels actors que intervenen en el negoci editorial per no discutir simplement si llegirem.⁷

Els números resumeixen un dels cavalls de batalla més representatius de dues formes de contemplar el coneixement: el quantitatiu, caracteritzat per la seva simplicitat i les seves falses inferències en termes de carrera cap a una meta incerta, en què cada any s'anuncien els avenços i retrocessos d'una forma de lectura sobre una altra, i el qualitatiu, més complex i inaprehensible, ja que hauria de donar fe de la realitat dels llibres llegits, i més encara dels llibres "ben" llegits, entès l'adjectiu sense adherències moralitzants i només referides a la comprensió. En certa manera, com assenyala Stefano, la frontera epistemològica entre el calculable i l'incalculable és també una frontera política i ètica, ja que els números perden rellevància quan s'avança en l'escala de complexitat, fins al punt que els nivells de calculabilitat apunten cap a tendències reduccionistes, que no clarifiquen fenòmens complexos.⁸ O com apunta Guillaud, els números ajuden a simplificar les subtilitats.⁹ I allò que resulta problemàtic no és tant el recompte de la producció o dels resultats d'una enquesta on es declaren els hàbits de lectura, com la seva pròpia noció i percepció, en la qual es tendeix a confondre

La discussió sobre aquesta antinòmia imprès-digital en realitat està agitada pels actors que intervenen en el negoci editorial.

la funció amb el resultat. Umberto Eco ja es referia a aquest fenomen quan manifestava la propensió a concebre qualsevol prestatgeria com a dipòsit de llibres llegits;¹⁰ per aquest motiu, en l'àmbit privat, qualsevol visitant exposarà la seva admiració per una immensa llibreria amb la creença que el seu propietari els haurà llegit tots. Aquesta hipòtesi està present en tots els segments de la cultura, però es fa especialment aguda en l'àmbit de la lectura, en la qual la mera declaració numèrica suscita la il·lusió de realitat, i converteix el lector de certa quantitat d'obres en "lector freqüent", "lector intens", "lector esporàdic" o "no lector".

Encara que les eines digitals permeten desenvolupar mètriques impensables fa uns anys, com ara anotacions, subratllats, comentaris, consultes al diccionari, taxa efectiva de lectura, projecció de passatges, frases o reflexions en xarxes socials, impacte de l'obra en termes de visualitzacions, descàrregues, exportacions, etc. les xifres no aconsegueixen transcendir l'espectre purament quantitatiu, respondre al quant es llegeix amb un major nivell de granularitat que les meres declaracions presents a les enquestes. Només de manera incipient aconsegueixen acostar-se al problema del que hem denominat com explicar l'incomptable i que Pierre Bayard havia plantejat com la qüestió de saber si un llibre que s'ha llegit i s'ha oblidat del tot és encara un llibre que s'ha llegit.¹¹ Montaigne comentava sobre aquest aspecte que, en nombroses ocasions, obria llibres com si

7. Pron, Patricio. *El libro tachado*. Barcelona: Turner, 2014.

8. Stefano, Diana. *Noi siamo incalcolabili: la matematica e l'ultimo illusionismo del potere*. Roma: Stampa Alternativa, 2016.

9. Guillaud, Huber. "Peut-on construire des barricades au calcul?", Interactu.net (26 de gener del 2021), <<https://www.internetactu.net/a-lire-ailleurs/peut-on-construire-des-barricades-au-calcul/>> [Consulta: 15/06/2021]¹⁰. Eco, Umberto. *Segundo diario mínimo*. Madrid: Debolsillo, 2017.

11. Bayard, Pierre. *Cómo hablar de los libros que no se han leído*. Barcelona: Anagrama, 2008.

fossin nous i no en sabés res, encara que en realitat els havia llegit i anotat uns quants anys abans,¹² i Muñoz Molina es referia al mateix fenomen comentant quantes vegades s'havia trobat amb obres que creia recordar bé i que, en realitat, havia oblidat i confonia el record del llibre amb el de la pel·lícula sobre ell.¹³ I és que, si fem cas a Stephens-Davidowitz, pocs lectors sobrepassen les 50 primeres pàgines d'un llibre,¹⁴ unes xifres fins i tot excessives per al cas de la lectura digital, en què la desmaterialització del llibre com a objecte ha provocat en molts casos la desvinculació fetitxista respecte als continguts que, en el cas de no suscitar l'interès desitjat, de manera immediata, són relegats a l'ostracisme o a la paperera.

Per tant, l'estimació de les xifres sobre allò llegit no constitueix més que una aproximació bastant imprecisa al fenomen de la lectura: en primer lloc, perquè es tracta de manifestacions que no

estan sotmeses a cap contrast, de manera que les meres declaracions, moltes vegades fonamentades en falses percepcions de la lectura, no poden conduir a conclusions taxatives; en segon lloc, perquè donat el caràcter incipient de l'edició digital, els seus avenços i retrocessos no són indicatius d'efectes reals, socials o de mercat, i en tercer lloc, perquè les indagacions sobre com es llegeix i s'intervé en les obres, com s'assimila o no el contingut, i en última instància com es comprèn, amb prou feines han estat objecte d'estudis generalitzats i amb mostres àmplies, tant en l'àmbit imprès com en el digital.

2. El mite del bon lector

Una de les preguntes claus quan es produeix un canvi tecnològic persistent és la relativa a les modificacions, millores i funcionalitats que aquest canvi introdueix respecte al sistema pre-

12. Montaigne, Michel de. *De los libros*. Madrid: Nórdica, 2019.

13. Muñoz Molina, Antonio. "Elizabeth Hardwick: lecciones de estilo". *El País*, 12 de febrer del 2021.

14. Stephens-Davidowitz, Seth. *Todo el mundo miente: lo que internet y el big data pueden decirnos sobre nosotros mismos*. Madrid: Capitan Swing, 2019.

cedent, el seu caràcter complementari o substitutiu, i el grau de desplaçament inherent als elements compartits. Però, simultàniament a aquests interrogants en sorgeixen d'altres relacionats amb els actors involucrats en el procés, ja que la presa de decisions, sota el paraigua de tradicions de llarga durada, es pot veure qüestionada en transformar-se els processos d'integració i desenvolupament. Aquest ha estat el cas de la lectura, en la qual, la irrupció de l'entorn digital com a element forçós de l'equació cultural, ha situat al lector a la cruïlla d'una d'aquestes incògnites en trànsit de dilucidació.

Si en el desenvolupament dels nous formats, l'imprès ha constituït el referent on emmirallar-se, l'element de contrast per valorar les bondats o perfídies dels components tecnològics, en la figura del lector ha passat alguna cosa semblant: el lector analògic ha estat el model consolidat i el digital, en canvi, el neòfit afectat de les deficiències i precarietats d'un sistema en desenvolupament les derivacions del qual, en l'àmbit cognitiu, es posen de manifest amb persistència obstinada. Curiosament, la irrupció de l'entorn digital ha generat, per contraposició, el mite del bon lector, radicat en el terreny de l'imprès, únicament assolible en un context en què la comprensió, la concentració i, en definitiva, la intel·lecció, s'associen a les condicions subjacents en aquest espai. Un contrast que ha afectat igualment la forma, ja que el llibre, com es veurà posteriorment, únicament adquireix veritable substància quan es considera en la seva corporeïtat, com a element físic i manipulable, testimoni d'una forma de transmissió en què el digital segueix vegetant com un producte menor i complementari, requerit en cas de necessitat, però encara en estat de precarietat ontològica, una precarietat en què també es mou el lector vilipendiat, compadit o incomprens quan s'ha mogut al terreny digital. És el del llibre el terreny en el qual es lliura l'única batalla pendent entre formats, potser perquè s'hi donen en menor mesura les

urgències i la instrumentalització implícites en altres gèneres com la premsa, sotmesa a la inestabilitat d'una renovació permanent i, per tant, dependent del factor temps i de l'acceleració interna dels seus processos editorials, o la literatura científica amb falsificacions que impliquen la necessitat de projecció i divulgació dins de l'espectre del seu consum ideal, i, per tant, més apropiada en un món de bits que en un d'àtoms, o les obres de referència, com enciclopèdies i diccionaris, subjectes al desafiament de la seva actualització i a les càrregues econòmiques de renovacions impossibles en un entorn dominat per la globalització.

La figura del lector digital ha estat sotmesa a diverses simplificacions intel·lectives, fruit de l'assignació unívoca de comportaments i formes insuficientment contrastades, dominades pel tòpic historiogràfic, en el sentit que havia denunciat Popper, és a dir, marcant asimetries en el marc d'un contrast impossible o, almenys, poc rigorós.¹⁵

Les pràctiques de lectura no són neutrals des del moment en què, com assenyala Bourdieu,¹⁶ la societat no consumeix passivament els objectes culturals, sinó que els recrea a la seva manera, i interpreta les seves funcions segons pautes moltes vegades allunyades de la finalitat original, recreant-la o ampliant-la en virtut de patrons diferents. Si en el cas del llibre convencional el concepte d'apropiació proposat per Chartier havia servit per explicar les diferències socials d'una pràctica inscrita en els processos de construcció del saber,¹⁷ en el cas del llibre digital, l'apropiació integra la necessària conjunció de tres factors implícits: la del dispositiu, la del programari de lectura, i la dels modes discursius associats als nous suports. De tal manera que aquesta triple dimensió, inherent a la lectura digital, exclou les determinacions mecanicistes implícites en el llibre com a objecte, els usos del qual apareixen condicionats per les funcionalitats limitades del seu format,

15. Popper, Karl. *La miseria del historicismo*. Madrid: Alianza, 2014.

16. Bourdieu, Pierre. *Capital cultural, escuela y espacio social*. México: Siglo XXI, 2013.

17. Chartier, Roger; Scolari, Carlos. *Cultura escrita y textos en red*. Barcelona: Gedisa, 2019.

que obren, per tant, la lectura des d'una òptica instrumental a una altra de més dinàmica i social possibilitada per pràctiques interpretatives molt més riques.

Les pantalles involucren el lector en una infinitat de possibilitats que poden ser aprofitades o no, però que sintonitzen amb una cultura connectada, reactiva i intervencionista. No és que aquesta actitud sigui completament nova. L'historiador Robert Darnton comenta que, enfront dels lectors moderns, que seguien el flux de la narració des del principi fins a la fi, els primers cavallers anglesos llegien a impulsos o arravataments, i saltaven d'un llibre a un altre, dividien els llibres en fragments, els copiaven, etc. de tal manera que rellegir i escriure eren activitats inseparables.¹⁸

El que resulta nou és, com assenyala Rowan, que es tracta d'un espai no horitzontal, en el qual tots els agents poden ser emissors i receptors.¹⁹ Si alguna cosa caracteritza el lector digital és la seva condició de lectoescriptor i de lectoespectador, atent no només als estímuls de la pàgina o de la imatge, sinó també a les elaboracions discursives pròpies que, en forma de tuits, missatges o comentaris, recontextualitzen les obres i les situen en un ordre diferent.²⁰ Zizek posava de manifest que vivim en una època en la qual s'ha acabat el consum passiu de textos, interpel·lats per una pantalla amb la qual no només s'interactua sinó amb la qual s'entra en una relació dialògica.²¹ La mateixa naturalesa d'aquesta, connectada amb tot el saber del món, determina, com assenyala Aira, que la intervenció sigui la forma.²² El lector digital es mou en una ambigüitat incerta perquè sota l'impuls de tradicions lletrades

Les pantalles involucren el lector en una infinitat de possibilitats que poden ser aprofitades o no, però que sintonitzen amb una cultura connectada, reactiva i intervencionista.

pretèrites tendeix a la contenció, però impulsat pels seus hàbits de consum informatiu tendeix a l'actuació sobre els textos, en un exercici de productivitat inflexible, que persegueix tant la contextualització com la visibilitat.

Davant del "bon lector", que realitza una obra sense solució de continuïtat, la pràctica de la lectura digital està "contaminada" pels hàbits de consulta i d'intervenció a la xarxa, afavorint maneres de comportament heterodoxes a ulls dels cultivadors d'una imatge canònica o cultista d'aquesta pràctica. És a dir, lectures fragmentàries, disperses, breus i superficials, mancades d'elements consubstancials a la pràctica reglada. Nombrosos investigadors han insistit en aquests extrems, singularitzats en resultats que donen, invariablement, opinions negatives per als nous entorns, i xifren en la manca de concentració i comprensió els principals llasts de la lectura mitjançant pantalles, allò que Williams ha anomenat "distracció epistèmica".²³ Es tracta d'un debat que lluny d'estar tancat, com es podria inferir a causa de l'antiguitat i la poca novetat dels arguments, mostra una perseverança i una radicalitat poc freqüents en els debats culturals.²⁴ Michel Demurget, per exemple, parla de *cretins digitals*

18. Darnton, Robert. *El coloquio de los lectores. Ensayos sobre autores, manuscritos, editores y lectores*. México: Fondo de Cultura Económica, 2004.

19. Jaron, Rowan. *Memes: inteligencia idiota, política rara y folclore digital*. Madrid: Capitan Swing, 2015.

20. Mora, Vicente Luis. *El lectoespectador*. Barcelona: Seix Barral, 2012.

21. Zizek, Slavoj. *El acoso de las fantasías*. Madrid: Akal, 2011.

22. Aira, Cesar. *Continuación de ideas diversas*. Madrid: Editorial Jus, 2017

23. Williams, James. *Clics contra la humanidad: libertad y resistencia en la era de la distracción tecnológica*. Barcelona: Gatopardo Ediciones, 2021.

24. Alguns d'aquests, així com els seus principals defensors, poden veure's a: Córdón García, José Antonio. "Hacia un nuevo paradigma del libro y de la lectura: entre la resistencia y la innovación". A: Córdón García, José Antonio; Gómez Díaz, Raquel (coord.). *Lectura, Sociedad y Redes: colaboración, visibilidad y recomendación en el ecosistema del libro*. Madrid: Marcial Pons, 2019, p. 13-86.

per referir-se al consum en xarxa, seguint un ordre “anàrquicament fragmentari” en lloc de la jerarquia del llibre consultat de forma lineal;²⁵ Onfray anomena “retardats mentals i il·letrats” als lectors incapaçs de llegir llibres llargs²⁶ i Bruno Patino es refereix a la civilització de la memòria de peix per caracteritzar uns usuaris que perden en atenció allò que guanyen o estalvien en temps d'ús dels continguts.²⁷ Així mateix, Vanoli apunta la paradoxa que, en l'entorn digital, la lectura que abans reclamava producció avui demana atenció dispersa i clics.²⁸ I Ierardo es pregunta quin tipus de ment està construint la globalitat en la societat pantalla: la que perd la visió que abasta la realitat, atrapada en la immediatesa de les pantalles, o la que ha après a entrar i sortir sense una solució de continuïtat de la societat pantalla total.²⁹ Una interpel·lació que afecta el concepte de lectura i, sobretot, el concepte del bon lector falsament assimilat amb la lectura impresa, perquè en aquesta, com assenyala Nancy Houston, fins i tot les bones obres poden ser mal llegides.³⁰

El bon lector, o les bones formes de lectura, impreses i digitals, són deutores de molts factors, entre els quals els components socials i educatius que representen les claus del procés formatiu. La tecnologia implica una extensió dels horitzons de les expectatives, permetent i alimentant pràctiques subjacents a la lectura tradicional, desenvolupades de forma incompleta o deficient per les limitacions del format. Àngel Gabilondo va apel·lar a les opinions de Gracián sobre la necessitat de deixar els marges buits, per tal de continuar, mitjançant l'acció de llegir, la reescriptura del que s'ha dit.³¹ Aquesta pràctica, que va donar lloc a l'única manera d'intervenir sobre els textos a través

de les marginàlia, es troba completament estandarditzada en l'entorn digital, sense restriccions marcades per l'espai disponible o per la manca d'aquest. És un exemple de com els nous entorns permeten transicions i connexions en les quals, com assenyala Diamantis, l'actiu supera el passiu, i l'immersiu a l'actiu.³²

El mite del bon lector s'associa inextricablement amb el del llibre (imprès), com un objecte perfecte, acabat, el disseny formal i conceptual del qual s'ha refinat amb el temps articulant un sistema complex i totalment optimitzat. Objecte de culte i fetitxe insuperable en el seu propòsit i en la seva missió, dins d'una invariància que només ha alterat l'aparició del llibre electrònic. Umberto Eco sostenia que el llibre mai morirà perquè és un objecte perfecte i que, una vegada inventat, no es podia fer res millor. Hi ha moltes opinions en el mateix sentit, tant des d'un punt de vista romàntic i emocional, com des del més pragmàtic i utilitari. I res més cert. Després de més de 500 anys d'exercici, editors, dissenyadors, il·lustradors, tipògrafs i, en general, tots els professionals que articulen el complex sistema del món del llibre han creat un producte la llegibilitat del qual s'ha millorat amb una configuració de pàgina cada vegada més efectiva fins a aconseguir que el dispositiu formal, a més d'atractiu, reforça, evidencia i facilita el gaudi i l'assimilació dels continguts. No obstant això, l'existència d'un sistema de producció i distribució ben encoixinat en els seus engranatges i resultats no vol dir que tanqui un caràcter finalista i que el seu desenvolupament històric hagi acabat allà, cosa que seria donar-li un significat teleològic que li manca. El digital és una evolució lògica de les prestacions i funcionalitats associades a l'entorn imprès, que

25. Desmurget, Michel. *La fábrica de cretinos digitales*. Barcelona: Península, 2020.

26. Onfray, Michel. *Cosmos*. Madrid: Paidós, 2016.

27. Patino, Bruno. *La civilización de la memoria de pez: pequeño tratado sobre el mercado de la atención*. Madrid: Alianza, 2020.

28. Vanoli, Hernán. *El amor por la literatura en tiempos de algoritmos: 11 hipótesis para discutir con escritores, editores, lectores, gestores y demás militantes*. México: Siglo XXI, 2019.

29. Ierardo, Esteban. *Sociedad de la pantalla. Black Mirror y la tecnodependencia*. Buenos Aires: Editorial Continente, 2018.

30. Houston, Nancy. *La especie fabuladora*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2017.

31. Gabilondo, Àngel. *Darse a la lectura*. Barcelona: RBA, 2012.

32. Diamantis, Peter; Kotler, Steven. *El futuro va más rápido de lo que crees: cómo la convergencia tecnológica está transformando las empresas, la economía y nuestras vidas*. Barcelona: Deusto, 2021.

obren algunes de les possibilitats que ja tenia, ampliant-les, com passa en el cas de comentar, subratllats, sistemes de recomanació, etc., o afegint-ne d'altres que, a causa de les limitacions del suport, no es podrien associar al sistema anterior, com ara elements multimèdia i aquells que comporta el mateix web.

Conclusions

Compagnon deia que quan es descriuen dues edats, la transició és la bèstia negra, allò que difumina el contrast.³³ I en l'àmbit de la lectura digital encara ens trobem en aquesta fase incerta en què les forces en qüestió mantenen aixecades les seves pancartes i alimenten un debat la resolució del qual vindrà de la reestructuració de les pràctiques socials, més que del voluntarisme neopositivista. La idea que l'imprès té una superioritat cognitiva incontrovertible s'ha convertit en una monotropia, una idea fixa interessada, que ha anat impreg-

nant les diverses concepcions de la lectura i afavorint la naturalesa perifèrica i auxiliar de qualsevol manifestació situada fora del camp de la lectura convencional. Si els beneficis de l'entorn imprès s'admeten de manera acrítica i generalitzada, els de la lectura digital estan sotmesos a una prova epistemològica permanent que desconfia del distanciament textual i la prevalença d'una iconologia semiòtica basada en una multiplicitat de representacions i significats, en un model heurístic incrustat en la polisèmia mediàtica.

La tercera revolució de la lectura només acaba de començar i, com les anteriors, respon a esquemes interpretatius modelats per contextos socials en constant evolució, però d'una manera més accelerada que abans a causa dels canvis tecnològics que es produeixen ininterrompudament. Aquest nou context ha trencat les relacions de causalitat entre els models apresos i els practicats, de manera que es necessita urgentment una realfabetització que

33. Compagnon, Antoine. *La segunda mano o el trabajo de la cita*. Barcelona: Acantilado, 2020.

Les opcions més avançades, de caràcter multimèdia i interactives, no reproduïbles en un entorn diferent del digital, tot i que existents, no mobilitzen ni la voluntat de la indústria, ni la dels lectors per al seu aprofitament òptim.

vinculi els modes de transmissió de continguts amb les formes de lectura implícites en una tecnologia en constant renovació, fugint de tòpics reduccionistes com el dels nadius digitals, per aplicar un model constructivista en el qual estiguin implicades totes les baules de la cadena formativa comunicativa.

Italo Calvino va pronunciar el discurs d'obertura de la fira del llibre de Buenos Aires el 1984, quan els llibres electrònics i la lectura digital eren poc més que la ciència-ficció. Aleshores, amb una gran clarividència, va realitzar algunes afirmacions que podríem subscriure avui, adreçades als tecnofòbics del moment: "Però potser en el futur hi haurà altres maneres de llegir que ni tan sols sospitem. Crec que és un error desaprovar cada novetat tecnològica argumentant que posa en perill els valors de l'humanisme".³⁴

Les noves maneres de llegir a les quals feia referència Calvino, i sobre les quals van teoritzar i polemitzar Umberto Eco, Calasso, Manguel, Herralde, Muchnick, Franzen i molts d'altres, van arribar fa molt de temps, primer amb l'hipertext, després amb la tinta electrònica i posteriorment amb les tauletes i els mòbils. No obstant això, encara segueixen instal·lades en una fase eminentment conservadora, en la qual es privilegia la reproducció d'un text imprès, que serveix com a referent, incorporant en tot cas funcionalitats que milloren la llegibilitat textual, però en aquest context d'estabilitat

funcional inaugurada diversos segles abans. Les opcions més avançades, de caràcter multimèdia i interactives, no reproduïbles en un entorn diferent del digital, tot i que existents, no mobilitzen ni la voluntat de la indústria, ni la dels lectors per al seu aprofitament òptim. És possible que la naturalesa de la lectura impliqui estructures lineals més propenses al retard que a l'enriquiment audiovisual, però, en qualsevol cas, les seves possibilitats de desenvolupament dependran de processos formatius previs, d'una alfabetització reglada i integrada en els diversos nivells educatius, des dels més elementals fins als universitaris.

Bibliografia

AIRA, Cesar. *Continuación de ideas diversas*. Madrid: Editorial Jus, 2017.

BAYARD, Pierre. *Cómo hablar de los libros que no se han leído*. Barcelona: Anagrama, 2008.

BOURDIEU, Pierre. *Capital cultural, escuela y espacio social*. México: Siglo XXI, 2013.

CALVINO, Italo. *Mundo escrito y mundo no escrito*. Barcelona: Siruela, 2006.

CHARTIER, Roger; SCOLARI, Carlos. *Cultura escrita y textos en red*. Barcelona: Gedisa, 2019.

COMPAGNON, Antoine. *La segunda mano o el trabajo de la cita*. Barcelona: El Acantilado, 2020.

CORDÓN GARCÍA, José Antonio. "Hacia un nuevo paradigma del libro y de la lectura: entre la resistencia y la innovación". A: Córdón García, José Antonio; Gómez Díaz, Raquel (coord.). *Lectura, Sociedad y Redes: colaboración, visibilidad y recomendación en el ecosistema del libro*. Madrid: Marcial Pons, 2019, p. 13-86.

DARNTON, Robert. *El coloquio de los lectores. Ensayos sobre autores, manuscritos, editores y lectores*. México: Fondo de Cultura Económica, 2004.

DESMURGET, Michel. *La fábrica de cretinos digitales*. Barcelona: Península, 2020.

DIAMANTIS, Peter; KOTLER, Steven. *El futuro va más rápido de lo que crees: cómo la convergencia tecnológica está transformando las empresas, la economía y nuestras vidas*. Barcelona: Deusto, 2021.

Eco, Umberto. *Segundo diario mínimo*. Madrid: Debolsillo, 2017.

34. Calvino, Italo. *Mundo escrito y mundo no escrito*. Barcelona, Siruela, 2006.

- FINKIELKRAUT, Alain. *Nosotros, los modernos*. Madrid: Encuentro, 2006.
- GABILONDO, Ángel. *Darse a la lectura*. Barcelona: RBA, 2012.
- HUBER, Guillaud. "Peut-on construire des barricades au calcul?", *Interactu.net* (26 de gener del 2021), <<https://www.internetactu.net/a-lire-ailleurs/peut-on-construire-des-barricades-au-calcul/>> [Consulta: 15/06/2021]
- HUSTON, Nancy. *La especie fabuladora*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2017.
- IERARDO, Esteban. *Sociedad de la pantalla. Black Mirror y la tecnodependencia*. Buenos Aires: Editorial Continente, 2018.
- JARON, Rowan. *Memes: inteligencia idiota, política rara y folclore digital*. Madrid: Capitan Swing, 2015.
- KOVAC, Miha; Van der Weel, Adriaan. "La lectura en una era postextual". A: *Lectura en papel vs lectura en pantalla*. Bogotá: Cerlac, 2020, p. 11-30.
- MARANTZ, Andrew. *Antisocial: la extrema derecha y la libertad de expresión en internet*. Madrid: Capitán Swing, 2021.
- MONTAIGNE, Michel de. *De los libros*. Madrid: Nórdica, 2019.
- MORA, Vicente Luis. *El lectoespectador*. Barcelona: Seix Barral, 2012.
- MORETTI, Franco (coord.) *Literatura en el laboratorio: canon, arcano y crítica literaria en la era digital*. Barcelona: Gedisa, 2018.
- MUÑOZ MOLINA, Antonio. "Elizabeth Hardwick: lecciones de estilo". *El País*, 12 de febrer del 2021.
- ONFRAY, Michel. *Cosmos*. Madrid: Paidós, 2016.
- PATINO, Bruno. *La civilización de la memoria de pez: pequeño tratado sobre el mercado de la atención*. Madrid: Alianza, 2020.
- POPPER, Karl. *La miseria del historicismo*. Madrid: Alianza, 2014.
- PRON, Patricio. *El libro tachado*. Barcelona: Turner, 2014.
- RODRIGUEZ GAONA, Martín. *La lírica de las masas: Internet y la crisis de la ciudad letrada*. Madrid: Páginas de Espuma, 2019.
- STEFANO, Diana. *Noi siamo incalcolabili: la matematica e l'ultimo illusionismo del potere*. Roma: Stampa Alternativa, 2016.
- STEINER, Georges. *La barbarie de la ignorancia*. Madrid: Alfabeto, 2021.
- STEPHENS-DAVIDOWITZ, Seth. *Todo el mundo miente: lo que internet y el big data pueden decirnos sobre nosotros mismos*. Madrid: Capitan Swing, 2019.
- VANOLI, Hernan. *El amor por la literatura en tiempos de algoritmos: 11 hipótesis para discutir con escritores, editores, lectores, gestores y demás militantes*. México: Siglo XXI, 2019.
- WILLIAMS, James. *Clics contra la humanidad: libertad y resistencia en la era de la distracción tecnológica*. Barcelona: Gatopardo Ediciones, 2021.
- ZIZEK, Slavoj. *El acoso de las fantasías*. Madrid: Akal, 2011. ■

Dossier

Lectura digital

La lectura digital:
el canvi de paradigma
en la formació dels futurs editors

Teresa IRIBARREN

Directora del Màster d'Edició
Digital de la UOC (2014 -2020)
ORCID: 0000-0002-5052-7770
tiribarren@uoc.edu
@Teresalribarren

Article rebut i revisat revisat a l'abril del 2021.

La lectura digital: el canvi de paradigma en la formació dels futurs editors

Resum: L'ús massiu d'internet, el creixement d'infraestructures d'accés a continguts i de possibilitats d'interacció en la xarxa, i la convivència de diversos dispositius electrònics dotats de pantalla en la nostra vida quotidiana, han propiciat noves maneres de llegir. Les pràctiques dels lectors s'estan diversificant i, en conseqüència, les institucions i les indústries vinculades amb el llibre i la promoció de la lectura s'hi han d'adaptar. En aquest article exposem com les titulacions acadèmiques consagrades a la formació de futurs editors han de respondre tant a les maneres de gaudir de les obres literàries tradicionals com a les més noves.

Paraules clau: lectura digital; lectura literària; formació acadèmica; llibre electrònic; bretxa digital; metadades.

La lectura digital: el cambio de paradigma en la formación de los futuros editores

Resumen: El uso masivo de internet, el crecimiento de infraestructuras de acceso a contenidos y de posibilidades de interacción en la red, y la convivencia de diversos dispositivos electrónicos dotados de pantalla en nuestra vida cotidiana, han propiciado nuevas formas de leer. Las prácticas de los lectores se están diversificando y, en consecuencia, las instituciones y las industrias vinculadas con el libro y la promoción de la lectura deben adaptarse. En este artículo exponemos como las titulaciones académicas consagradas a la formación de futuros editores deben responder tanto a las formas de disfrutar de las obras literarias tradicionales como las más nuevas.

Palabras clave: lectura digital; lectura literaria; formación académica; libro electrónico; brecha digital; metadatos.

Digital reading: the change of paradigm in the training of future publishers

Abstract: Digital reading constitutes an emerging practice among society, sponsored by technological developments and changes introduced in communication processes, in which devices and applications have favored the increasingly abundant consumption of digitized and multimodal content. However, it is an activity weighed down by the benefits that the printed referent has in the collective imagination, generating various myths associated with the new ecosystem. Myths around the quantification of figures, favorable to an environment with more than 500 years old, myths related to the perfect reading and the ideal reader, myths related to the printed book as the perfect object. The viability of digital reading requires training processes similar to those developed in conventional literacy, and the involvement of administrations and professional and educational institutions in this.

Keywords: digital reading, reading metrics, technological mediations, digital literacy, e-book.

Introducció

La digitalització de continguts i l'ús intensiu d'internet i de tota mena de dispositius emprats tant per a la comunicació com per al gaudi cultural i l'oci han impactat enormement en la pràctica lectora. Segons l'informe *Hábitos de lectura y compras de libros en España 2020*, el 30,3% de la població de 14 anys en endavant ja llegeix com a mínim un llibre en format digital al trimestre.¹ Llegim més que mai i a qualsevol lloc, sovint de manera molt discontinua, mitjançant diferents canals, i de manera preferent en pantalla: ordinador, lector de llibres electrònics (*e-reader*), tauleta i telèfon mòbil. Però per a la lectura literària, que és eminentment immersiva, els lectors encara continuem preferint majoritàriament els llibres en paper, i adquirir-los sobretot en llibreries tradicionals, segons que indiquen les dades de lectura i de venda de títols.

La situació de confinament generada per la pandèmia, com és ben sabut, va incentivar la lectura. Amb les llibreries i les biblioteques tancades durant uns mesos, el consum d'obres literàries en format digital va créixer —per bé que en diferent mesura segons els entorns culturals, socials i lingüístics. N'és un exemple paradigmàtic eBiblio, la plataforma de préstec digital de les biblioteques públiques, que tot i haver comptat amb poca promoció i presentar diversos problemes,² va experimentar un augment molt important d'usuaris: al mes de juny del 2020 s'havien multiplicat al 1000% respecte de l'any anterior.³

Aquest creixement de consum de continguts literaris en dispositius electrònics no impacta de manera proporcionalment negativa en l'edició en paper.

Del balanç del 2020 cal posar en relleu que s'han produït tres fenòmens remarcables: el creixement de préstec digital de textos literaris a les biblioteques públiques (des del gener del 2021, eBiblioCat <<https://biblioteca.ebiblio.cat/>> ha estat substituïda per Biblio Digital), l'eclosió de l'audiollibre i el naixement de noves llibreries tradicionals.⁴ Les xifres indiquen que, si bé la lenta migració de la literatura a l'espai digital va consolidant-se, aquest creixement de consum de continguts literaris en dispositius electrònics no impacta de manera proporcionalment negativa en l'edició en paper. La convivència d'aquests tres fenòmens, i fins i tot l'estímul recíproc entre distints formats, confirma que aquella confrontació entre el llibre imprès i l'electrònic com a suports excloents, segons que sostenien autors com ara Umberto Eco i Jean Carrière,⁵ i Casati,⁶ no estava —ni tampoc no ho està ara— ben plantejada. Escoltar la cèlebre actriu Clara Segura llegint *Aloma* de Mercè Rodoreda pot ser el millor estímul perquè l'oïdor adquireixi, per exemple, el llibre en paper. Els lectors (i oïdors), amb les seves pràctiques com a usuaris de continguts textuals, som els qui marquem el ritme d'aquesta transformació de la indústria editorial. Ben mirat, la digitalització

1. *Hábitos de lectura y compras de libros en España 2020*. [Madrid]: Federación de Gremios de Editores de España, 2021. <<https://www.federacioneditores.org/img/documentos/260221-notasprensa.pdf>> [Consulta: 10/05/2021].
2. Llucca, Ciro. "Libros y películas: abren las puertas al campo digital". *cbxt*, 17 de febrer del 2021. <<https://cbxt.es/es/20210201/Firmas/35057/tribuna-educacion-libros-peliculas-cine-universidad-sector-cultural-brecha-digital.htm>> [Consulta: 10/05/2021].
3. "La lectura en format digital arriba a 65.000 usuaris de les biblioteques públiques de Catalunya durant el període de confinament". *Biblioteques públiques de Catalunya*, 11 de juny del 2020. <<https://biblioteques.gencat.cat/ca/detalls/Noticia/La-lectura-en-format-digital-arriba-a-65.000-usuaris-de-les-biblioteques-publicues-de-Catalunya-durant-el-periode-de-confinament>>. [Consulta: 10/05/2021].
4. Burgen, Stephen. "In a year of forced solitude, Barcelona rediscovers the companionship of books". *The Guardian*, 27 de desembre de 2020. <<https://www.theguardian.com/world/2020/dec/27/in-a-year-of-forced-solitude-barcelona-rediscovers-the-companionship-of-books>> [Consulta: 10/05/2021].
5. Eco, Umberto; Carrière, Jean C. *Nadie acabará con los libros*. Barcelona: Lumen, 2010.
6. Casati, Roberto. *Contro il colonialismo digitale. Istruzioni per continuare a leggere*. Roma: Laterza, 2013.

està resultant ser una magnífica aliada per a la distribució i comercialització de béns tangibles, com els llibres en paper.

Som davant d'un fenomen de conseqüències culturals i econòmiques d'enorme abast. N'és una la necessitat que les titulacions acadèmiques adreçades als futurs editors, o més aviat, editores, atès que més del 95% de l'alumnat és femení,⁷ canviïn de paradigma. En aquest article argumentarem que la formació en edició s'ha de centrar eminentment en els hàbits de lectura i de consum cultural dels múltiples perfils de lectors. Per fer-ho, partirem de l'experiència del Màster d'Edició Digital de la UOC i ho acotarem, per raons d'espai, a l'edició dels continguts literaris.

1. El disseny d'una titulació per formar en edició digital

El curs 2014-2015 vam desplegar el Màster d'Edició Digital de la UOC. De fet, la titulació va ser l'evolució del Postgrau Llibre i lectura en la societat de la informació, que vam impartir des de l'octubre del 2010 fins al juliol del 2014. Els continguts d'ambdós programes acadèmics, en català i en castellà, s'han divulgat mitjançant el blog Llibre digital <<http://llibredigital.blogs.uoc.edu/ca/>>. L'experiència d'aquest programa previ va ser bàsica en el disseny del nou màster: havíem après que calia equipar els alumnes per desenvolupar models de negoci sostenibles que preveïessin la convivència de distints formats. Perquè la indústria del llibre no ha experimentat un procés de transformació digital equiparable al d'altres suports de contingut cultural com els discos, els vídeos i la fotografia. L'edició tradicional perviu, i no ha estat substituïda per una multiplicitat de for-

mats digitals. Tampoc no hem assistit a grans transformacions literàries. Els lectors no s'han aficionat a gèneres com la novel·la hipertextual, que si bé quan van aparèixer a l'entorn de 1990 semblava que havia de revolucionar la literatura, segons que vaticinaven els més tecnòfils, avui constatem que és un fenomen del tot marginal.⁸ És a dir, per bé que la tecnologia permet construir arquitectures d'interactivitat molt complexes, la narrativa hipertextual no ha prosperat perquè, senzillament, als lectors no els ha plagut. Vet aquí, doncs, una altra lliçó apresada i que convenia aplicar en el disseny del màster: evitar el determinisme tecnològic i, per contra, posar tota l'atenció a identificar bé els gustos i els hàbits dels lectors.

La formació acadèmica en matèria d'edició i en estudis del llibre és relativament recent en el context universitari espanyol. A més, pel que fa a les titulacions en l'àmbit editorial, es limita de manera exclusiva a programes de postgrau no oficials, de naturalesa eminentment professionalitzadora. La disciplina, per tant, no té uns fonaments teòrics i metodològics tan sòlids com en d'altres camps humanístics de llarga tradició. I pel que fa a l'edició digital tot just som a les beceroles. Per tant, en el moment en què posem en marxa el màster, ens trobem davant del repte d'haver de construir una disciplina que requereix sumar i interconnectar experteses de l'àmbit humanístic i del tecnològic. I la construïm, d'una banda, d'acord amb el model educatiu de la UOC: en línia i asíncron. I, de l'altra, tenint en compte que hem de transmetre a l'estudiantat que la lectura és un dret universal bàsic i que la digitalització, com ja fa anys va demostrar Robert Darnton,⁹ no implica una major democratització de la cultura literària, per bé que a priori sembla que faciliti la producció i l'accés als continguts. Com que no hi ha un full de ruta gens clar sobre el camins que emprindrà la digitalització del llibre, es tracta d'estar permanentment atent a les

7. En aquest article fem el genèric masculí per fer referència a persones de qualsevol gènere.

8. Mangan, Anne; Weel, Adriaan van der. "Why don't we read hypertext novels". *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, vol. 23, núm. 2 (2015), p. 166-181.

9. Darnton, Robert. *Digitalitzar és democratitzar? El cas dels llibres*. Barcelona: Arcàdia, 2010.

Una altra lliçó apresada i que convenia aplicar en el disseny del màster: evitar el determinisme tecnològic i, per contra, posar tota l'atenció a identificar bé els gustos i els hàbits dels lectors.

noves pràctiques lectores i als nous escenaris de consum digital, que posen a l'abast de l'usuari uns suports i programaris en constant evolució, perquè els diferents agents implicats en la cadena del llibre puguin donar-hi resposta i, així, tenir-hi un paper rellevant —com aconsella José Manuel Lucía.¹⁰

Per construir la disciplina partim de la idea que la transformació de la indústria editorial, que es produeix de manera més aviat lenta i no unidireccional, afecta les quatre bases sobre les quals ha descansat la indústria del llibre durant segles: l'explotació econòmica dels drets d'autor, l'escassetat de continguts i béns culturals, la unitat del llibre (continent i contingut, unitat de venda) com a objecte cultural tangible, i el monopoli de la capacitat de còpia i distribució. Segons que sosté Michael Bhaskar,¹¹ actualment ha emergit un nou ecosistema editorial que es basa en els següents set punts:

1. Desintermediació (“cauen” de la cadena del llibre aquells agents tradicionals que no aporten valor).
2. Autoedició i edició independent.
3. Amplificació (generació i fidelització d'audiència, construcció de marca, publicitat, creació de notorietat a les xarxes socials).
4. Curació (selecció i gestió de continguts, importància del filtratge per part de l'editor).
5. Conglomeració (assistim a constants fusions d'editorials, en què els grans absorbeixen

les editorials mitjanes; aquesta concentració implica menys agents editorials i menys bibliodiversitat. Per contra, persisteixen les petites i n'emerdeixen d'independents).

6. Nous models de negoci (per subscripció, micromecenatge, etc.).
7. El món del llibre imprès no ha mort, però s'ha transformat (complementarietat del llibre en paper i el digital; el segon reforça el primer).

Els elements apuntats per Bhaskar capgiren els fonaments de les pràctiques professionals i els models de negoci tradicionals, que posen el focus en l'autor i l'obra, i que confereixen un estatus de poder a la figura de l'editor. L'editor, com argumenta Pierre Bourdieu,¹² va acumulant un capital cultural a mesura que construeix un catàleg: el poder prescriptiu que aconsegueix adquirir li permet reclutar escriptors de major o menor vàlua literària o potencial de venda. Aquests li confien la gestió dels drets d'autoria a canvi de fer arribar l'obra literària en òptimes condicions al major nombre de públic. Es tracta de generar un cercle virtuós, en què tothom —autors, editors, lectors— satisfà les seves expectatives.

Les plataformes d'autoedició com ara Kindle Direct Publishing, Kobo Writing Life, Bubok o Casa del Libro, tanmateix, han propiciat que molts autors i lectors prescindixin d'aquesta figura: l'escriptor que és capaç de concebre i editar l'obra pròpia pot vendre-la directament als lectors i monetitzar-la, sense haver de renunciar als percentatges que perceben els mediadors de tot el procés editorial i de venda. L'autor haurà de sospesar, però, si la desintermediació li surt a compte: ha de tenir prou temps i expertesa professional per a la creació literària, el tractament textual i l'edició de l'obra, i la difusió eficaç per donar-li una mínima visibilitat a fi de fer-la trobadissa i, per tant, que els lectors l'adquireixin a un preu que faci que tot plegat sigui rendible o, si més no, soste-

10. Lucía Megías, José Manuel. *Elogio del texto digital*. Madrid: Fórcola, 2012.

11. Bhaskar, Michael. *The Content Machine: Towards a Theory of Publishing from the Printing Press to the Digital Network*. Londres; Nova York: Anthem Press, 2013.

12. Bourdieu, Pierre. *Las reglas del arte. Génesis y estructura del campo literario*. Barcelona: Anagrama, 2006.

El disseny d'un màster en edició digital ha d'equipar l'alumnat per conèixer noves competències i nous coneixements associats a cadascuna de les baules de la cadena editorial.

nible. I fer-ho sense aliances amb prescriptors i en competència amb infinitat de títols.¹³ El lector pot adquirir-la, tal vegada, a preu molt baix, però sense comptar amb les garanties de qualitat que assegura l'editor.

Tenint en compte aquest nou ecosistema de la indústria del llibre, si l'editor de literatura vol ser un agent cultural en un context d'oferta massiva de tota mena de continguts culturals i d'oci ha de fer molt bé el seu ofici en tots els processos de la cadena de concepció, producció, distribució, comercialització, màrqueting i promoció de l'obra. No només ha de saber editar amb rigor, en un o més formats complementaris, sinó que ha de continuar fent valer la seva condició d'agent prescriptiu. Ha de vetllar per brindar continguts de qualitat, siguin en paper o digital, amb una qualitat formal i tècnica òptima. I per poder desenrotllar amb garanties d'èxit totes aquestes funcions, el disseny d'un màster en edició digital ha d'equipar l'alumnat per conèixer noves competències i nous coneixements associats a cadascuna de les baules de la cadena editorial. Perquè quan es professionalitzi en el sector, encara que només mobilitzi aquelles competències que millor domina, ha de tenir prou coneixements per saber com treballen i quines eines empen els qui assumeixen altres funcions. I si n'ha de delegar, cal que sàpiga fer bé els encàrrecs i ser capaç de supervisar-ne la qualitat i garantir-ne la sostenibilitat.

2. El nou paradigma de l'ofici editorial

A fi de donar una visió panoràmica d'una titulació universitària que té un currículum extens i interdisciplinari (el Màster d'Edició de la UOC s'imparteix al llarg de dos cursos), optem per oferir una relació de les claus d'aquesta formació, que exposem de manera molt sumària.

Les noves pràctiques de lectura literària en format digital

L'editor, a l'hora de dissenyar el propi model de negoci, ha de posar al centre els múltiples perfils de lectors als quals vol arribar: ha d'estudiar amb precisió com pot satisfer els seus gustos i necessitats. Malgrat que el llibre digital, per distingir-se de la lectura lineal de la lectura en paper, semblava que havia de posar el focus en la interactivitat, ara com ara sabem que segons quin enriquiment s'aplica al llibre pot ser més un entrebanc que no pas un guany. D'entrada, molts dispositius de lectura de llibres digitals no permeten gaudir d'aquest enriquiment o, si el permeten, sovint obliga a instal·lar un programari nou, o actualitzar-lo. A més, és clar, segons quin sigui el programari propietari, només permet interactuar amb el llibre si l'usuari és client de l'ecosistema de lectura privat. Tal com apuntàvem més amunt quant a la novel·la hipertextual, el llibre electrònic que integra una alta possibilitat d'interactivitat no ha acabat d'atraure els lectors: l'aparició d'imatges o de sons i música interromp la lectura literària i n'entorpeix el gaudi.¹⁴ Això fa que per bé que tecnològicament un llibre digital disposi d'un potencial enorme de continguts a associar, i que possibiliti itineraris de lectura rizomàtics, múltiples i distints d'acord amb les tries de cada lector, convé mesurar molt bé si

13. Hi ha escriptors que s'autopubliquen amb un èxit relatiu, com ara l'argentí Hernán Casciari <<https://hernancasciari.com/>>. Al seu propi portal comercialitza títols editats per l'editorial Orsai, creada també per ell, no només en castellà, sinó traduïts a quatre llengües (anglès, francès, portuguès i català).

14. Ellis, Danika. "Why Did Interactive Ebooks Never Catch On". *Book Riot*, 5 de setembre del 2019. <<https://bookriot.com/interactive-ebooks/>> [Consulta: 10/05/2021].

és pertinent o no enriquir-lo, i fins a quin punt. La inversió econòmica que pot comportar un enriquiment més o menys sofisticat pot no tenir un retorn en les vendes. Llevat del llibre il·lustrat i els còmics, en la resta de formats el lector continua preferint una experiència de lectura literària quasi idèntica a la del llibre en paper.

Les noves pràctiques d'escriptura literària en format digital

Més enllà de la tradicional dinàmica de treball en comú que s'ha d'establir entre autor i editor quant a la concepció i la correcció de l'original, com a l'estratègia de promoció de l'obra editada, el darrer ha d'estar molt atent a l'activitat que el primer pugui desenrotllar a les xarxes socials. D'una banda, ha de saber reforçar, si en té, la identitat digital creada per l'escriptor en una o distintes plataformes. De l'altra, en cas que publiqui creació literària a internet, com ara InstaPoesia (això és, poesia publicada a Instagram, un gènere literari que ha tingut èxits tan remarcables com el de Rupī Kaur <[## La confiança i la complicitat](https://www.instagram.com/rupikaur_/>, ha de mirar d'establir-hi un cercle virtuós en relació amb els llibres publicats per l'editorial. En cas d'autors de gran èxit, a partir dels quals s'hagi pogut crear un fenomen de <i>fanfiction</i>, convé estudiar molt bé quin tipus de relació s'estableix amb aquesta comunitat de lectors, perquè sigui satisfactòria per a tothom.</p>
</div>
<div data-bbox=)

És fonamental que l'editor construeixi una relació de confiança i complicitat tant amb els lectors com amb els autors. La confiança passa, d'entrada, per no posar en primer terme dispositius tecnològics (els polèmics DRM) que, amb la finalitat de combatre males pràctiques quant als drets d'autor, limitin o entorpeixin el gaudi

de l'obra literària (múltiples exemples editorials demostren que prioritzar la lluita contra la pirateria no és una bona estratègia).¹⁵ D'altra banda, la complicitat amb els lectors i els autors, sobretot amb aquells més actius a les xarxes socials, pot ser clau per convertir-los en prescriptors de les obres i amplificar-ne, així, la visibilitat i l'atractiu. Comptar amb un públic fidelitzat brinda possibilitats molt interessants, com ara posar en marxa un projecte de micromecenatge. També pot ser oportú establir complicitats amb d'altres editorials (l'associació d'editorials independents Llegir en català n'és un bon cas), comunitats (especialment les de fans), o plataformes, com, per exemple, Viquipèdia. Fer contribucions de tipus acadèmic a articles d'aquesta enciclopèdia col·laborativa pot afavorir la promoció d'autors i textos publicats per la mateixa editorial —cal evitar sempre, cal subratllar-ho, contribucions de tipus publicitari.

Optar per l'estàndard EPUB

Encara que per a la sostenibilitat del negoci editorial convé publicar en distints formats, és recomanable tenir com a base editorial l'estàndard obert de llibre electrònic, l'EPUB. Adoptat des del 2007 per l'International Digital Publishing Forum i promogut pel Book Industry Study Group com l'estàndard del llibre digital, és el més compatible per a l'actual mercat de dispositius de lectura. Apostant per l'EPUB l'editor coopera a fer de la lectura un bé més democràtic, tot contribuint a la disminució de la bretxa digital.

Aprendre a aprendre

Més enllà de posar a l'abast de l'estudiant continguts professionals i acadèmics actualitzats, la velocitat amb què canvien tant els dispositius de lectura com el programari obliga a en-

15. Vegeu-ne alguns casos a Iribarren, Teresa. "Literatura i migració digital". A: Iribarren, Teresa; Gassol, Olívia; Aibar, Eduard (ed.). *Cultura i tecnologia: els reptes de la producció cultural en l'era digital*. Lleida: Punctum, 2014, p. 13-36.

trenar-lo en la cerca, la selecció i l'ús amb bon criteri i eficàcia d'informació de tota mena, especialment, pel que fa als avenços tecnològics. El futur editor ha de conèixer bases de dades, plataformes de continguts i prescriptors acreditats que difonen —sovint només en llengua anglesa— informació, de manera més o menys sistematitzada, sobre noves eines, funcions, versions de programari o tendències dels usuaris. Els graduats permanentment hauran de saber extreure'n aquelles bones pràctiques que pot ser convenient aplicar al propi entorn de treball professional.

La transformació digital de la indústria editorial

Un programa acadèmic consagrat a l'edició ha de saber guiar els futurs professionals a implementar tecnologies digitals que permetin que tota la cadena de producció del llibre, des del tractament ortotipogràfic fins a la promoció i la venda, sigui eficaç, sostenible i que permeti complir amb tots els estàndards de qualitat, tant si es publica en paper com en digital.

La cultura de les metadades

Durant segles, el llibre ha tingut la virtut d'ordenar, transmetre i salvaguardar el coneixement. Des de l'època dels papirs, i més tard dels pergamins, les biblioteques públiques —i, segurament, moltes de personals i privades— han tingut un sistema de classificació per fer que aquest objecte tangible, de valor material, estètic i simbòlic, sigui fàcilment localitzable per als eventuals lectors. Les llibreries, al seu torn, tenen els seus propis sistemes de classificació. Però aquest *ordre* secular del llibre, que ha forjat la nostra *ment textual*,¹⁶ ha vingut a ser rellevat pel que alguns anomenen *desor-*

Ara que convé promoure l'audiollibre, potser paga la pena regalar el llibre digital si s'adquireix la versió per escoltar, que lògicament té un preu més elevat.

dre digital.¹⁷ La infinitud de continguts de tota mena que qualsevol internauta pot trobar a les plataformes de venda exigeix que, més enllà d'atribuir l'ISBN a un llibre, se l'etiqueti convenientment amb metadades que informin de manera completa sobre les característiques de l'obra. Només el rigor en la implementació de les metadades permetrà una bona gestió de la distribució i venda de l'obra literària, i la farà trobadissa per a qualsevol usuari.¹⁸

L'estratègia de fixació de preus del llibre digital

En ple confinament i a la vigília de Sant Jordi del 2020, el govern va decretar la reducció de l'IVA del llibre electrònic del 21% al 4%. Aquesta davallada, tanmateix, no va repercutir sempre en el preu de venda: alguns editors van optar per mantenir els mateixos preus, mentre que d'altres van aprofitar per baixar-los. Al fil de l'exemple d'aquesta doble política paga la pena recomanar que l'editor apliqui una estratègia de preu dinàmic per als llibres digitals: en funció de les circumstàncies (Sant Jordi, Nadal, promoció d'un autor premiat o d'una temàtica d'actualitat), pot ser oportú reduir el preu, encara que sigui transitòriament. No es pot perdre de vista que aquesta davallada pot portar molt més trànsit al portal de venda de l'editorial i donar una major visibilitat al conjunt del catàleg. Sempre, però, convé després

16. Weel, Adriaan van der. *Changing our textual minds. Towards a digital order of knowledge*. Manchester: Manchester University Press, 2011.

17. Pons, Anacleat. *El desorden digital. Guía para historiadores y humanistas*. Madrid: Siglo XXI, 2013.

18. Atesa la rellevància del tractament de les metadades, la Federació de Gremis d'Editors d'Espanya, l'Agència de l'ISBN i DILVE (Distribuidor de informació del llibre en venda) tenen en marxa un pla de qualitat que preveu la formació per als editors.

mesurar quin impacte ha tingut en el balanç econòmic. En aquest sentit, també val la pena sospesar si s'ofereixen algunes peces de catàleg gratuïtes: una opció pot ser fer obsequis per paquets de compres. Per exemple, ara que convé promoure l'audiollibre, potser paga la pena regalar el llibre digital si s'adquireix la versió per escoltar, que lògicament té un preu més elevat. També cal preveure que el lector no vulgui adquirir tota una unitat de venda, sinó només un fragment: aleshores convé brindar-li l'oportunitat de comprar, tal vegada, només un conte de tot un recull.

La transparència editorial

Les pràctiques editorials han estat tradicionalment molt opaques (en part, a l'Estat espanyol, per tot el que implicava la censura durant el franquisme). Avui, en plena societat de la informació, és una bona pràctica facilitar les dades no només de les qüestions tècniques associades al llibre en paper o a l'arxiu digital, sinó a l'equip humà que hi ha treballat. La majoria

d'editorials ja fan constar a la coberta del llibre el nom del traductor (havia estat molt injustament invisibilitzat en el passat), i alguna fins i tot ja hi fa constar un esbós biobibliogràfic, juntament amb el de l'autor. Les editorials amb major transparència informen de totes les persones implicades en la producció del llibre (correctors, maquetadors, impressors, tècnic informàtic) i el nombre d'exemplars impresos (una dada que abans només es donava en les edicions de llibre de bibliòfil). Cal advertir que aquesta transparència també l'haurien de practicar les grans plataformes de venda: n'hi ha que extreuen dades de lectura dels seus milions d'usuaris per poder-les emprar després per a les seves polítiques d'estratègia empresarial, sense que el lector en sigui conscient.

Cloenda

La creació i la consolidació del màster d'Edició Digital de la UOC ha estat, i és, un repte constant. El fet que la disciplina estigui encara en construcció obliga a estar molt atent a tota

aquella informació que es genera a l'entorn de l'evolució i de les noves pràctiques de lectura i autorials, dispositius, programaris, models de negoci, plataformes, etc. Però el que és més important, sens dubte, és el coneixement que aporten els professionals que treballen a l'avantguarda de l'edició digital, i que amb la seva pràctica docent i treball conjunt amb els acadèmics, han fet possible l'èxit de la titulació. I, cal dir-ho també, els Treballs Final de Màster que molts estudiants han realitzat han estat una aportació clau per fer avançar la disciplina, tot aportant-hi una mirada més calidoscòpica i atenta a les inquietuds dels joves lectors.

Bibliografia

- BHASKAR, Michael. *The Content Machine: Towards a Theory of Publishing from the Printing Press to the Digital Network*. Londres, Nova York: Anthem Press, 2013.
- BOURDIEU, Pierre. *Las reglas del arte. Génesis y estructura del campo literario*. Barcelona: Anagrama, 2006.
- BURGEN, Stephen. "In a year of forced solitude, Barcelona rediscovers the companionship of books". *The Guardian*, 27 de desembre de 2020. <<https://www.theguardian.com/world/2020/dec/27/in-a-year-of-forced-solitude-barcelona-rediscovers-the-companionship-of-books>> [Consulta: 10/05//2021].
- CASATI, Roberto. *Contro il colonialismo digitale. Istruzioni per continuare a leggere*. Roma: Laterza, 2013.
- DARNTON, Robert. *Digitalitzar és democratitzar? El cas dels llibres*. Barcelona: Arcàdia, 2010.
- ECCO, Umberto; CARRIÈRE, Jean-Claude. *Nadie acabará con los libros*. Barcelona: Lumen, 2010.
- ELLIS, Danika. "Why Did Interactive Ebooks Never Catch On". *Book Riot*, 5 de setembre del 2019. <<https://bookriot.com/interactive-ebooks/>> [Consulta: 10/05//2021].
- IRIBARREN, Teresa. "Literatura i migració digital". A: Iribarren, Teresa; Gassol, Olívia; Aibar, Eduard (ed.). *Cultura i tecnologia. Els reptes de la producció cultural en l'era digital*. Lleida: Punctum, 2014, p. 13-36.
- Hábitos de lectura y compras de libros en España 2020*. [Madrid]: Federación de Gremios de Editores de España, 2021. <<https://www.federacioneditores.org/img/documentos/260221-notasprensa.pdf>> [Consulta: 10/05//2021].
- "La lectura en format digital arriba a 65.000 usuaris de les biblioteques públiques de Catalunya durant el període de confinament". *Biblioteques Públiques de Catalunya*, 11 de juny del 2020. <<https://biblioteques.gencat.cat/ca/details/Noticia/La-lectura-en-format-digital-arriba-a-65.000-usuaris-de-les-biblioteques-publiques-de-Catalunya-durant-el-periode-de-confinament>> [Consulta: 10/05//2021].
- Llueca, Ciro. "Libros y películas: abren las puertas al campo digital". *ctxt*, 17 de febrer del 2021. <<https://ctxt.es/es/20210201/Firmas/35057/tribuna-educacion-libros-peliculas-cine-universidad-sector-cultural-brecha-digital.htm>> [Consulta: 10/05//2021].
- LUCÍA MEGÍAS, José Manuel. *Elogio del texto digital*. Madrid: Fórcola, 2012.
- MANGEN, Anne; WEEL, Adriaan van der. "Why don't we read hyper-text novels". *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, vol. 23, núm. 2 (2015), p. 166-181.
- PONS, Anacleto. *El desorden digital. Guía para historiadores y humanistas*. Madrid: Siglo XXI, 2013.
- WEEL, Adriaan van der. *Changing our textual minds. Towards a digital order of knowledge*. Manchester: Manchester University Press, 2011. ■

Dossier

Lectura digital

**El Servei de préstec virtual eBiblio
en temps de pandèmia**

COVID-19

Toni FELIU

Cap de la Unitat d'Estadístiques
i Qualitat de la Diputació de
Barcelona
feliuoa@diba.cat

Article rebut i revisat al juny de 2021.

El servei de préstec virtual eBiblio en temps de pandèmia

Resum: L'article presenta dades sobre el servei de préstec virtual d'eBiblioCAT durant l'any 2020 en què el seu ús ha augmentat molt respecte d'anys anteriors de resultes del confinament provocat per la covid-19, que va comportar que les biblioteques estiguessin tancades o operessin amb moltes restriccions (mesos d'abril i maig). A més, es referencien quatre informes sobre aquest servei i per a aquest període excepcional que ha realitzat la Diputació de Barcelona amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, atès que el servei és únic per a tot Catalunya.

Paraules clau: eBiblio, préstec virtual, covid-19, biblioteques públiques, lectura digital.

El servicio de préstamo virtual eBiblio en tiempos de pandemia

Resumen: El artículo presenta datos sobre el servicio de préstamo virtual de eBiblioCAT durante el año 2020, en el cual el uso del servicio ha aumentado mucho respecto a años anteriores a causa del confinamiento provocado por el covid-19. La crisis ha supuesto que las bibliotecas estuvieran cerradas u operasen con muchas restricciones (meses de abril y mayo). Además se referencian cuatro informes sobre este servicio y para este período excepcional que ha realizado la Diputación de Barcelona con la colaboración del Departamento de Cultura de la Generalitat de Catalunya, ya que el servicio es único para toda Catalunya.

Palabras clave: eBiblio, préstamo virtual, covid-19, bibliotecas públicas, lectura digital.

The eBiblio virtual loan service in the times of the pandemic

Abstract: The article presents data about the eBiblioCAT Virtual loan service in the course of 2020, when use of the service increased versus previous years on account of the lock-down prompted by the Covid-19 pandemic. The crisis led libraries to be closed or to operate with major restrictions (April and May). Moreover, reference is made to reports about the service and this exceptional period produced by the County Council of Barcelona with the cooperation of the Department of Cultural of the

Government of Catalonia, since the service provided all over Catalonia.

Keywords: eBiblio, virtual loan, covid-19, public libraries, digital reading.

Introducció

Des de l'any 2015 els usuaris de les biblioteques públiques de Catalunya tenen a la seva disposició el servei de préstec virtual eBiblioCAT, que permet la lectura de documents digitals en els seus dispositius electrònics per un període de 21 dies en el cas de documents textuais o de 48 hores en el cas d'enregistraments de vídeo. A Catalunya va ser possible posar en marxa el servei per l'adhesió del Sistema de Lectura Pública de Catalunya (SLPC) al programa eBiblio que el 2014 el Ministeri d'Educació, Cultura i Esports havia engegat. Per accedir al servei només cal tenir accés a Internet, registrar-se al sistema mitjançant el carnet d'usuari de qualsevol biblioteca de l'SLPC i disposar d'un dispositiu compatible.

L'ús del servei eBiblioCAT havia tingut un creixement més o menys sostingut i important des dels seus inicis, si bé aquest increment important en percentatge cal relativitzar-lo, atès que les dades absolutes tant d'inici com de final eren petites.

Taula 1. Creixement del préstec virtual. Dades absolutes i relatives.

Préstec eBiblioCAT. Creixement				
	2016	2017	2018	2019
Préstec eBiblioCAT	107.751	158.217 (46,8%)	226.218 (43%)	295.034 (30,4%)

Font: Elaboració pròpia a partir de Biblioteques públiques de Catalunya: les biblioteques en xifres.

D'altra banda, respecte del conjunt de serveis que oferien les biblioteques integrades a l'SLPC, la importància del servei eBiblio era relativament baixa. Si es consideren conjuntament totes les transaccions de préstec –tant les dels serveis presencials com les dels serveis virtuals– s'observa que els préstecs virtuals havien passat de representar menys de l'1% del total del préstec (2016) al 2,3% (2019); i encara aquest creixement relatiu s'havia degut tant al creixement en nombres absoluts del préstec virtual com al decreixement del préstec presencial.

Taula 2. Préstec al Sistema de Lectura Pública de Catalunya 2016-2019. Dades absolutes i relatives.

Préstec SLPC				
	2016	2017	2018	2019
Préstec eBiblioCAT	107.751 (0,7%)	158.217 (1,1%)	226.218 (1,6%)	319.892 (2,3%)
Préstec presencial	14.695.976 (99,3%)	13.807.516 (98,9%)	13.516.301 (98,4%)	13.344.344 (97,7%)
TOTAL	14.803.727 (100%)	13.965.733 (100%)	13.742.519 (100%)	13.664.236 (100%)

Font: Elaboració pròpia a partir de Biblioteques públiques de Catalunya: les biblioteques en xifres.

Així, doncs, a inicis del 2020, l'expectativa per a l'any respecte dels serveis de lectura pública en general i en particular dels de préstec era seguir amb major o menor mesura les tendències observades els anys precedents; això és, un cert decreixement o estancament dels serveis de préstec presencial i un creixement, important en dades relatives, però moderat en dades absolutes, del servei de préstec virtual.

1. Les biblioteques en temps de pandèmia. Any 2020

1.1 El context de servei

El 13 de març del 2020, les biblioteques públiques de Catalunya –com molts altres serveis i establiments– tanquen de manera preventiva com a resultat de la crisi pandèmica provocada per la covid-19, s'imposa un confinament domiciliari a tota la població del país tret dels treballadors essencials, i el teletreball. Així doncs, tots els serveis presencials de les biblioteques queden suspesos i el virtual passa a ser l'únic canal a través del qual els usuaris poden relacionar-se amb els serveis de lectura pública: en pocs dies s'ajornen centralitzadament els terminis de venciment dels préstecs presencials; les biblioteques comencen a passar a canals

Durant el mes d'abril les biblioteques de la XBM van programar més de 1.000 activitats, totes en format virtual: 204 corresponents a clubs de lectura, 37 a cursos TIC, 217 a hores del conte i 607 a altres activitats.

virtuals algunes de les activitats programades, se'n dissenyen i se'n programen de noves pensades específicament per a un entorn virtual; la Diputació de Barcelona obre la possibilitat d'obtenir un carnet virtual de biblioteca als ciutadans catalans que no en disposen i facilitar-los així l'accés als serveis bibliotecaris oferts a través de la seva Biblioteca virtual <<https://bibliotecavirtual.diba.cat/>>, entre els quals els serveis d'eBiblioCAT.

El tancament de les biblioteques es perllongarà durant tot el mes d'abril i bona part de maig, i no serà fins a finals de maig del 2020 que algunes biblioteques començaran a donar serveis de forma presencial, sense, però, que el gran gruix de les biblioteques que integren l'SLPC ho facin, i les que ho van fent, ho fan amb moltes restriccions sobre els serveis que poden oferir i sempre amb cita prèvia. A poc a poc, durant el mes de juny, aquestes restriccions es van anar aixecant parcialment i més i més biblioteques tornaven a donar alguns

serveis presencials, sempre amb aforaments limitats o amb limitacions al lliure accés a la col·lecció. Durant l'any aquesta situació de servei amb restriccions ha anat canviant: aixecant-les o imposant-les de nou seguint les indicacions de les autoritats sanitàries; en tot cas, en el moment de redactar aquest article, la situació resta lluny de normalitzar-se.

Algunes dades, aquest cop referides a les biblioteques de la Xarxa de Biblioteques Municipals de la demarcació de Barcelona, són il·lustratives del que ha passat durant l'any, sobretot si es comparen amb les de l'any 2019, bo i tenint en compte que durant l'any 2020 la infraestructura bibliotecària ha canviat molt poc respecte de la que hi havia a finals d'any 2019: 237 biblioteques a finals del 2019 i 238 a finals del 2020.

El nombre de visites registrat a les biblioteques de la XBM durant els mesos de gener i febrer del 2020 va ser similar al registrat el 2019 i a l'entorn dels 1,7 milions de visites cada mes. Aquesta dada es redueix a menys de la meitat el mes de març del 2020, queda a zero durant el mes d'abril, i les biblioteques comencen a registrar de nou visites a finals de maig, aquest mes —poc més de 6.000 visites—, i durant el juny —poc més de 70.000. En els mesos successius la dada de visites registrades va augmentant progressivament, però al desembre del 2020 encara està per sota de la meitat de les registrades aquest mateix mes el 2019.

Taula 3. Visites mensuals registrades a les biblioteques de la XBM

Visites												
	gener	febrer	març	abril	maig	juny	juliol	agost	set.	oct.	nov.	des.
2019	1.837.329	1.674.898	1.816.104	1.630.580	1.944.140	1.519.380	1.265.260	797.256	1.396.798	1.846.095	1.841.437	1.295.908
2020	1.749.688	1.728.503	753.797	-	6.281	71.585	280.867	162.370	516.178	502.352	442.961	537.092

Font: Diputació de Barcelona. Gerència de Serveis de Biblioteques.

Al mateix temps que cau el nombre de visites a les biblioteques, les biblioteques de la XBM en particular, i en general les de tot l'SLPC, fan un esforç per seguir oferint serveis als seus usuaris. Per exemple, durant el mes

d'abril les biblioteques de la XBM van programar més de 1.000 activitats, totes en format virtual: 204 corresponents a clubs de lectura, 37 a cursos TIC, 217 a hores del conte i 607 a altres activitats.

Taula 4. Sessions d'activitats registrades per les biblioteques de la XBM

Sessions d'activitats												
	gener	febrer	març	abril	maig	juny	juliol	agost	set.	oct.	nov.	des.
Clubs de lectura	1.000	1.095	384	204	291	252	119	4	231	580	528	515
Cursos TIC	394	579	187	8	37	16	18	1	16	136	77	68
Hores del conte	342	403	188	217	204	121	101	25	94	242	250	260
Altres activitats	1.580	2.004	791	607	581	345	515	247	400	988	759	654

Font: Diputació de Barcelona. Gerència de Serveis de Biblioteques.

1.2 El servei eBiblioCAT durant el 2020

El servei eBiblioCAT, tot i que per a l'usuari és únic i es presenta com a tal, està suportat per dues plataformes tecnològiques, eBiblio—que conté principalment llibres i publicacions periòdiques en format electrònic— i eFilm—que conté enregistraments videogràfics tant de ficció com reportatges—; és per això que a partir d'ara es distingirà entre eBiblioCAT, quan es faci referència al conjunt del servei, i eBiblio i eFilm, quan es parli dels serveis associats a cadascuna de les plataformes.

Com ja s'ha apuntat a la introducció, era esperable que durant l'any 2020 el servei de préstec virtual eBiblioCAT seguís amb la seva tendència a l'alça tant en dades absolutes com en dades relatives en relació amb altres serveis de la biblioteca i en especial el del préstec presencial. Ara bé, com a resultat de la situació extraordinària que es produeix a partir del 13 de març amb les biblioteques tancades i un confinament domiciliari per a la major part de la població fa que l'ús del servei eBiblioCAT assoleixi xifres record durant aquests mesos. En el cas del servei eBiblioCAT, el préstec virtual del mes de març duplica de sobres la mitjana dels mesos de gener i febrer: d'una mitjana d'uns 25.000 préstecs mensuals en aquests dos mesos, es passa a més de 56.000 préstecs el mes de març i a

En el cas del servei eBiblioCAT, el préstec virtual del mes de març duplica de sobres la mitjana dels mesos de gener i febrer.

l'entorn de 100.000 préstecs durant el mesos d'abril i maig. Semblantment, el servei eFilm registra també un augment molt fort de l'ús: d'una mica menys de 3.000 préstecs durant els mesos de gener i febrer a gairebé 21.000 el mes de març i gairebé 28.000 el mes d'abril (dades referides a usuaris amb carnet de la Xarxa de Biblioteques Municipals de la demarcació de Barcelona).

Amb l'aixecament d'algunes restriccions imposades tant a la ciutadania com als mateixos serveis, les dades d'ús d'eBiblioCAT han anat deixant enrere les xifres de rècord que havia assolit durant la primavera del 2020, però tant al desembre del 2020 com en el moment de redactar aquest article, les dades estan molt per sobre de les dels mesos anteriors a la declaració de la pandèmia.

Per estudiar més a fons aquesta evolució, la Gerència de Serveis de Biblioteques de la Diputació va encarregar al Servei de Planificació i Avaluació de la mateixa corporació una avaluació del servei.

Taula 5. Préstecs virtuals eBiblioCAT a usuaris amb carnet XBM

Préstecs virtuals eBiblioCAT usuaris XBM any 2020												
	gener	febrer	març	abril	maig	juny	juliol	agost	set.	oct.	nov.	des.
eBiblio	25.046	23.563	56.843	99.972	109.167	83.073	78.008	79.428	71.362	75.431	79.120	66.045
eFilm	2.711	2.877	20.801	27.729	19.387	11.113	7.970	6.947	6.294	7.229	7.975	7.614

Font: Diputació de Barcelona. Gerència de Serveis de Biblioteques.

1.3 L'estudi d'avaluació del servei eBiblioCAT

Atès que el servei eBiblioCAT és un únic servei que s'ofereix a tots els usuaris amb carnet de qualsevol biblioteca integrada al Sistema de Lectura Pública de Catalunya, es va considerar la possibilitat d'estendre aquest estudi a tot Catalunya, per la qual cosa es va comptar amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Aquest encàrrec es va materialitzar en un estudi d'avaluació el disseny de la qual preveia diverses perspectives i accions, i amb un abast temporal dels mesos compresos entre març i octubre del 2020. El resultat van ser quatre informes independents redactats per Andreu Orte, Enric Benet i Mercè Garriga del Servei de Planificació i Avaluació de la Diputació de Barcelona:

- Estudi de l'ús i els usuaris del servei durant el període de confinament domiciliari de la població,
- Resultats d'una enquesta a usuaris i a no usuaris dels serveis d'eBiblioCAT en acabar el confinament domiciliari,
- Anàlisi de la col·lecció d'eBiblioCAT, i
- Avaluació d'impacte de la crisi de la covid-19 sobre els usuaris i els serveis d'eBiblioCAT.

Els principals resultats i conclusions de cadascun dels informes i de l'estudi en general s'han recollit en el document *Estudi i avaluació de les biblioteques públiques i dels seus usuaris*. (Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020). <https://www.diba.cat/web/biblioteques/estudis> [Consulta: 25/08/2021].

1.4 L'ús del servei durant el període de confinament domiciliari i tancament dels serveis bibliotecaris presencials¹

Per estudiar l'ús del servei eBiblioCAT, els usuaris i les seves característiques es van fer servir com a font d'informació, i es van tractar estadísticament, els registres d'ús dels serveis de préstec presencial, d'eBiblio i d'eFilm de gener a maig del 2020.

Com ja hem vist, durant el confinament l'ús del servei eBiblioCAT va créixer molt. Malgrat això, cal tenir en compte que només el 13% dels usuaris amb carnet d'alguna biblioteca del SLPC van fer servir el servei durant aquest període. Cal destacar que hi ha diferències territorials pel que fa a percentatges d'usuaris amb carnet del SPLC que van emprar el servei: el percentatge més alt es correspon a Barcelona ciutat, on el 18% dels usuaris van fer servir el servei, per un 12% de la resta de la demarcació de Barcelona, i al voltant del 8% per les demarcacions de Girona, Lleida, Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre.

La mitjana d'edat dels usuaris que van fer servir eBiblioCAT és de 38 anys i amb predomini de les dones (64%) per sobre dels homes (36%) i més de la meitat el van emprar per primer cop l'any 2020.

D'entre els usuaris que van fer servir eBiblioCAT, la majoria —7 de cada 10— van fer servir exclusivament el servei eBiblio; en canvi només 2 de cada 10 van fer servir en exclusiva eFilm i només 1 de cada 10 va fer servir tots dos serveis.

1. *Anàlisi dels tipus d'usuaris i els usos d'eBiblioCat en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020. <https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/eBiblioCat_2_An%C3%A0lisi-usuaris++usos-2020_vf.pdf/9c5f5cd4-81f0-9a89-300e-0eae4a9ce2af?t=1613471548027> [Consulta: 20/06/2021].

1.5. Enquesta a usuaris i a no usuaris dels serveis d'eBiblioCAT²

Per conèixer l'opinió i la valoració dels usuaris, i les motivacions d'ús del servei eBiblioCAT, durant el mes de juny es va fer una enquesta en línia a una mostra representativa dels usuaris fent-los arribar per correu electrònic l'enllaç a un qüestionari. A més a més, també es va aprofitar per preguntar a no usuaris del servei per quin motiu no el feien servir. Van respondre l'enquesta gairebé 10.000 persones de les quals gairebé 95.000 a les quals es va fer arribar el qüestionari.

Els usuaris estan satisfets amb el servei eBiblioCAT, atès que van atorgar-li una nota mitjana de 8,1 punts sobre 10. Amb tot, alguns usuaris van identificar elements de millora del

servei pel que fa a usabilitat i navegabilitat, i en la col·lecció.

Una gran majoria dels no usuaris d'eBiblioCAT en resposta al qüestionari afirmaven no haver-lo emprat perquè no n'havien sentit la necessitat, en disposar de materials per a la lectura, bé obtinguts per préstec a la seva biblioteca abans del confinament, bé perquè en disposaven a la seva biblioteca personal. Cal remarcar que l'enquesta es dirigia a no usuaris d'eBiblioCAT, però usuaris del servei de préstec presencial amb anterioritat.

1.6 La col·lecció³

Complementàriament al coneixement dels usuaris d'eBiblioCAT, tant la Gerència de Serveis de Biblioteques de la Diputació de Bar-

2. Els detalls de l'enquesta es poden consultar a l'informe *Resultats de l'enquesta als usuaris de biblioteca sobre eBiblioCat en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020. <https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/eBiblioCat_3_Enquesta+usuaris+biblioteca_2020_vf.pdf/e00f637a-a409-8348-21e2-1f8a0854e428?t=1613471548485> [Consulta: 20/06/2020]
3. *Anàlisi de la col·lecció eBiblioCat en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020. <https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/ebibliocat_1_document-sintesi_2020_vff.pdf/c1d4d0ea-baba-53fe-a1b1-fb2914ac6d69?t=1613404094897> [Consulta: 2/08/2021].

La mitjana d'edat dels usuaris que van fer servir eBiblioCAT és de 38 anys i amb predomini de les dones (64%) per sobre dels homes (36%) i més de la meitat el van emprar per primer cop l'any 2020.

celona com el Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya, estaven interessats a conèixer amb més detall les característiques de les col·leccions digitals integrades a eBiblioCAT i també les característiques dels fons prestats per aquest servei. És per això que es va fer un estudi específic de la col·lecció i el seu ús emprant com a fons d'informació el registre d'ús i el catàleg eBiblioCAT. A més a més, l'enquesta als usuaris també incloïa preguntes sobre la percepció de l'usuari pel que fa a completesa i interès de la col·lecció.

En el moment de l'estudi, el fons d'eBiblioCat estava integrat per uns 12.000 llibres electrònics, més de 3.000 pel·lícules en línia, 49 revistes i 5 diaris. Algunes dades a destacar són que els llibres de ficció en castellà per a adults suposen el 75% del total de llibres, i que els llibres destinats al públic infantil i juvenil en representen el 16%. Alguns usuaris —4 de cada 10— pensen que aquesta oferta de llibres és insuficient, i molts —2 de cada 3— no coneixen l'oferta d'enregistraments videogràfics o de publicacions periòdiques que també ofereix el servei.

A diferència de les col·leccions físiques de les biblioteques, gairebé tots els llibres digitals van tenir durant el període d'estudi un préstec o més; només el 6% dels d'aquests documents no van registrar cap préstec. Ara bé, la majoria de préstecs es concentren en pocs títols: el 2% de la col·lecció de llibres concentra el

25% dels préstecs, cosa que comporta un elevat nombre de reserves per a alguns títols. Un fenomen similar es produeix en el cas dels enregistraments videogràfics, la majoria de préstecs es concentra en un grup reduït de documents i principalment de pel·lícules: el 4% del fons genera el 25% dels préstecs. Pel que fa a publicacions periòdiques, cal assenyalar que l'oferta és limitada: 5 capçaleres de diaris i 49 de revistes que els usuaris troben insuficient.

La presència del català en tots els suports tret de les revistes és minoritària: el 20% dels llibres són en català, el 12% dels enregistraments sonors tenen àudio en català, en el cas dels diaris hi ha disponible una única capçalera en català; en canvi, una mica menys de la meitat de les revistes són en aquesta llengua (22 de 49).

Cal tenir en compte que la disponibilitat de documents en català del servei eBiblioCAT i d'altres mancances respecte de la col·lecció manifestades pels usuaris en la seva relació amb el servei està molt condicionada per l'oferta comercial existent.

1.7 Avaluació d'impacte de la crisi de la covid-19 sobre els usuaris i els serveis d'eBiblioCAT⁴

Durant el confinament domiciliari i tancament dels serveis bibliotecaris presencials, els préstecs virtuals d'eBiblioCAT gairebé es van quadruplicar respecte dels valors esperables en una situació de normalitat. Aquesta tècnica, la de comparar els valors registrats amb els valors esperables —en aquest cas sense pandèmia— suposa un càlcul d'aquests valors esperables: els autors de l'estudi van poder establir que en absència de pandèmia el servei d'eBiblioCAT hauria registrat 250.724 préstecs entre els mesos de març a octubre

4. *Avaluació de l'impacte en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020. <https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/ebibliocat_1_document-sintesi_2020_vff.pdf/c1d4d0ea-baba-53fe-a1b1-fb2914ac6d69?t=1613404094897> [Consulta: 2/08/2021].

Els llibres de ficció en castellà per a adults suposen el 75% del total de llibres i els llibres destinats al públic infantil i juvenil en representen el 16%.

del 2020, però la realitat és que en va registrar 716.926; és a dir, la crisi provocada per la pandèmia ha suposat un impacte positiu en el servei per la diferència, això són 466.202 préstecs de més.

Conclusions

La crisi de la covid-19 ha afectat molt els serveis de lectura pública de Catalunya, tant pel que fa a l'oferta de serveis que encara no s'ha pogut normalitzar del tot —restriccions d'aforament a les biblioteques...— com per la demanda —a molts usuaris encara els costa entrar a les biblioteques. Una part de l'oferta i de l'ús dels serveis que donaven les biblioteques abans de declarar-se la pandèmia s'ha desplaçat des de l'entorn presencial a entorns virtuals, sense, però, que la virtualitat hagi suplert del tot la interacció entre usuaris i serveis bibliotecaris tant des d'un punt de vista quantitatiu com des d'un punt de vista qualitatiu, no perquè els serveis virtuals no tinguin la qualitat requerida, sinó perquè alguns serveis presencials difícilment es poden virtualitzar, i semblantment alguns serveis virtuals són específics d'aquests canals.

L'impacte de la crisi en el servei eBiblioCAT ha estat positiva en el sentit que n'ha augmentat molt l'ús i el coneixement que en tenen els usuaris, tot i que el grup d'usuaris que el fa servir és relativament petit.

És encara aviat —i la situació encara no està prou normalitzada— per poder albirar quins efectes tindrà la crisi a mitjà i llarg termini tant en l'oferta de serveis de lectura pública com en la demanda i ús d'aquests serveis. El servei

eBiblioCAT, com a exemple de deslocalització física del servei, obre l'interrogant de si l'usuari voldrà interactuar amb uns serveis de lectura pública més virtuals i —fins a cert punt— homogenis per a tot el país, o voldrà mantenir el vincle amb la seva biblioteca valorant la presencialitat, la proximitat i l'arrelament al territori, que són trets distintius de les biblioteques i bibliobusos del Sistema de Lectura Pública de Catalunya.

Bibliografia

Anàlisi de la col·lecció eBiblioCat en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020.

<https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/ebibliocat_1_document-sintesi_2020_vff.pdf/c1d4d0ea-baba-53fe-a1b1-fb2914ac6d69?t=1613404094897> [Consulta: 2/08/2021]

Avaluació de l'impacte en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020.

<https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/ebibliocat_1_document-sintesi_2020_vff.pdf/c1d4d0ea-baba-53fe-a1b1-fb2914ac6d69?t=1613404094897> [Consulta: 2/08/2021]

Anàlisi dels tipus d'usuaris i els usos d'eBiblioCat en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020.

<https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/ebibliocat_1_document-sintesi_2020_vff.pdf/c1d4d0ea-baba-53fe-a1b1-fb2914ac6d69?t=1613404094897> [Consulta: 2/08/2021]

Biblioteques públiques de Catalunya: les biblioteques en xifres. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2014-2019

<<https://biblioteques.gencat.cat/ca/biblioteques/dades-al-dia/xifres/>> [Consulta: 20/06/2021].

Estudi i avaluació de les biblioteques públiques i dels seus usuaris. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020.

<<https://www.diba.cat/web/biblioteques/estudis#Covid19>> [Consulta: 15/6/2021].

Resultats de l'enquesta als usuaris de biblioteca sobre eBiblioCat en el marc del tancament de serveis presencials per la COVID-19. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2020.

https://www.diba.cat/documents/16060163/331141101/eBiblioCat_3_Enquesta+usuaris+biblioteca_2020_vff.pdf/e00f637a-a409-8348-21e2-1f8a0854e428?t=1613471548485

[Consulta: 20/06/2020]. ■

Dossier

Lectura digital

**La informació a la universitat:
cada vegada més digital, oberta i pròpia**

Lluís ANGLADA

Director de Ciència Oberta del
Consorti de Serveis Universitaris
de Catalunya (CSUC)

lluis.anglada@csuc.cat
@lluisanglada @CSUC_info

Article rebut i revisat al juliol del 2021.

La informació a la universitat: cada vegada més digital, oberta i pròpia

Resum: L'article exposa l'evolució de les col·leccions i l'accés a la informació en les activitats de recerca de les biblioteques universitàries; com els processos digitals d'emmagatzemar i difondre a través dels repositoris i els programes d'Accés Obert han transformat (i transformaran) aquestes biblioteques, que hauran de reorganitzar els seus recursos per crear, ampliar i millorar els serveis de suport a la recerca.

Paraules clau: accés obert, *open acces*, biblioteques i arxius digitals, repositoris, suport a la recerca, col·leccions digitals, ciència oberta.

La información en la universidad: cada vez más digital, abierta y propia

Resumen: El artículo expone la evolución de las colecciones y el acceso a la información en las actividades de investigación de las bibliotecas universitarias; como los procesos digitales de almacenamiento y difusión a través de los repositorios y los programas de Acceso Abierto han transformado (y transformarán) estas bibliotecas que deberán reorganizar sus recursos para crear, ampliar y mejorar los servicios de apoyo a la investigación.

Palabras clave: acceso abierto, *open acces*, bibliotecas universitarias, bibliotecas y archivos digitales, repositorios, apoyo a la investigación, colecciones digitales, ciencia abierta.

Information at universities: increasingly more open, more digital and more in-house

Abstract: The article addresses the evolution of collections and access to information in university library research activities; how digital storage and dissemination processes through repositories and Open Access programs have and will continue to transform these libraries, which will be obliged to reorganise their resources to create, expand and improve the support they provide to research services.

Keywords: acceso abierto, *open access*, university libraries, libraries and digital archives, repositories, support to research, digital collections, open science.

Nadie puede negar los estrechos lazos entre las revoluciones social y espiritual de la Antigüedad tardía. Ahora bien, precisamente porque tales vínculos son tan íntimos no pueden reducirse a la relación superficial de 'causa y efecto'. A menudo el historiador solo es capaz de afirmar que ciertos cambios coinciden, de tal modo que uno no puede entenderse sin referirse al otro.

Peter Brown. *El mundo de la Antigüedad tardía*

Introducció: una reflexió prèvia sobre el canvi

Comprendre la realitat seria relativament fàcil si la tasca es reduís a anar seguint una cadena de causes i efectes. Però no sempre allò que s'esdevé a continuació d'una cosa es deriva d'aquesta mateixa i massa sovint els efectes sorgeixen prou lluny del que els ha originat per no veure'n la relació de forma immediata. Però la caracterització del canvi és una tasca important, ja que una anàlisi encertada és el que permet moure's al ritme del temps i continuar essent rellevant.

Tot va canviar, no quan van arribar els ordinadors, sinó quan —usant un concepte de Lorcan Dempsey— la informació passà a ser digital i es va instal·lar a la xarxa. He dit 'tot va canviar' i no és cert perquè el canvi no ha acabat. No crec que sigui important a efectes del que ara ens ocupa saber si el canvi està en els seus inicis o al final, però sí que ho és el fet que el canvi (o els canvis) no està de cap manera encara ni acabat ni determinat.

El canvi esmentat afecta de forma compartida tot el sector de la informació i en aquests moments està clar que s'ha endut per davant els videoclubs i que ha transformat de forma radi-

L'única manera de navegar sense enfonsar-se en aquesta realitat tempestuosa és dedicar temps i espai a pensar en el llarg termini.

cal el consum de la música. Crec que el canvi encara no està ben definit per als sectors que s'han anat desenvolupant gràcies a l'invent de la impremta. Si bé des de la llunyania podem generalitzar i parlar de 'llibres' o de 'cinema', apropant-nos a cada cosa distingiríem, en el nostre cas, un ampli espectre de realitats diferenciades on el que s'ha dit i val per a un nínxol determinat (llibres acadèmics, per exemple) pot no valer per al veí (guies turístiques, possem pel cas). I les diferències van més enllà de la forma i poden arribar a la comercialització, tal com passa amb les revistes culturals, que comparteixen moltes similituds amb les científiques però no són el mateix, i la seva compra i ús a la biblioteca universitària difereixen de forma notable dels de les biblioteques públiques.

Un altre comentari en relació amb això: l'anticipació respecte el canvi no ha servit per trobar solucions efectives. La premsa escrita fa anys que ho intenta tot per continuar les seves funcions en un marc d'unes pràctiques lectores i uns models de negoci nous i tot i així, i dels molts recursos que hi ha destinat, no ha trobat cap fórmula màgica per adaptar-se a l'entorn actual, que és ja no líquid sinó gairebé gasós.

Malgrat els esforços destinats a endevinar cap on va el futur i a prendre mesures per adaptar-s'hi, el canvi és constant, accelerat i de resultats impredecibles. Però això no hauria de tenir com a conseqüència que no val la pena dedicar-se a explorar el que pot passar i com afrontar-ho, sinó al contrari. Tinc per a mi —i això és clarament una opinió probablement poc compartida— que l'única manera de navegar sense enfonsar-se en aquesta realitat tempestuosa és dedicar temps i espai a pensar en el llarg termini. No és garantia de res, però és el que tenim.

Aterrem en la qüestió que ens ocupa, quins han estat (o estan essent) els canvis substancials en els continguts documentals que les biblioteques universitàries recullen de cara a facilitar-ne l'accés? Al meu entendre són tres: la informació està passant a ser digital, a estar en obert i s'està donant una importància nova als continguts produïts per la mateixa universitat. Els tres vectors de canvi actuen alhora, s'interrelacionen, s'influeixen l'un a l'altre i es reforcen mútuament.

1. D'imprès a digital

Abans de parlar de digitalització de la informació, fixem una dada: la relació llibres / revistes (monografies / publicacions periòdiques, si es prefereix) a les biblioteques de les universitats. Agafant com a model dades de les biblioteques de la UAB¹ veiem com evoluciona el percentatge en la despesa:

- Any 1990
un 47,35% en llibres / un 52,65 en revistes
- Any 2000²
un 26,84% en llibres / un 60,03 en revistes
- Any 2010
un 13,32% en llibres / un 86,68 en revistes
- Any 2020
un 3,16% en llibres / un 96,84 en revistes

Ara no entrarem en una anàlisi detallada sobre aquestes xifres, però sí que n'extraurem dues valoracions globals: les revistes són el contingut majoritari a la universitat i els materials especials (també anomenats 'documents no llibres') han ocupat poc l'atenció pressupostària de les biblioteques universitàries. Anant

al digital, les estadístiques de Rebiun indiquen que la relació entre documents impresos i digitals era aquesta:³

- Any 2007
un 61,85% impresos / un 38,15% digital
- Any 2019
un 15,86% impresos / un 84,14% digital

A escala internacional, la bibliografia científica es basa avui de forma molt important en les revistes, i aquestes han viscut un procés de digitalització molt ràpid i generalitzat, cosa que no s'ha repetit amb els llibres acadèmics. Deixant a banda algunes experiències pilot, les revistes començaren a digitalitzar-se de forma massiva a finals del segle passat i ho fan alhora que es comercialitzen en forma de paquets i a través de les subscripcions consorciades.⁴ En el període que va del 1997 al 2007 les principals revistes científiques passen totes a difondre's digitalment de forma complementària a fer-ho en paper; avui la difusió majoritària és la digital i moltes revistes ja no s'imprimeixen. El procés ha estat més lent per a les revistes científiques d'àmbit nacional, però avui podem dir que la pràctica totalitat de les revistes científiques es difonen electrònicament.

En canvi, no es pot dir el mateix dels llibres acadèmics. La seva aparició no va ser gaire més tardana que la de les revistes digitals, ja que, per exemple, el 2002 la cooperativa OCLC en comercialitzava a través del servei NetLibrary. Però el llibre e- ha tingut una acceptació molt menor a les universitats. Les causes són múltiples; probablement, la principal sigui que els llibres —a diferència de les revistes— no han trobat un model simple de comercialització.⁵

1. Mai no agrairem prou a les biblioteques de la UAB les seves memòries anuals. Son —crec jo— un recurs únic i indispensable per seguir els profunds canvis que han viscut les biblioteques universitàries espanyoles dels anys de la dècada dels 80 del s. XX fins ara. "Memòria". *Dipòsit Digital de Documents de la UAB*, 2021. <<https://ddd.uab.cat/record/29>> [Consulta 21/06/21].
2. Cal sumar-hi un 13,13% dedicat a l'adquisició d'altres documents.
3. L'any 2007 és l'any més antic que es pot consultar. Les dades es poden consultar a: *Estadísticas: Red de Biblioteca Universitarias Españolas*. [Murcia]: CRUE; Universidad de Murcia, 2013. <<https://rebiun.um.es/rebiun/admin/ManagelndicatorsPage>> [Consulta 10/06/2021].
4. Vegeu, per exemple, les aportacions d'Àngel Borrego, "La revista científica: un breve recorrido histórico" i Lluís Anglada, "La adquisición de las revistas". A: Abadal, Ernest (ed.), *Revistas científicas: situación actual y futuro*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2017.
5. Pujol, Assumpta; Casals, Judit. "2020, l'any de la pandèmia i del llibre digital". *Blog CRAI Universitat de Barcelona* (17 de maig del 2021). <<https://blogcrai.ub.edu/2021/05/17/2020-lany-de-la-pandemia-i-del-libre-digital/>> [Consulta: 6/7/2021].

El model de compra a partir de les demandes dels usuaris ('Patron-Driven-Acquisitions-PDA'), consistent en el fet que les editorials incorporen en els catàlegs de les biblioteques molts títols dels quals només es compren els usats,⁶ no ha acabat de tenir l'èxit que s'esperava. En qualsevol cas, que un tipus de document —les revistes— s'hagi imposat de forma fàcil i ràpida mentre que els llibres no ho fan, ens haurien de fer ser prudents sobre les prediccions de futur. La major disponibilitat del llibre digital ha fet que algunes biblioteques hagin fet compres extraordinàries d'aquests tipus de documents per tal de pal·liar la restricció d'obertura física de locals en els moments de confinament, cosa, però, que no es creu que es consolidi.

Un estudi recent sobre el comportament lector dels universitaris finlandesos indicava com aquest havia canviat en la darrera dècada.⁷ I que degut a la disponibilitat creixent de les col·leccions digitals, als documents en accés obert i a la facilitat de compartir, els universitaris han passat a llegir quasi exclusivament articles digitals. L'estudi continua explicant que —en canvi— el mateix no val per als llibres.

L'existència de buscadors molt potents, les facilitats de navegació de la xarxa i l'existència de xarxes socials acadèmiques ha fet canviar també els tradicionals mecanismes d'accedir a la informació, com ho mostren els diferents estudis sobre el comportament informacional del professorat universitari duts a terme per l'organització Ithaka S+R US <<https://sr.ithaka.org/>>.⁸ Els catàlegs i les tradicionals bases de dades són menys usats del que havien estat i són substituïts per

Si la biblioteca universitària vol continuar essent útil a la comunitat investigadora haurà de trobar altres funcions més enllà de col·leccionar informació.

GoogleScholar en els estadis inicials d'una recerca per buscar informació. Els universitaris llegeixen tenint en compte la qualitat i els canals de prescripció de tota la vida, però la conveniència determina de forma clau moltes eleccions.⁹ El que es troba a la xarxa s'imposa a l'imprès si es considera 'prou bo' degut al fet que accedir-hi suposa substancialment menys esforç.

Això té implicacions importants per a les biblioteques. Durant molt de temps, el principal motiu pel qual el professorat visitava les biblioteques era per fullejar les revistes que gelosament es rebien i s'exposaven en llocs adequats. Això ha deixat de ser així. Per a l'universitari, en el cas de les revistes, l'univers ha deixat de ser la biblioteca i ha passat a ser-ho la xarxa digital. Allà hi troba el que busca i d'allí rep avisos que li suggereixen lectures, de la descoberta digital passa a la lectura digital canviant (o no) el perifèric de lectura i a les xarxes socials (digitals) propaga, comenta o critica el que llegeix. Crec que no hi ha dubte que això és així ni tampoc que la tendència s'accentuarà. Si la biblioteca universitària vol continuar essent útil a la comunitat investigadora haurà de trobar altres funcions més enllà de col·leccionar informació.

6. En frase feliç de Cristóbal Urbano: "la biblioteca proposa i el lector disposa". Urbano, Cristóbal. "*Patron-driven acquisitions: la biblioteca proposa i el lector disposa*". *Blok de BID* (5 de maig del 2013), <<http://www.ub.edu/blokdebid/es/node/366>> [Consulta: 6/7/2021].
7. "Changes in Scholarly Reading in Finland Over a Decade: Influences of E-Journals and Social Media". *Libri*, vol. 69, núm. 3 (2019), p. 169-187. <<https://doi.org/10.1515/libri-2018-0120>> [Consulta: 6/7/2021].
8. Blankstein, Melissa; Wolff-Eisenberg, Christine. "Ithaka S+R US Faculty Survey 2018". *Ithaka S+R* (12 abril 2019), <<https://doi.org/10.18665/sr.311199>> [Consulta: 6/7/2021].
9. Urbano, Cristóbal. "El papel del lector en los nuevos escenarios de la comunicación científica digital". *Medes: medicina en español*, núm. 4 (2010), p. 30-33. <<https://www.researchgate.net/publication/283295727>> [Consulta: 6/7/2021].

2. De tancat a Obert

El moviment de l'Accés Obert (OA) s'inicia amb el que en el seu moment va semblar una iniciativa innocent i destinada a passar desapercibuda. Va ser l'any 2001 quan tres científics reputats feien pública la declaració *Public Library of Science* <<https://en.wikipedia.org/wiki/PLOS>> en què es demanava als investigadors no col·laborar en revistes, llevat que aquestes publiquessin el seu contingut de forma oberta. La carta obtingué 34.000 adhesions i significà el naixement de la demanda estructurada que els continguts científics —majoritàriament obtinguts gràcies a finançament públic— fossin públics.

El terme 'obert' és polisèmic i indica que els resultats de la recerca científica han de ser 'gratuïts' i 'lliures', és a dir, accessibles sense les barreres de preu que en suposa la subscripció i usables sense les restriccions del dret de còpia, sempre que es faci amb una llicència de *creative commons* i se'n reconegui l'autoria. L'accés obert va definir des dels seus inicis dues vies a través de les quals podia ser assolit: una, l'anomenada via daurada, era continuar difonent els resultats científics en revistes, però fent que aquestes poguessin ser llegides sense pagar cap preu de subscripció; l'altra, la via verda, més disruptiva, publicant els articles a repositoris digitals on podien ser llegits sense restriccions.

Arreu del món les biblioteques acadèmiques han estat impulsores d'un moviment que ha tingut un desenvolupament desigual en el temps, però que ha condicionat tant els serveis que proporcionen les biblioteques com l'evolució de les revistes científiques. El moviment de l'accés obert prengué un impuls definitiu l'any 2016, a partir que la Comissió Europea (CE)

sota la presidència d'Holanda, l'incorporà com objectiu a assolir dins la seva visió global del que és la Ciència Oberta.¹⁰

A la pressió política de la CE i d'alguns països per tendir a l'Accés Obert s'hi estan sumant entitats financeres de la recerca. La iniciativa més destacable d'aquests darrers anys ha estat la de la cOAlition S <<https://www.coalition-s.org/about/>>, una coalició d'entitats financeres de la recerca de diferents països creada per "fer que l'Accés Obert complet i immediat a les publicacions sigui una realitat".

Les principals tensions al voltant de l'OA han tingut lloc en l'àmbit de les revistes. Algunes d'aquestes van passar a ser obertes del tot fent que el cost d'editar-les recaigués en qui publicava, en comptes de fer-ho en el lector o subscriptor. Alhora, algunes revistes tancades van començar a acceptar obrir els articles que paguessin el que s'anomena *article processing charge* (APC). Però, globalment parlant, els costos de l'edició científica han continuat pujant; als de subscripció, que no han baixat, s'hi han sumat els de publicar en obert previ pagament dels APCs esmentats.

L'any 2015, la Max Planck Digital Library (MPDL) va publicar una crida proposant una transformació profunda del sistema de comunicació científica i mostrant que els diners que s'hi dedicaven eren suficients per mantenir-lo de forma oberta.¹¹ Aquesta crida va tenir una forta influència de cara a aconseguir que els contractes consorciats de revistes fossin una palanca per accelerar el pas cap a l'Accés Obert —tal com també es va dir— per tal de transformar el model de negoci de les revistes d'un, en què es pagava per llegir, a un altre on es pagaria per publicar.

10. *Europe's Future: Open Innovation Open Science Open to the World: Reflections of the Research, Innovation and Science Policy Experts (RISE) High Level Group*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. <doi:10.2777/79895> [Consulta: 6/7/2021].

11. Schimmer, Ralf; Geschuhn, KaiKarin; Vogler, Andreas. "Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access". *Max Planck Digital Library* (28 d'abril del 2015), <<http://dx.doi.org/10.17617/1.3>>10.17617/1.3.> [Consulta: 6/7/2021].

De les tensions negociadores dels consorcis amb les editorials n'han sortit, per una banda, algunes cancel·lacions de contractes¹² i també el que s'anomena 'acords transformatius'. Aquests suposen que una part molt important, per bé que no tota, dels articles d'autors d'un país de les revistes d'una determinada editorial passin a publicar-se de forma oberta. La iniciativa de la MPDL va consolidar-se en el moviment de l'OA2020 <<https://oa2020.org/>>, que té per missió accelerar la transició cap a l'OA i que manté la iniciativa ESAC <<https://esac-initiative.org/>>. Aquesta dona eines útils per negociar acords transformatius i manté un registre on els consorcis anoten el que fan. Malgrat l'impacte evident d'aquests acords en posar en obert molts articles, els acords trans-

formatius no han acabat implicant tants canvis com hom podria preveure.¹³ Cal mencionar, finalment, que un estudi encarregat per a l'European University Association explora els escenaris futurs més possibles i més desitjables per a la comunicació científica i conclou que els models actuals de convivència de subscripcions amb repositoris i els transformatius són poc desitjats i probablement transitoris.¹⁴

La idea de l'Accés Obert és agafada i amplificada pel que ha passat a anomenar-se Ciència Oberta, i el que inicialment es cenyia a articles científics s'estén a qualsevol activitat del procés de recerca. Considera que en l'entorn digital no hi ha d'haver restriccions a la compartició de resultats científics que sempre ha caracteritzat

12. Vegeu, per exemple, la relació que en fa l'organització SPARC: "Big Deal Cancellation Tracking". SPARC, 2021. <<https://sparcopen.org/our-work/big-deal-cancellation-tracking/>> [Consulta: 6/7/2021].

13. Anglada, Lluís; Borrego, Àngel; Abadal, Ernest. "¿Qué transforman los acuerdos transformativos?". *Anuario ThinkEPI*, v. 14 (2020). <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2020.e14e04>> [Consulta: 6/7/2021]. També dels mateixos autors: Borrego, Àngel; Anglada, Lluís; Abadal, Ernest. "Transformative agreements: Do they pave the way to open access?". *Learned Publishing*, núm. 34, (2020), p. 216-232, <<https://doi.org/10.1002/leap.1347>> [Consulta: 6/7/2021].

14. *Read & Publish contracts in the context of a dynamic scholarly publishing system: A study on futur escenarios for the scholarly publishing system*. Technopolis Group, 2020. <<https://www.technopolis-group.com/es/report/read-publish-contracts-in-the-context-of-a-dynamic-scholarly-publishing-system/>> [Consulta: 6/7/2021].

la ciència. Aquesta millora es fa més efectiva a través de l'increment de la col·laboració internacional que propicia l'accés obert.

Cal dir que allò que inicialment es va aplicar als articles científics avui s'ha estès a les dades que fonamenten els resultats de la recerca i a qualsevol eina que permeti usar el resultat. Els programes de finançament de la recerca Horizon <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-sections-projects> de la Comissió Europea —que influeixen fortament les polítiques de recerca dels països europeus— determinen que els resultats (articles i dades) de la recerca finançada per fons europeus han d'estar accessibles de forma oberta.

A diferència dels articles que són, podríem dir-ne, homogenis, les dades científiques difereixen enormement en moltes característiques (d'entre les quals la mida no és la menys rellevant).¹⁵ Això fa que en posar-les a disposició de la comunitat científica tinguin característiques diferencials. D'entrada, la seva reutilització depèn que les dades hagin estat explicades i documentades en Plans de Gestió de Dades; a continuació les dades han de publicar-se sota els principis FAIR <https://www.go-fair.org/fair-principles/>, que són els que garanteixen que les dades siguin trobables (*findability*), accessibles (*accessibility*), interoperables (*interoperability*) i reutilitzables (*reuse*).

És raonable pensar que la pressió per posar en obert (és a dir, d'accés gratuït i d'ús lliure) s'estengui a més resultats de la recerca però —almenys en l'àmbit europeu— el moviment no està incloent de moment els materials educatius, al contrari del que sí que passa als Estats Units d'Amèrica.¹⁶

Amb l'orientació de la Ciència Oberta la comunitat científica està tot just iniciant un canvi de

Els models actuals de convivència de subscripcions amb repositoris i els transformatius són poc desitjats i probablement transitoris.

rumb que hauria de tenir una forta incidència en els serveis i l'organització de les biblioteques, ja que posar en obert articles i dades requereix una sèrie d'operacions que no poden recaure només en els investigadors. Les biblioteques es converteixen no pas en l'únic aliat dels investigadors en el procés d'obrir la ciència, però sí en el principal i en el millor preparat per fer-ho. Mentre que la digitalització de les col·leccions i les compres consorciades han alliberat de feina el personal de les biblioteques, la Ciència Oberta requereix una infraestructura humana que les biblioteques poden proporcionar. No és, doncs, gens casual que l'associació europea de biblioteques de recerca LIBER s'hagi alineat amb la Ciència Oberta i hagi redactat un full de ruta que assenyalava les accions que poden emprendre les biblioteques per impulsar-la dins les institucions respectives.¹⁷

3. Del comú de tothom al propi de cada u

Quina ha estat fins ara la gran aportació de les biblioteques a l'aprenentatge i al descobriment? Clarament, col·leccionar documents rellevants al voltant d'un o més temes i organitzar-los de cara a facilitar-ne l'accés i preservar-los per al futur. Les millors biblioteques ajuntaven als seus prestatges materials i, fent-ho així, estalviaven a l'investigador un pelegrinatge d'un lloc a l'altre a la caça i captura dels llibres o articles que volia llegir. Aquesta mane-

15. Borgman, Christine L. *Big Data, Little Data, No Data: Scholar ship in the Networked World*. Cambridge: MIT Press, 2015.

16. Per a l'organització SPARC, impulsora del moviment de l'obert, aquest es compondria d'Open Access, Open Education i Open Data. "Why Open Matters". SPARC, 2021. <https://sparcopen.org/why-open-matters/> [Consulta: 6/7/2021].

17. "LIBER Open Science Roadmap". Zenodo, 2018. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1303002> [Consulta: 6/7/2021].

ra de fer era la correcta en un món basat en la informació impresa, quan aquesta era escassa i el temps de qui la buscava, abundant. Però, el mateix val en un entorn dominat per la informació digital en xarxa?

Lorcan Dempsey —l'autor que seguirem en els paràgrafs que venen— sosté que la informació digital i en xarxa reconfigura les diferents realitats de què es compon la cadena documental.¹⁸ Segons Dempsey, Malpas i Lavoie “les biblioteques s'han preocupat pel canvi dels documents d'impresos a electrònics, però els canvis en un entorn de xarxa digital van més enllà que això, canvien profundament la natura de les inversions de les biblioteques locals en col·leccions i serveis i reconfiguren la forma en què les biblioteques es coordinen entre sí i amb els seus proveïdors”.¹⁹

Concretant aquest fil, els autors citats distingeixen entre la col·lecció pròpia i la facilitada o disponible. La pròpia seria la de tota la vida, la que estem acostumats a considerar com la constitutiva de la ‘nostra’ biblioteca. Però les biblioteques, mica en mica, han proporcionat l'accés de materials que ni tenen en propietat ni estan físicament localitzats a la biblioteca. Serien, per exemple, les grans col·leccions de revistes contractades consorciadament i radicades ‘a la xarxa’ o els materials que poden arribar al lector amb gran rapidesa amb acords de préstec interbibliotecari consorciat o de subministrament de documents. Aquesta seria la col·lecció facilitada.

Totes dues són per a l'usuari, a efectes pràctics, col·leccions de la biblioteca, ja que hi accedeix a través d'aquesta. Però, ahora, en

La biblioteca pot anar més enllà en la seva missió i desplaçar les seves activitats cap a facilitar l'aprenentatge i la recerca, les dues grans funcions de la universitat moderna (a més de la transferència de coneixements).

aquest accés que es fa a través de la xarxa i molt probablement des de fora les parets de la biblioteca, el valor d'aquesta decreix, ja que l'usuari no percep aquestes col·leccions com un servei de la biblioteca sinó com una oferta de la xarxa. I això s'accentua encara més quan la descoberta dels materials no es fa a través del catàleg de la biblioteca sinó amb eines de descoberta de la xarxa.

En el paradigma de l'impres, el gran valor de la biblioteca era portar els documents ‘de fora a dins’, és a dir adquirir-los allà on fossin per centralitzar-los físicament a un lloc de cara a facilitar-ne l'accés i consulta. En el paradigma de la informació digital en xarxa, i per a l'usuari d'una universitat mitjanament ben dotada amb una biblioteca consorciada amb altres, la col·lecció facilitada passa a ser cada vegada més una *commodity*, un bé comú que té més o menys tothom. En aquest context, la darrera reconfiguració de la qual ens parla Dempsey, que es veuria accelerada pels efectes de la covid-19, seria la que reorienta la biblioteca fins a fer que una part de les seves activitats se centrin a portar la documentació generada a la universitat ‘de dins a fora’.²⁰

18. Continuo seguint les idees de L. Dempsey que poden trobar-se de forma més resumida a: Dempsey, Lorcan. “Library collections in the life of theuser: two directions”. *Library Quarterly*, vol. 24, núm. 4 (2016), p. 338–359. <<https://doi.org/10.18352/lq.10170>> [Consulta: 6/7/2021] i al seu blog: Dempsey, Lorcan. “The facilitated collection”. *LorcanDempsey.net* (31 gener 2016). <<http://orweblog.oclc.org/towards-the-facilitated-collection>> [Consulta: 6/7/2021]. També se'n fa ressò: Gallo-León, José-Pablo. “El feliz hallazgo de la ‘colección facilitada’”. *Anuario Think EPI 2017*, vol. 11, p. 80-85. <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2017.11>> [Consulta: 6/7/2021].

19. Dempsey, Lorcan; Malpas, Constance; Lavoie, Brian. “Collection Directions: The Evolution of Library Collections and Collecting”. *Libraries and the Academy*, vol. 14, núm. 3 (2014), p. 393-423. <<https://doi.org/10.1353/pla.2014.0013>> [Consulta: 6/7/2021].

20. Dempsey, Lorcan. “Collection directions accelerated? pandemic effects”. *LorcanDempsey.net* (19 de maig del 2020). <<https://www.lorcandempsey.net/collection-directions-accelerated/>> [Consulta: 6/7/2021].

La funció de la biblioteca universitària i de recerca ha estat la de col·leccionar documents perquè així es facilitava l'adquisició de coneixements. Ara que aquesta col·lecció i ordenació de cara a l'accés és una activitat que requereix menys recursos, la biblioteca pot anar més enllà en la seva missió i desplaçar les seves activitats cap a facilitar l'aprenentatge i la recerca, les dues grans funcions de la universitat moderna (a més de la transferència de coneixements). És en aquest context que cal veure el protagonisme que han pres les biblioteques en la creació, millora i manteniment dels repositoris digitals i, pel que fa a les biblioteques més actives, la reorientació de part dels seus actius cap a donar suport a la recerca.

Amb el poc afortunat nom de repositori es coneixen el que podien haver-se anomenat biblioteques o arxius digitals. Raym Crow, en el que podríem considerar el certificat de bateig dels repositoris institucionals, els defineix com a 'col·leccions digitals que capturen i preserven la producció intel·lectual de les comunitats universitàries'.²¹ Els repositoris ja eren vistos llavors com un camí per a l'Accés Obert i com a mitjà per indicar la qualitat d'una institució i millorar-ne la visibilitat, prestigi i valor.

Els repositoris faciliten fer exactament allò que Dempsey proposa: que la informació de dins (d'una universitat, centre de recerca o institució) surti cap enfora; això darrer gràcies en bona part a un bon etiquetatge de metadades dels objectes digitals 'repositats' i al protocol d'interoperabilitat OAI-PMH. Les biblioteques universitàries espanyoles, i per proximitat també algunes d'especialitzades, han estat molt actives en la creació de repositoris i avui, Espanya, juntament amb el Regne Unit i Alemanya

són els països europeus amb més quantitat.²² Això ha estat així degut, entre altres factors, al dinamisme del grup de treball de repositori de REBIUN <<https://www.rebiun.org/grupos-trabajo/repositorios>> i al suport que aquest ha tingut de la FECyT.

El dinamisme dels repositoris ha activat la digitalització de col·leccions especials i a Catalunya hi ha hagut iniciatives ben notables com l'Arxiu de Revistes Catalanes Antiques (ARCA) <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/inicio/inicio.do>, les col·leccions d'imatges recollides a la Memòria Digital de Catalunya (MDC) <<https://mdc1.csuc.cat/>> o les del patrimoni de la UB <<https://crai.ub.edu/ca/recursos-d-informacio/patrimoni-bibliografic>>. Les experiències són nombroses, però, al meu entendre, el seu potencial està menysvalorat, al contrari del que passa a les biblioteques equivalents dels Estats Units d'Amèrica.

4. I una reflexió final sobre el canvi

En aquest article hem seguit la idea de L. Dempsey que la digitalització i la xarxa no és que siguin només canvis, sinó 'reconfiguracions', és a dir, reestructuracions de les coses. Si això és així —i així és com ho crec—, la reconfiguració no es pot quedar només en el contingut de les biblioteques, sinó que ha d'afectar-les a elles mateixes com a organització. Si la col·lecció i accés a la informació es veuen facilitades per la digitalització i la xarxa, el rol de la biblioteca respecte dels documents s'ha de desplaçar cap a les persones. Ja no es tracta tant de recollir i ordenar documents

21. Crow, Raym. *The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper*. Washington: SPARC, 2002. <https://ils.unc.edu/courses/2014_fall/ils690_109/Readings/Crow2002-CaseforInstitutionalRepositoriesSPARCpaper.pdf> [Consulta: 6/7/2021].

22. Per fer-se una idea de l'evolució dels repositoris, vegeu: Ferreras- Fernández, Tránsito. "Hacia una nueva generación de repositorios institucionales en España en el marco de la ciencia abierta". A: *Sob a lente da ciência aberta: olhares de Portugal, Espanha e Brasil*. Coimbra: Universidade de Coimbra, 2021, p. 295-336. <<https://doi.org/10.14195/978-989-26-2022-0>> [Consulta: 6/7/2021]. Ibid., "Los repositorios institucionales: evolución y situación actual en España". A: Merlo, Jose A. (ed.). *Ecosistemas del Acceso Abierto*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2018, p. 39-84. <<http://hdl.handle.net/10366/138583>> [Consulta: 6/7/2021]; Situación de los repositorios institucionales en España: informe 2009. Grupo de investigación Acceso Abierto a la Ciencia, 2009. <<https://digital.csic.es/handle/10261/11354>> [Consulta: 6/7/2021].

com de facilitar els processos gràcies als quals aquests seran vistos i usats a través de la xarxa. A efectes pràctics això significa (o, millor dit, hauria de significar) una reorganització interna de recursos per crear serveis de suport a la recerca, cosa que implica que la biblioteca hauria d'examinar el flux de treball dels investigadors per tal d'identificar quins estadis i quines operacions poden ser facilitades des de la biblioteca de manera que aquesta recuperi valor per a l'investigador.

Un estudi recent basat en l'anàlisi dels plans estratègics de les biblioteques universitàries i d'un qüestionari passat entre els seus directores conclou que els recursos destinats a serveis de suport a la recerca són escassos i no es correlacionen amb la mida de la universitat i que l'atenció d'aquests serveis es cenyeix a l'Accés Obert i els repositoris.²³ Però tractar això és tema d'un altre article que hem de fer, si s'escau, un altre dia.

Bibliografia

ANGLADA, Lluís. "La adquisición de las revistas". A: Abadal, Ernest (ed.). *Revistas científicas: situación actual y futuro*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2017, p. 105-113. <<http://eprints.rclis.org/32133/>> [Consulta: 6/7/2021].

ANGLADA, Lluís; BORREGO, Àngel; ABADAL, Ernest. "¿Qué transforman los acuerdos transformativos?". *Anuario ThinkEPI*, v. 14 (2020), <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2020.e14e04>> [Consulta: 6/7/2021].

"Big Deal Cancellation Tracking". *SPARC*, 2021. <<https://sparcopen.org/our-work/big-deal-cancellation-tracking/>> [Consulta: 6/7/2021].

BLANKSTEIN, Melissa; Wolff-Eisenberg, Christine. "Ithaka S+R US Faculty Survey 2018". *Ithaka S+R* (12 abril 2019), <<https://doi.org/10.18665/sr.311199>> [Consulta: 6/7/2021].

BORGMAN, Christine L. *Big Data, Little Data, No Data: Scholarship in the Networked World*. Cambridge: MIT Press, 2015.

BORREGO, Àngel. "La revista científica: un breve recorrido histórico"; ANGLADA, Lluís. "La adquisición de las revistas". A: Abadal, Ernest (ed.). *Revistas científicas: situación actual y futuro*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2017, p. 19-34. <<http://eprints.rclis.org/32129/>> [Consulta: 6/7/2021].

BORREGO, Àngel; ANGLADA, Lluís. "Research Support Services in Spanish Academic Libraries: An Analysis of Their Strategic Plans and of an Opinion Survey Administered to Their Directors". *Publications*, vol. 6, núm. 4 (2018), <<https://doi.org/10.3390/publications6040048>> [Consulta: 6/7/2021].

BORREGO, Àngel; ANGLADA, Lluís; ABADAL, Ernest. "Transformative agreements: Do they pave the way to open access?". *Learned Publishing*, núm. 34, (2020), p. 216-232, <<https://doi.org/10.1002/leap.1347>> [Consulta: 6/7/2021].

"Changes in Scholarly Reading in Finland Over a Decade: Influences of E-Journals and Social Media". *Libri*, vol. 69, núm. 3 (2019), pp. 169-187. <<https://doi.org/10.1515/libri-2018-0120>> [Consulta: 6/7/2021].

CROW, Raym. *The Case for Institutional Repositories: A SPARC Position Paper*. Washington: SPARC, 2002. <https://ils.unc.edu/courses/2014_fall/inls690_109/Readings/Crow2002-CaseforInstitutionalRepositoriesSPARCPaper.pdf> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan. "Library collections in the life of the user: two directions". *Library Quarterly*, vol. 24, núm. 4 (2016), p. 338-359. <<http://doi.org/10.18352/lq.10170>> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan. "The facilitated collection". *Lorcan Dempsey.net* (31 gener 2016). <<http://orweblog.oclc.org/towards-the-facilitated-collection>> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan. "Collection directions accelerated? pandemic effects". *Lorcan Dempsey.net* (19 de maig del 2020). <<https://www.lorcandempsey.net/collection-directions-accelerated/>> [Consulta: 6/7/2021].

DEMPSEY, Lorcan; MALPAS, Constance; LAVOIE, Brian. "Collection Directions: The Evolution of library Collections and Collecting". *Libraries and the Academy*, vol. 14, núm. 3 (2014), p. 393-423. <<https://doi.org/10.1353/pla.2014.0013>> [Consulta: 6/7/2021].

Estadísticas: Red de Bibliotecas Universitarias Españolas. [Murcia]: CRUE; Universidad de Murcia, 2013. <<https://rebiun.um.es/rebiun/admin/ManagerIndicatorsPage>> [Consulta: 10/06/2021].

Europe's Future: Open Innovation Open Science Open to the World: Reflections of the Research, Innovation and Science Policy Experts (RISE) High Level Group. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. <[doi:10.2777/79895](https://doi.org/10.2777/79895)> [Consulta: 6/7/2021].

23. Borrego, Àngel; Anglada, Lluís. "Research Support Services in Spanish Academic Libraries: An Analysis of Their Strategic Plans and of an Opinion Survey Administered to Their Directors". *Publications*, vol. 6, núm. 4 (2018), <<https://doi.org/10.3390/publications6040048>> [Consulta: 6/7/2021]. Un article sobre aquest tema amb unes conclusions parcialment diferents és: Rey Martín, Carina; Camón Luis, Enric; Pacheco, Fernando. "El soporte a la investigación en las bibliotecas universitarias españolas". *Anales de Documentación*, vol. 21, núm. 1 (2018), <<https://doi.org/10.6018/analesdoc.21.1.295841>> [Consulta: 6/7/2021].

FERRERAS- FERNÁNDEZ, Tránsito. "Hacia una nueva generación de repositorios institucionales en España en el marco de la ciencia abierta". A: *Sob a lente da ciência aberta: olhares de Portugal, Espanha e Brasil*. Coimbra: Universidade de Coimbra, 2021, p. 295-336. <<https://doi.org/10.14195/978-989-26-2022-0>> [Consulta: 6/7/2021].

FERRERAS-FERNÁNDEZ, Tránsito. "Los repositorios institucionales: evolución y situación actual en España". A: Merlo, Jose A. (ed.). *Ecosistemas del Acceso Abierto*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2018, p. 39-84. <<http://hdl.handle.net/10366/138583>> [Consulta: 6/7/2021].

GALLO-LEÓN, José-Pablo. "El feliz hallazgo de la 'colección facilitada'". *Anuario Think EPI* 2017, vol. 11, p. 80-85. <<https://doi.org/10.3145/thinkepi.2017.11>> [Consulta: 6/7/2021].

"LIBER Open ScienceRoadmap". *Zenodo*, 2018. <<http://doi.org/10.5281/zenodo.1303002>> [Consulta: 6/7/2021].

"Memòria". *Dipòsit Digital de Documents de la UAB*, 2021. <<https://ddd.uab.cat/record/29>> [Consulta 21/06/21].

PUJOL, Assumpta; CASALS, Judit. "2020, l'any de la pandèmia i del llibre digital". *Blog CRAI Universitat de Barcelona* (17 maig 2021). <<https://blogcrai.uab.edu/2021/05/17/2020-lany-de-la-pandemia-i-del-llibre-digital/>> [Consulta: 6/7/2021].

Read & Publish contracts in the context of a dynamic scholarly publishing system: A study on future scenarios for the scholarly publishing system. Technopolis Group, 2020. <<https://www.technopolis-group.com/es/report/read-publish-contracts-in-the-context-of-a-dynamic-scholarly-publishing-system/>> [Consulta: 6/7/2021].

REY MARTÍN, Carina; CAMÓN LUIS, Enric; PACHECO, Fernando. "El soporte a la investigación en las bibliotecas universitarias españolas". *Anales de Documentación*, vol. 21, núm. 1 (2018), <<https://doi.org/10.6018/analesdoc.21.1.295841>> [Consulta: 6/7/2021].

SCHIMMER, Ralf; GESCHUHN, KaiKarin; VOGLER, Andreas. "Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access". *Max Planck Digital Library* (28 abril 2015), <<http://dx.doi.org/10.17617/1.3>> <<http://dx.doi.org/10.17617/1.3>> [Consulta: 6/7/2021].

Situación de los repositorios institucionales en España: informe 2009. Grupo de investigación Acceso Abierto a la Ciencia, 2009. <<https://digital.csic.es/handle/10261/11354>> [Consulta: 6/7/2021].

URBANO, Cristóbal. "El papel del lector en los nuevos escenarios de la comunicación científica digital". *Medes: medicina en espanyol*, núm. 4 (2010), p. 30-33. <<https://www.researchgate.net/publication/283295727>> [Consulta: 6/7/2021].

URBANO, Cristóbal. "Patron-driven acquisitions: la biblioteca proposa i el lector disposa". *Blok de BID* (5 maig 2013), <<http://www.ub.edu/blokdebid/es/node/366>> [Consulta: 6/7/2021].

"Why Open Matters". SPARC, 2021. <<https://sparcopen.org/why-open-matters/>> [Consulta: 6/7/2021]. ■

Dossier

Lectura digital

Audiollibres, els llibres que (ens) sonen

Adán SERVER

Bibliotecari. Biblioteca de l'Ateneu
Barcelonès
aserver@ateneubcn.org

Article rebut al març del 2021;
revisat a l'abril del 2021.

Audiollibres, els llibres que (ens) sonen

Resum: L'article pretén analitzar, partint d'una revisió bibliogràfica, la situació actual dels audiollibres a Espanya amb l'objectiu de valorar-ne la inclusió en els fons de biblioteques que no en disposen, o bé, en cas contrari, d'ampliar-ne la col·lecció. S'ofereix una panoràmica general del sector de l'edició digital, s'identifiquen i descriuen a grans trets les principals plataformes de venda o distribució, s'exposen els hàbits de consum, es presenten les principals formes d'integració als fons de les biblioteques, i finalment, es proposen formes d'integrar els audiollibres a la realitat particular de cada biblioteca.

Paraules clau: audiollibres; biblioteques; serveis de préstec; recursos electrònics; indústria editorial; hàbits de consum; estudis d'usuaris.

Audiolibros, los libros que (nos) suenan

Resumen: El artículo pretende analizar, partiendo de una revisión bibliográfica, la situación actual de los audiolibros en España con el objetivo de valorar su inclusión en los fondos de las bibliotecas que no disponen de este tipo de recurso electrónico, o bien, en caso contrario, de ampliar su colección. Se ofrece una panorámica general del sector de la edición digital, se identifican y describen las principales plataformas de venta o distribución, se exponen los hábitos de consumo, se presentan las principales formas de integración en los fondos de las bibliotecas y, finalmente, se proponen formas de integrar los audiolibros a la realidad particular de cada biblioteca.

Palabras clave: audiolibros; bibliotecas; servicios de préstamo; recursos electrónicos; industria editorial; hábitos de consumo; estudios de usuarios.

Audiobooks, books that sound familiar

Abstract: On the basis of a bibliographic review, this article analyses the current situation of audiobooks in Spain in order to consider their inclusion in the collections of libraries which do not have this type of electronic resource or else to expand existing collections. An overview of the digital publishing sector is provided, and the main sales and distribution platforms are identified and described. Moreover, consumption

habits are expounded, the main forms of integration in library collections are presented, and finally, ways of integrating audiobooks into the specific reality of each library are proposed.

Keywords: audiobooks; libraries; loan services; electronic resources; publishing industry; consumption habits; user studies.

Introducció

Els audiollibres són enregistraments sonors de la lectura del text de llibres en determinats formats de so, requereixen un dispositiu i una aplicació informàtica per reproduir-los, i es distribueixen en suports físics o digitals. Per definició ha d'existir prèviament una creació textual, de la qual l'audiollibre és una obra derivada. Aquesta és la principal diferència respecte dels podcasts, que s'originen directament en format sonor. Dels podcasts se'n va derivar la tècnica de difusió en línia podcàsting, que també s'utilitza per a audiollibres.

El principal avantatge que presenten els audiollibres respecte dels llibres impresos és que permeten transmetre contingut textual quan la lectura directa no és possible, com succeeix amb els invidents; o bé quan s'està realitzant una altra acció, de manera que es poden fer altres tasques alhora. La seva qualitat, deixant de banda el text que és llegit, depèn de la tècnica utilitzada per a l'enregistrament, del fitxer d'emmagatzematge i de les pròpies habilitats del lector o intèrpret. Alguns incorporen en la producció altres elements complementaris a la lectura, com per exemple música o sons ambientals, amb la qual cosa hi afegeixen una major càrrega sensitiva, fins a arribar a esdevenir veritables obres dramàtiques. Moltes vegades els lectors són professionals del doblatge cotitzats, la qual cosa incrementa els costos de producció, però hi aporta valor afegit. Es poden substituir els lectors humans per sintetitzadors de veu automàtics, però els audiollibres produïts amb aquesta tècnica s'han d'oferir gratuïtament, n'està prohibida la comercialització. Les dues opcions tenen una clara incidència en la qualitat final del producte.

Els costos de producció dels audiollibres són teòricament menors que els dels llibres en suport paper, però majors als dels llibres digitals,

ja que tot i que requereixen una important inversió en aparells tecnològics per a l'enregistrament de les lectures o per al desenvolupament de plataformes de distribució virtuals, intervenen menys elements que en els cicles editorials dels llibres tradicionals en paper. En una entrevista l'any 2019 Antonio María Ávila, director de la Federació del Gremio de Editores, quantificava els costos de producció d'un audiollibre entre 3.000 i 6.000 €. ¹

Els orígens dels audiollibres es remunten al Regne Unit de principis del segle XX per apropar la lectura als invidents. Amb el pas del temps han acabat dirigint-se a tot tipus d'usuaris. El seu suport també ha anat variant paral·lelament a l'aparició i popularització de nous formats d'emmagatzematge: discos de vinil, cintes de casset, discos compactes, etc.; fins a arribar als formats digitals de reproducció en línia a través de la xarxa.

Segons l'informe *Hàbitos de lectura y compra de libros en España 2020*, des del 2010 el percentatge d'espanyols majors de 14 anys que llegeixen en algun tipus de suport digital ha anat creixent progressivament, fins a situar-se l'any 2020 en el 82,1%. També assenyala, pel que fa als dispositius de lectura digital, que el 70,3% ho fa des del telèfon mòbil, el 38% des d'un ordinador, el 21,4% des d'una tauleta i el 12,6% des d'un lector de llibres digitals. El 3,1% de la població escolta audiollibres, dels quals un 1,6% ho fa freqüentment i un 1,5% ocasionalment. ²

Durant el període de confinament pel decret de l'estat d'alarma s'han incrementat exponencialment els serveis de venda i distribució de documents digitals, així com els préstecs d'aquests a través de les biblioteques digitals de les biblioteques públiques. Era fàcil preveure un decreixement de la demanda quan les bi-

1. Corroto, Paula. "Todo sobre los audiolibros: ¿revolución o burbuja como la del e-book?". *El Confidencial*, 17 de desembre del 2019. <https://www.elconfidencial.com/cultura/2019-12-17/audiolibros-libros-industria-editorial-ebook_2378771> [Consulta: 12/05/2021].
2. *Hàbitos de lectura y compra de libros en España 2020: informe de resultados*. Federació de Gremios de Editores de España, 2021. <<https://www.federacioneditores.org/img/documentos/260221-notasprensa.pdf>> [Consulta: 27/02/2021].

El percentatge d'espanyols majors de 14 anys que llegeixen en algun tipus de suport digital ha anat creixent progressivament, fins a situar-se l'any 2020 en el 82,1%.

biblioteques han tornat a estar en funcionament, malgrat les restriccions d'aforament, però els hàbits de consum es mantindran, ja que molts usuaris hauran descobert noves formes de llegir o escoltar llibres. La demanda d'aquests materials ha crescut i hem d'estar preparats per satisfer-la.

Aquest article pretén analitzar la situació actual dels audiollibres a Espanya amb la finalitat de valorar-ne la inclusió en els fons de biblioteques que no en disposen, o bé, en cas contrari, d'ampliar-ne la col·lecció. Malgrat que l'anàlisi s'ha fet sobre quinze plataformes, l'exposició final s'ha limitat només a aquelles que inclouen llibres en català a la seva oferta. A l'article es presenten les principals formes d'integració als fons de les biblioteques, i finalment, es proposen formes d'integrar els audiollibres a la realitat concreta de cada biblioteca.

1. El sector

Amb el pas dels anys el sector dels audiollibres i dels llibres digitals s'ha transformat radicalment, com ha passat també amb altres productes de consum cultural, i en els altres sectors culturals en general. Des del 2015, quan el seu ús va començar a popularitzar-se (degut a la variació de l'oferta, a l'ampliació del ventall de clients al qual es dirigien i a la popularització dels telèfons intel·ligents), la indústria i el mercat han crescut continuament. Es preveu que en pocs anys la indústria editorial dels audiollibres suposarà entre un 10% i 15% de la

facturació mundial, que actualment se situa al voltant d'uns 30.000 milions d'euros anuals a tot el món.

Conjuntament amb el canvi d'hàbits de consum cultural, l'èxit dels audiollibres s'ha vist afavorit per la diversificació dels mitjans de distribució. Si la reproducció en continu ja va suposar una revolució que apropava els audiollibres als clients potencials, l'explotació del podcàsting ha contribuït a difondre'ls encara més. A banda de la reproducció directa en línia, hi ha la possibilitat de descarregar els audiollibres a un ordinador o a un altre dispositiu portàtil i reproduir-los quan es prefereixi. Sens dubte això els fa més atractius.

Els Estats Units d'Amèrica lideren el mercat mundial en producció, on va haver-hi un increment aproximat del 18% en la producció del 2018 al 2019. Les dades obtingudes a través de les enquestes anuals de l'Audio Publishers Association <<https://www.audiopub.org>> mostren una tendència de creixement constant des del 2015, que arriba a un volum de vendes al país proper als 1,2 milions de dòlars. A una escala menor, Europa també ha experimentat un gran creixement del sector, en termes de producció i de vendes. Algunes fonts indiquen una baixada en el consum de llibres electrònics, però un augment en el d'audiollibres. Amb una distribució en suport físic gairebé residual, la distribució en continu permet reproduir-los en dispositius portàtils, molt integrats, gairebé indispensables, en el nostre dia a dia.

Les dades que ofereixen els organismes oficials espanyols inclouen els audiollibres dins la categoria de llibres electrònics, la qual cosa dificulta l'obtenció de dades segmentades per tipologia documental. En un estudi de Dosdoce.com s'apunta un gran increment en la producció d'audiollibres en espanyol, que passen de 6.000 l'any 2017 a més de 10.000 audiollibres disponibles l'any 2019, i de 3 milions a 7 milions en volum de vendes.³

3. Dosdoce.com. *Profile of the Spanish audio book market*. <<https://www.dosdoce.com/2019/03/04/>> [Consulta: 01/03/2021].

La indústria editorial veu en els audiollibres una oportunitat de diversificar el negoci, crear nous llocs de treball i augmentar la facturació. Les grans empreses tecnològiques també han detectat una oportunitat de negoci; ja fa uns anys que Amazon va invertir en el sector desenvolupant la seva pròpia plataforma de distribució específica d'audiollibres. Altres empreses més modestes han volgut incorporar-se al negoci i han posat en funcionament altres plataformes, en solitari o de manera cooperativa. El sector editorial està disposat a fer-hi una forta aposta; no obstant, a Espanya encara no podem considerar que els audiollibres disposin d'una indústria editorial pròpia, sinó que s'integren en els models de negoci tradicionals.⁴ D'entre els models de negoci més habituals: venda unitària, venda directa, subscripció, accés obert, autoedició i el préstec de documents digitals a les biblioteques, ens centrarem en aquest darrer cas.

Per al préstec de documents digitals a les biblioteques s'utilitzen diversos models que, sovint, són combinacions dels anteriors. El més utilitzat és el model de llicència individual, en el qual l'empresa que ofereix el servei de préstec permet accedir al seu catàleg i la biblioteca ha de pagar per cada préstec. Un mateix document pot prestar-se només a un usuari i sovint hi ha vinculada una taxa de subscripció afegida. També és comú el model de subscripció anual, o per un altre període, que permet accedir a un conjunt de documents del catàleg del distribuïdor. El nombre de préstecs que es pot fer de cada document pot estar limitat, també el nombre d'usuaris que poden tenir el mateix document en préstec alhora, si és que s'ha contractat aquesta modalitat. En aquesta modalitat els documents digitals no són adquirits en propietat; s'ofereix l'accés durant un temps determinat amb unes condicions determinades. És per això que no s'inclouen als catàlegs locals ni són gestionats pels seus sistemes integrats de gestió bibliotecària. Es necessita

una aplicació que exerceixi d'intermediària entre la plataforma externa que ofereix el servei de préstec (editor, distribuïdor, etc.) i el catàleg local, que disposa de les dades identificatives dels usuaris. Aquesta aplicació mitjançant relaciona la informació del document allotjat en un servidor extern i les dades de l'usuari del catàleg local utilitzant un mètode de préstec virtual amb unes condicions que no necessàriament han de ser les mateixes que quan es presten documents de la seva propietat. Poden utilitzar un programari ja desenvolupat o un de nou fet a mida. Els podem anomenar biblioteca digital, biblioteca virtual o plataforma de préstec de documents digitals, i en són exemple eBiblio, una iniciativa del Ministeri de Cultura i Esport del Govern d'Espanya a Catalunya accessible a través de <<https://biblioteca.ebiblio.cat/>> i eLiburutegia <<http://www.eliburutegia.euskadi.eus>>, iniciativa de la Xarxa de Lectura Pública d'Euskadi.

1.1 Les plataformes

Per fer l'anàlisi de les plataformes de distribució d'audiollibres s'ha tingut en consideració:

- **Impulsor.** El responsable d'una plataforma és important per motius diversos, entre d'altres, perquè pot ser una garantia de la solvència, del manteniment o de la viabilitat de la iniciativa. Té més importància quan es subscriu un contracte que implica una despesa econòmica que no pas si ofereixen els continguts en accés obert.
- **Volum.** Es quantifica el volum de la col·lecció, el nombre de recursos digitals als quals dona accés. Quan correspongui i s'hagi pogut esbrinar, es donen xifres absolutes i xifres parcials per llengua del document, en català i en castellà.
- **Reproducció.** De manera molt simplificada, podem dir que hi ha dues maneres de reproduir audiollibres: en línia i en local.

4. Magadán Díaz, Marta; Rivas García, Jesús I. "El audiolibro en España: ¿industria o modelo de negocio?". *El Profesional de la información*, vol. 26, núm. 6 (2020). <<https://doi.org/10.3145/epi.2020.nov.25>> [Consulta: 01/03/2021].

Quan es reproduïx un document en línia s'accedeix a través d'Internet a un fitxer allotjat en un servidor extern, per la qual cosa només es pot accedir a l'audiollibre si es disposa d'accés a la xarxa que permet transferir la informació, ja sigui per wifi o per un pla de consum de dades de telefonia mòbil. Per altra banda, quan es reproduïx un enregistrament en local s'està accedint a un fitxer emmagatzemat en un dispositiu determinat, ocupa memòria de disc però es pot reproduir en qualsevol moment, independentment de si es té o no connexió a la xarxa.

- **Subscripció/preu.** Hi ha plataformes que ofereixen accés a audiollibres de forma gratuïta i altres on cal pagar. Les que són de pagament ofereixen dues possibilitats genèriques: pagar per cada audiollibre individualment o pagar per una subscripció que permet accedir a tots els que ofereixen durant un temps determinat (mensual, trimestral o anual). Normalment, les subscripcions per tarifa plana estan limitades a un nombre determinat d'accessos simultanis. També

s'ha de tenir en compte que les institucions poden negociar amb les editores o productores condicions ajustades a les necessitats particulars de cada client.

- **Navegació.** Fa referència principalment a la facilitat de cerca o navegació per la plataforma fins a iniciar la reproducció dels audiollibres. Trobem dues formes principals d'accedir-hi: a través d'un cercador integrat a la pàgina o de categories, generalment temàtiques o de gènere literari.
- **Llengua.** En el context d'aquest estudi els audiollibres han de ser enregistraments en castellà i/o català, però també pot ser interessant que se n'editin en altres llengües per oferir-los, per exemple, com a eina de suport per a la pràctica o aprenentatge de llengües.
- **Extra.** En aquest paràmetre s'indiquen característiques addicionals que s'han considerat rellevants o importants de destacar.

A continuació s'analitzen les principals plataformes que distribueixen audiollibres actualment i se'n ressenyen les característiques principals.

1.1.1. Audible

<<http://www.audible.es>>

- Impulsor: Amazon.
- Títols: 425.000 títols, dels quals més de 8.000 en castellà i uns 300 en català.
- Reproducció: Cal descarregar-se una aplicació gratuïta per a qualsevol dispositiu portàtil o de sobretaula i registrar-se. Funciona sobre tots els sistemes operatius: iOS, Android, Windows Phone, Windows, i també es pot utilitzar en línia. Permet escoltar un fragment de prova abans de comprar un audiollibre. Un cop feta la compra, es descarrega el fitxer i ja es pot reproduir des de l'aplicació en qualsevol moment. Té marcadors que indiquen on s'ha deixat la reproducció, de manera que es pot començar a reproduir on s'ha deixat prèviament. Addicionalment també es pot utilitzar el reproductor en línia.
- Subscripció/preu: Ofereix una doble modalitat. Per una banda la compra de cada audiollibre individualment, el preu del qual va des de menys d'1 € a 30 €. Per l'altra, una subscripció de 15 € al mes. Cada mes de subscripció genera 1 crèdit que permet la descàrrega d'un audiollibre, independentment del seu preu. El primer mes de prova és gratuït, i amb la subscripció es poden descarregar alguns (pocs) audiollibres.
- Navegació: Els audiollibres comprats s'emmagatzemen en una biblioteca personal. Per la cerca o descoberta de títols es pot utilitzar un cercador o bé navegar per categories temàtiques, de gènere literari, per llengua, o bé atenent a altres criteris diversos.
- Llengua: En xifres absolutes és la plataforma que ofereix un catàleg més extens. La immensa majoria de les obres estan en anglès, però també n'hi podem trobar 8.000 en castellà i 264 en català.

1.1.2. Audiolibro.org

<<https://audiolibro.org>>

- Impulsor: Audiolibro.com Grupo Editorial.
- Títols: uns 200 títols en total, dels quals 20 són en català. El catàleg està format per obres clàssiques bàsicament, exemptes de drets d'autor i de domini públic.
- Reproducció: Cal pagar per descarregar els audiollibres, sense necessitat de registrar-se, i es necessita un reproductor d'àudio que reproduïxi fitxers MP3. També es pot adquirir l'audiollibre en format CD.
- Subscripció/preu: Es poden descarregar alguns audiollibres de forma gratuïta i altres són de pagament, a un preu mitjà de 2€.
- Navegació: La plataforma és un bloc que ha integrat el cercador de Google. Mostra totes les obres disponibles, que poden ordenar-se atenent a diferents criteris.
- Llengua: La interfície està en castellà, els audiollibres en castellà, català i gallec.
- Extra: Les biblioteques poden comprar els audiollibres en format de disc compacte i negociar descomptes de fins a un 40% del preu. Facilita la descàrrega dels llibres electrònics de les obres enregistrades.

1.1.3. Audiomol

<<https://www.audiomol.com>>

- Impulsor: Editorial Libervox, empresa dedicada a la producció, a la distribució i a la venda d'audiollibres.
- Títols: 1.883 en total, dels quals 163 són en català i 291 en anglès.
- Reproducció: La plataforma disposa d'un reproductor en línia incorporat, al qual es pot accedir després de registrar-se i autenticar-se. Permet també la descàrrega dels audiollibres després de comprar-los, però no de tots. En ser les descàrregues en un format obert i estàndard, a la pràctica el fitxer descarregat es podrà reproduir amb qualsevol reproductor d'àudio. També es pot adquirir l'audiollibre en format de CD.
- Subscripció/preu: Ofereix dues modalitats.

La compra de cada audiollibre individualment a un preu mitjà d'uns 17€. També es pot contractar una subscripció mensual (7,90€/mes) o anual (79,90€), amb el primer mes gratuït, que permet accedir a tots els continguts de reproducció en línia.

- Navegació: A partir categories temàtiques, de gènere literari, per llengua, o bé atenent a altres criteris. També es pot utilitzar un cercador.
- Llengua: La interfície està en castellà, els audiollibres en castellà, en català, en anglès i en altres llengües.
- Extra: Hi ha la possibilitat de sol·licitar discos compactes amb els audiollibres enregistrats. Abans de comprar es poden reproduir en línia els primers 5 minuts de cada audiollibre.

1.1.4. IVOOX

<https://www.ivoox.com/audios_sa_f_1.html>

- Impulsor: Ivoox és una empresa espanyola constituïda per a la creació de productes culturals, que compta amb finançament estatal per al desenvolupament del projecte.
- Títols: indeterminat, possiblement entre 1.000 i 2.000 en castellà, i una vintena en català. Disposa una col·lecció molt gran de podcasts i programes de ràdio.
- Reproducció: Es pot descarregar una aplicació gratuïta per a qualsevol dispositiu portàtil o de sobretaula. Es pot utilitzar en línia i també en local, ja que es poden descarregar els arxius des de l'aplicació pròpia.
- Subscripció/preu: És gratuït amb publicitat. Hi ha la possibilitat d'una subscripció a partir de 6,99€, però està més pensat per crear contingut en forma de podcast i emmagatzemar-lo.
- Navegació: Plataforma ben desenvolupada en termes d'usabilitat, malgrat que és pràcticament impossible filtrar exclusivament per audiollibres. És un gran dipòsit de recursos sonors en general, majoritàriament podcasts, que no dona importància a diferenciar entre

audiollibres, podcasts o enregistraments de programes de ràdio.

- Interfície: Orientada a la descoberta a partir de categories. La quantitat de recursos és tan gran i tan diversa quant a tipologia documental, que la forma més eficient de consulta és crear un compte per guardar els recursos preferits i consultar-los des de la interfície personalitzada.
- Llengua: La interfície està en castellà i en anglès i els audiollibres en castellà, i alguns en català.

1.1.5. LibriVox

<<https://librivox.org>>

- Impulsor: No depèn de cap entitat, és un recurs col·laboratiu mantingut per voluntaris d'arreu del món.
- Títols: Més de 15.000 en total, dels quals 626 són en castellà i 4 en català.
- Reproducció: Sense necessitat de registrar-se prèviament, es necessita un reproductor d'àudio que reproduïxi fitxers MP3. Permet la descàrrega dels audiollibres.
- Subscripció/preu: Tots els continguts són gratuïts.
- Navegació: Es pot accedir als continguts navegant per quatre grans categories: autor, títol, matèria i llengua.
- Llengua: La interfície està disponible en anglès, els audiollibres en castellà, català i moltes altres llengües.

1.1.6. RakutenKobo

<<https://www.penguinlibros.com/es/27-audiolibros>>

- Impulsor: RakutenKobo, una firma canadenca dedicada a la venda i distribució de llibres electrònics i audiollibres, que forma part de la companyia electrònica japonesa Rakuten.
- Títols: 4.073 en castellà, 125 en català.
- Reproducció: Cal descarregar-se una aplicació gratuïta per a qualsevol dispositiu por-

tàtil o de sobretaula i registrar-se. Es pot utilitzar també en línia. Un cop feta la compra, es descarrega el fitxer i ja es pot reproduir des de l'aplicació en qualsevol moment, sense consum de dades. Té marcadors que indiquen on s'ha deixat la reproducció, de manera que es pot començar a reproduir on s'ha deixat prèviament.

- Subscripció/preu: Ofereix dues modalitats de subscripció. Per una banda la compra de cada audiollibre individualment, el preu del qual va des de menys d'1 € a 30 €. Per l'altra, una subscripció de 9,99€ al mes. Cada mes de subscripció genera 1 crèdit que permet la descàrrega d'un audiollibre, independentment del seu preu. El primer mes de prova és gratuït, i permet la descàrrega d'un audiollibre.
- Navegació: Ofereix múltiples opcions de consultar el catàleg: temàtica, gènere literari, etc. També es pot utilitzar un cercador.
- Llengua: La interfície està disponible en tretze llengües, entre les quals el castellà. Hi ha audiollibres en català.
- Extra: Tenen una línia de negoci orientada a biblioteques públiques. Mitjançant la integració del programa OverDrive al catàleg de la biblioteca es poden automatitzar els préstecs. També és destacable que la subscripció dona accés a audiollibres i també a llibres digitals.

1.1.7. Spotify

<<https://www.spotify.com/es/home>>

- Impulsor: Spotify és una popular plataforma creada per l'empresa Spotify AB per a la reproducció d'enregistraments en línia. Recentment ha incorporat podcasts i audiollibres als continguts que ofereix. Algunes editorials l'utilitzen com a via alternativa de comercialització i publicitat d'audiollibres, creen els seus propis perfils i editen llistes de distribució.
- Títols: Impossibile de determinar, no es proporciona aquesta informació.
- Reproducció: S'ha de disposar d'un comp-

te d'usuari per poder reproduir els continguts. La reproducció es pot fer a través d'un reproductor en línia, però també hi ha l'opció de descarregar-se l'aplicació a un dispositiu i reproduir els fitxers sense connexió.

- Subscripció/preu: La modalitat de subscripció gratuïta permet reproduir els fitxers en línia, té anuncis comercials i no permet la descàrrega de fitxers. La modalitat de pagament permet reproduir tots els fitxers que es vulgui, descarregar-los, no inclou anuncis i proporciona més funcionalitats. Hi ha tres modalitats de subscripció: individual (9,99€/mes un compte), familiar (14,99€/mes fins a sis comptes) i estudiant (4,99€/mes un compte).
- Navegació: El sistema de navegació pot resultar confús. Es pot utilitzar un cercador genèric, opcions de descoberta i llistes seleccionades, ja siguin pròpies o d'altres, però no hi ha cap categoria que permeti recuperar exclusivament audiollibres.
- Llengua: La interfície i els audiollibres estan disponibles en moltes llengües, entre les quals en català i castellà.

1.1.8. Storytel

<<https://www.storytel.com/es/es>>

- Impulsor: Storytel és una gran empresa fundada per a la distribució d'audiollibres i llibres digitals. Disposa d'un departament de producció d'audiollibres.
- Títols: Més de 150.000 entre llibres digitals i audiollibres, dels quals uns 5.000 audiollibres en castellà i 48 en català. Al catàleg hi ha un gran nombre de novetats editorials.
- Reproducció: Cal descarregar-se una aplicació gratuïta per a qualsevol dispositiu portàtil o de sobretaula, i registrar-se. Funciona sobre tots els sistemes operatius: iOS, Android, Windows Phone, Windows. També es poden reproduir els enregistraments en línia.
- Subscripció/preu: La plataforma funciona amb un sistema de subscripció de pagament mensual i d'accés il·limitat a tots els

audiollibres i llibres digitals del catàleg segons el nombre de comptes d'usuari que es vulgui: un compte (9,99€), dos comptes (14,99€) o tres comptes (19,99€).

- Navegació: Fàcil i senzilla, pensada per navegar per gènere o per idioma, sense diferenciar la forma del document. Els filtres permeten delimitar els resultats per llengua i per tipus de document.
- Llengua: La interfície està disponible en moltes llengües, alguns audiollibres en català.
- Extra: Moltes obres són novetats editorials. La subscripció també dona accés a llibres digitals. Permet escoltar un fragment de prova abans de comprar un audiollibre.

2. Els audiollibres a les biblioteques

Fa anys que els audiollibres es van incorporar a les col·leccions de les biblioteques, primer als Estats Units i després a Europa. Inicialment s'adquirien en discos compactes i es pres-taven com si es tractés d'un document físic més. Aquesta és encara una pràctica possible en moltes biblioteques, però el suport està quedant obsolet i els reproductors de discos compactes han caigut en desús. Actualment la forma d'oferir en préstec audiollibres en biblioteques és a través de préstecs virtuals. A Espanya les iniciatives més importants, pel que fa al nombre de préstecs són eBiblio i eLiburutergia.

eBiblio és una plataforma de préstecs virtuals finançada pel Ministeri de Cultura i Esport del Govern d'Espanya, en què participen totes les comunitats autònomes d'Espanya excepte el País Basc. Segueix un model de subscripció consorciada, en la qual el Govern es fa càrrec de la infraestructura tecnològica i cada comunitat autònoma dels documents digitals que s'hi allotgen. Per vincular el préstec de documents allotjats en servidors externs amb les

A Espanya les iniciatives més importants pel que fa al nombre de préstecs són eBiblio i eLiburutergia.

dades dels usuaris de cada biblioteca s'han desenvolupat aplicacions específiques. Les biblioteques no en tenen la propietat; només hi ofereixen accés amb unes condicions determinades establertes prèviament per llicències d'ús. El préstec dona accés a la consulta del document totes les vegades que es vulgui dins el termini establert. Un cop exhaurit es retorna automàticament. És a dir, la reproducció té lloc en línia, els audiollibres no poden descarregar-se i es necessita tenir accés a Internet. El País Basc utilitza la seva pròpia plataforma de lectura de continguts digitals, eLiburutergia, que funciona de manera similar, però és de gestió autònoma i està finançada íntegrament amb els recursos del Govern basc.

A 31 de desembre del 2019 la plataforma eBiblio donava accés a 24.093 títols, dels quals 22.684 eren llibres digitals, 1.122 audiollibres, 71 revistes, 40 diaris i 176 altres documents (bases de dades, etc.). El total de préstecs realitzats el 2019 va ser d'1.710.730, que representa un increment del 68,4 % respecte de l'any anterior, dels quals el 61% eren llibres, el 35% publicacions en sèrie i el 4% audiollibres. Els increments produïts es van veure afavorits per l'augment de títols disponibles i per la creixent demanda de publicacions periòdiques. Catalunya és la comunitat autònoma amb més títols (9.965) i llicències (115.404) disponibles i la segona amb major nombre d'usuaris (32.899) i de préstecs (326.045).⁵

Un estudi, encara inèdit, que estan elaborant el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la Gerència de Servei de Biblioteques de la Diputació de Barcelona, exposa que

5. Consejo de Cooperación Bibliotecaria. eBiblio 2019. Ministerio de Cultura y Deporte, [2020]. <<https://www.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:f78630a5-36a2-4df3-b18e-000b7e08ce10/ebiblio-2019-est-ok.pdf>> [Consulta: 01/03/2021].

el servei de préstec virtual d'eBiblioCAT que recentment va canviar el seu nom a Biblioteques Públiques de Catalunya va augmentar durant el confinament un 336%, el nombre d'usuaris superaven els 52.000 i els títols disponibles els 15.000 (a juliol del 2020). L'estudi valora el grau de satisfacció dels usuaris en un 8,1 sobre 10, que de ben segur va descendir arran les incidències que va provocar la polèmica licitació dels serveis de suport tecnològic de la plataforma,⁶ resolta i publicada al BOE del 24 de desembre del 2020. El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va notificar que durant els primers dies de confinament el préstec de llibres digitals es va incrementar un 150%, i en només dos dies el nombre d'accessos un 500%.⁷ Per satisfer la demanda, van aprovar la contractació immediata de més llicències per al préstec de recursos electrònics i per a la incorporació de noves col·leccions, per un valor de 120.000€.⁸

Els audiollibres, i també els llibres electrònics, es van anar introduint progressivament a Espanya des del 2015 i les dades des de llavors apunten a un creixement constant, aparellat a un increment de l'oferta i la demanda dels usuaris. Les biblioteques han de donar resposta a la demanda creixent d'aquest tipus de documents.

3. Conclusions i propostes

S'ha presentat una anàlisi dels aspectes relacionats amb els audiollibres que s'ha considerat més important ressenyar: el sector editorial, els models de distribució, els hàbits de consum i experiències de gestió d'aquests

Els audiollibres, i també els llibres electrònics, es van anar introduint progressivament a Espanya des del 2015 i les dades des de llavors apunten a un creixement constant.

documents sonors a les biblioteques. De l'anàlisi de tota la informació obtinguda se'n poden extreure les següents conclusions genèriques:

- El sector editorial d'audiollibres en anglès és molt gran, en castellà ja és considerable i va creixent significativament cada any. L'oferta en català és molt reduïda, com ho és també en suport paper (excepte en l'àmbit de la narrativa). Les grans plataformes internacionals hi estan apostant cada cop més, és un sector en creixement continu i una forma de complementar els seus guanys.
- Els models de negoci són pràcticament els mateixos que els dels llibres digitals, amb lleugeres diferències. No n'hi ha de millors ni de pitjors. En biblioteques s'utilitza normalment una combinació de diversos models. El que és clar és que les biblioteques són grans clients, els comercialitzadors se n'han donat i hi dirigeixen ofertes específiques, generalment amb una quota de subscripció associada, ja que tancar una subscripció amb una o un conjunt de biblioteques comporta uns ingressos assegurats.
- El preu dels audiollibres és sensiblement menor als dels llibres impresos però s'han de tenir en compte tot un seguit de despeses que hi poden anar associades: si la consulta és en línia hi ha consum de dades, si s'ofereix

6. Alemany, Luis. "eBiblio, caos en la gran biblioteca digital del Estado por un concurso tecnológico a precio de saldo". *El Mundo*, 7 de gener del 2021. <<https://www.elmundo.es/cultura/literatura/2021/01/07/5ff58fb421efa0e1138b4571.html>> [Consulta: 01/03/2021].

7. "Un estudi revela que el 83% dels usuaris d'eBiblioCAT continuaran apostant per la lectura digital després del confinament". *Biblioteques públiques de Catalunya*, 30 de juliol del 2020. <<https://biblioteques.gencat.cat/ca/detalls/Noticia/Un-estudi-revela-que-el-83-dels-usuaris-deBiblioCAT-continuaran-apostant-per-la-lectura-digital-despres-de-l-confinament>> [Consulta: 01/03/2021].

8. "Les biblioteques públiques augmenten la seva col·lecció digital per fer front a l'increment de la demanda". *Biblioteques públiques de Catalunya*, 3 d'abril del 2020. <<https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/383836/biblioteques-publicues-augmenten-seva-colleccio-digital-front-lincrement-demanda>> [Consulta: 01/03/2020].

a usuaris de biblioteca segurament s'hauran de pagar llicències, si s'integren al catàleg s'haurà d'invertir en un desenvolupament informàtic i ocuparan espai de disc, etc.

- Els estudis indiquen que els oients d'audiollibres són lectors de llibres en suport paper que complementen les seves lectures amb audiollibres, o bé no són lectors, que troben aquest format més atractiu per als seus hàbits o gustos.
- Les dades estadístiques d'ús mostren que el consum de documents digitals va creixent i, per tant, també la demanda. Els llibres digitals semblava que irrompien al panorama cultural amb molta força, tot i que amb el pas del temps no han arribat a consolidar-se. Els audiollibres tenen característiques molt diferents, no suposen una competència per a la lectura ni substitueixen els llibres.
- Es pot oferir préstec d'audiollibres adquirits per la biblioteca i accés a audiollibres d'un distribuïdor a través d'una passarel·la fent-se càrrec d'una despesa econòmica. Però també es pot apropar els usuaris als audiollibres de manera gratuïta desenvolupant una selecció de recursos d'accés lliure a través de la pàgina web, i a recursos de pagament perquè els usuaris puguin adquirir-los pel seu compte.

Per finalitzar aquest article es plantegen propostes concretes per a la incorporació dels audiollibres a les col·leccions de les biblioteques.

PROPOSTA 1. **Subscripció a una** **plataforma de distribució**

L'oferta actual és variada i les formes de comercialització també ho són. Es pot acordar adoptar un model de pagament combinat. El fet que les biblioteques siguin vistes com un important client potencial dona la possibilitat de poder negociar molts elements que intervenen en les contractacions, fins i tot el desenvolupament de l'aplicació informàtica neces-

sària per actuar de passarel·la entre el catàleg local o col·lectiu i el lloc web on s'allotgin els audiollibres. Requereix una important inversió inicial en el desenvolupament tecnològic, però poca despesa posterior de manteniment. Amb aquesta proposta es pot integrar els audiollibres en un termini relativament breu, donant accés a un gran nombre de títols per un preu relativament baix.

PROPOSTA 2. **Construcció d'una col·lecció** **pròpia**

Es pot construir o adaptar una plataforma tecnològica existent per a la difusió de documents digitals i allotjar-hi els fitxers dels audiollibres. Es podria anar dedicant al llarg de l'any una part del pressupost per a adquisicions i anar construint una col·lecció d'obres de temàtica diversa o especialitzada, en la mateixa línia que els fons de les biblioteques. Existeix la possibilitat de negociar un preu especial per comprar un mateix títol en suport paper i en audiollibre, fins a poder arribar a un ventall més ampli d'usuaris. Aquesta proposta permetria tenir una col·lecció més o menys modesta, depenent de la disponibilitat pressupostària, i requeriria un cost en desenvolupament tecnològic, en emmagatzematge dels fitxers en un servidor propi i en manteniment de la infraestructura informàtica.

PROPOSTA 3. **Creació d'un banc de recursos**

Aquesta proposta planteja que la biblioteca exerceixi només d'intermediària entre els usuaris i els audiollibres, sense adquirir-ne cap ni pagar per proporcionar-hi l'accés. Consisteix a crear una secció a la pàgina web que contingui una selecció de recursos a partir dels quals l'usuari pugui descarregar audiollibres de forma gratuïta o de pagament, o subscriure's a una plataforma. El cost d'aquesta opció és pràcticament zero i podria estar operativa en poc temps.

PROPOSTA 4. Integració en una iniciativa cooperativa

La darrera proposta consisteix a entrar a formar part d'una plataforma digital creada per biblioteques públiques, que s'encarreguen de la gestió dels continguts i del servei de préstec. A banda d'entrebancs econòmics, en estar finançada amb diners públics, poden haver-hi entrebancs per accedir-hi si les biblioteques són de titularitat privada. És una opció ràpida, perquè fa anys que aquesta iniciativa està en funcionament; barata, que l'Administració es faci càrrec de tota o una part de la despesa econòmica que comporta, i senzilla, ja que dels desenvolupaments informàtics se'n podrien ocupar els mateixos gestors de la plataforma.

Bibliografia

ALEMANY, Luis. "eBiblio, caos en la gran biblioteca digital del Estado por un concurso tecnológico a precio de saldo". *El Mundo*, 7 de gener del 2021. <<https://www.elmundo.es/cultura/literatura/2021/01/07/5ff58fb421efa0e1138b4571.html>> [Consulta: 01/03/2021].

"Les biblioteques públiques augmenten la seva col·lecció digital per fer front a l'increment de la demanda". *Biblioteques públiques de Catalunya*, 3 d'abril del 2020. <<https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/383836/biblioteques-publicues-augmenten-seva-colleccio-digital-front-lincrement-demanda>> [Consulta: 01/03/2020].

Consejo de CooperaciónBibliotecaria. *eBiblio 2019*. Madrid: Ministerio de Cultura y Deporte, [2020]. <<https://www.culturaydeporte.gob.es/dam/jcr:f78630a5-36a2-4df3-b18e-000b7e08ce10/ebiblio-2019-est-ok.pdf>> [Consulta: 01/03/2021].

CORROTO, Paula. "Todo sobre los audiolibros: ¿revolución o burbuja como la del e-book?". *El Confidencial*, 17 de desembre de 2019. <https://www.elconfidencial.com/cultura/2019-12-17/audiolibros-libros-industria-editorial-book_2378771> [Consulta: 12/05/2021]

Dosdoce.com. *Profile of the Spanish audio bookmarket*. <<https://www.dosdoce.com/2019/03/04/profile-of-the-spanish-audio-book-market>> [Consulta: 28/02/2021].

Hábitos de lectura y compra de libros en España 2020: informe de resultados. Federación de Gremios de Editores de España, 2021. <<https://www.federacioneditores.org/img/documentos/260221-notasprensa.pdf>> [Consulta: 11/05/2021].

"Un estudi revela que el 83% dels usuaris d'eBiblioCAT continuaran apostant per la lectura digital després del confinament". *Biblioteques públiques de Catalunya*, 30 de juliol del 2020. <<https://biblioteques.gencat.cat/ca/detalls/Noticia/Un-estudi-revela-que-el-83-dels-usuaris-deBiblioCAT-continuaran-apostant-per-la-lectura-digital-despres-de-l-confinament>> [Consulta: 01/03/2021].

MAGADÁN DIAZ, Marta; RIVAS GARCÍA, Jesús I. "El audiolibro en España: ¿industria o modelo de negocio?". *El Profesional de la información*, vol. 26, nº 6 (2020). <<https://doi.org/10.3145/epi.2020.nov.25>> [Consulta: 28/02/2021]. ■

Telescopi

El mitjà (on llegim) influeix
en el circuit de lectura

Maryanne WOLF

Directora del Centre per la Dislèxia, Estudiants Diversos i Justícia Social de la UCLA (Universitat de Califòrnia a Los Angeles)

maryanne@maryannewolf.com

Entrevista duta a terme al gener del 2021.

El mitjà (on llegim) influeix en el circuit de lectura

Maryanne Wolf <<https://www.maryannewolf.com/>> és, actualment, directora del Centre per la Dislèxia, Estudiants Diversos i Justícia Social de la UCLA, i participa en el projecte d'alfabetització Curious Learning: A Global Literacy Initiative, del qual és una de les fundadores.

Les seves investigacions s'han centrat en la neurociència cognitiva i l'anàlisi de les xarxes que el cervell crea amb la lectura i amb l'alfabetització digital.

Ha escrit nombrosos articles sobre el tema i també alguns llibres, com *Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain* (HarperCollins, 2007) i *Tales of Literacy in the 21st Century*, (Oxford University Press, 2016). El seu darrer llibre, *Lector, vuelve a casa: cómo afecta a nuestro cerebro la lectura en pantallas* (Ediciones Deusto, 2018), fa una breu descripció de la lectura com una capacitat cognitiva cultural que transforma el nostre cervell i n'augmenta les xarxes neuronals, repassa les evidències que mostren que la lectura digital està afectant aquest desenvolupament de noves xarxes i dona algunes pistes per superar aquestes afectacions negatives i aprofitar al màxim les noves possibilitats de l'entorn digital.

Aquest llibre ens va inspirar per enviar-li aquestes preguntes que ella va contestar molt amablement i que podeu llegir a continuació.

Quins són els impactes de la lectura profunda i la lectura digital en els nostres joves? Com està canviant el cervell lector a l'era digital?

Els éssers humans no van néixer per llegir. La lectura és un invent nostre, i el cervell lector és un bon exemple de com el cervell aprèn a construir nous circuits per a noves funcions com ara l'alfabetització i l'aritmètica. Però, a diferència dels circuits establerts, com ara el llenguatge oral, el circuit de lectura és plàstic i reflecteix qualsevol mitjà i qualsevol idioma que es llegeixi. La lectura profunda és l'àpex del circuit de lectura i implica processos molt sofisticats, com ara la inferència, el pensament analògic, l'anàlisi crítica i aquelles formes d'empatia que creixen des de la presa de perspectiva que fem quan llegim. Els processos

més sofisticats requereixen més temps del circuit de lectura. La lectura a les pantalles digitals no impedeix la lectura profunda, però no la fomenta. Això es deu al fet que els suports digitals ofereixen un processament ràpid i de múltiples tasques alhora, tot el contrari del que requereix la lectura profunda. Com més llegim a les pantalles, més probabilitats tenim de llegir superficialment, navegar, detectar paraules i curtcircuitar, literalment, processos que requereixen més temps, com l'anàlisi crítica.

El que més em preocupa no és pas que no siguem capaços de llegir amb profunditat a les pantalles, sinó que simplement no dediquem el temps necessari a aquests processos més complexos i exigents. Les conseqüències serien menys temps per a l'anàlisi crítica, la inferència i, molt important avui dia, la capacitat d'avaluar la certesa i la qualitat del que llegim. La investigació mostra que aquesta preocupació està ben fonamentada. Els adults joves, quan se'ls dona el mateix contingut per llegir a la pantalles o en paper, comprenen millor el material imprès, tot i creure que són millors a la pantalla. Hi ha una insidiosa suposició que la velocitat és il·lustració. I cal entendre que en un lector expert, aquesta suposició és del tot errònia.

Quina diferència hi ha entre la *lectura digital* i la *lectura tradicional* pel que fa a la qualitat de l'atenció del lector?

De nou tornem a la manera com el mitjà influeix en el circuit de lectura. La lectura impresa convida a una lectura més lenta i més immersiva, on l'atenció del lector pot centrar-se i concentrar-se. La relació entre atenció i memòria és fonamental aquí. L'atenció concentrada està estretament relacionada amb la nostra capacitat de consolidar la informació a la memòria a llarg termini. La lectura digital ofereix un processament i una tasca més ràpids (dues habilitats importants en una cultura digital). Però el mateix acte de la tasca múltiple condueix a la bifurcació de l'atenció i fa que disminueixi la probabilitat que es consolidi a la memòria. Sabem que els joves viuen en una època de distracció. Canvien l'atenció d'un dispositiu a

El que més em preocupa no és pas que no siguem capaços de llegir amb profunditat a les pantalles, sinó que simplement no dediquem el temps necessari a aquests processos més complexos i exigents.

un altre aproximadament 27 vegades per hora. La qualitat de l'atenció dels lectors que es distreuen contínuament no dona mostres que es pugui recordar allò que es llegeix, i molt menys que es pugui analitzar i utilitzar com a base per a la reflexió i la percepció.

Quins aspectes de la revolució digital hem de tenir en compte com a bibliotecaris, pares, professors i lectors?

El consell més important que puc donar a les nostres biblioteques, pares i professors és el d'ajudar el nou lector a descobrir tant l'amor per submergir-se en l'experiència lectora, com la importància d'aprendre processos de lectura profunda. He proposat el que anomeno "cervell bilingüe" com una manera de provocar una seqüència que permet desenvolupar en paral·lel tant la lectura profunda com les habilitats digitals essencials com ara la codificació i la programació. En la meva infantesa ideal, els dispositius digitals no tenen cabuda a les llars d'infants dels més petits. La investigació posa de manifest que les millors coses que podem fer per al desenvolupament del llenguatge dels joves són llegir, parlar i fer-los escoltar música. Dit això, els dispositius digitals són a tot arreu. Simplement, aconsellaria que no s'utilitzin mai com a xumets i cuidadores ni que es considerin fruites prohibides o recompenses. En el meu món lector ideal, els cinc primers anys haurien de ser l'espai per desenvolupar cadascun dels components del circuit lector, però no pas mitjançant la immersió digital, sinó posant èmfasi en la interacció humana.

Espero que els recursos digitals de les nostres biblioteques s'utilitzin per complementar

El mal que es fa a una societat democràtica quan la gent no fa servir l'esperit crític i l'empatia que sí es desenvolupa amb una lectura profunda és immens.

l'ús de llibres i fonts impreses per part dels joves. Tot i que és difícil, m'agradaria que la majoria dels jocs no es fessin servir a les nostres biblioteques. Tanmateix, sé que també hi ha algunes aplicacions i jocs meravellosos que impulsen l'aprenentatge de diferents capacitats dels nostres fills. Les meves limitacions com a investigadora no em permeten dir què és útil i què no ho és, però confio que els nostres bibliotecaris més informats puguin assessorar bé les tries.

Així doncs, diria que la *lectura digital* constitueix una amenaça per a l'ús d'habilitats reflexives (és a dir, per a la *lectura profunda*), amb implicacions crucials per al futur d'una societat democràtica?

Les conseqüències de la lectura digital ja són ben paleses en la investigació. La lectura digital ofereix un processament ràpid d'un excés d'informació, de manera que la lectura superficial en diagonal s'ha convertit en la nova norma de llegir amb totes les seves repercussions pel que fa als processos de lectura profunda més lents. En el lector individual, això es tradueix en una disminució del pensament crític i de les habilitats inferencials. Hi ha estudis que demostren que, actualment, fins i tot l'empatia està minvant. Jo plantejo el que anomeno la "Hipòtesi de la cadena digital", segons la qual, paradoxalment, la gran quantitat d'informació disponible fa que moltes persones optin per llegir només aquelles fonts d'informació amb les quals combreguen. Dit d'una altra manera, per controlar l'abús d'informació, les persones simplifiquen i redueixen la complexitat que les envolta tot limitant-se a aquelles fonts que no les obliguen a replantejar-se massa coses. Quan això passa, moltes persones deixen de qüestionar la fiabilitat de la informació que li do-

nen les seves fonts habituals, de manera, que cada vegada són més susceptibles de caure en les notícies falses, les pors falses que infonen els demagogs i les falses esperances. Quan això passa, sorgeixen líders que no llegeixen i no entenen la complexitat del món, i que difonen la seva comprensió limitada de complexitat que ens envolta amb eines com Twitter per manipular la població. El mal que es fa a una societat democràtica quan la gent no fa servir l'esperit crític i l'empatia que sí es desenvolupa amb una lectura profunda és immens.

D'acord amb la "hipòtesi de la cadena digital" que estic desenvolupant, el que llegim afecta la manera com llegim, la manera com llegim afecta el que llegim, i el que llegim afecta el que està escrit. Tant en l'àmbit de la ciència com de la literatura hi ha pressions creixents per escriure obres més breus i menys complexes. La "mentalitat de Twitter" s'ha filtrat fins i tot en les indicacions dels editors als autors. Alguns dels meus amics són autors i novel·listes reconeguts que, en la intimitat de la llar, lamenten aquestes directives per part dels seus editors, però són conscients que rebutjar aquestes pautes pot afectar la seva subsistència.

En la mesura en què l'edició es basa en gran part en la venda de llibres a lectors que canvien continuament, no se'ls pot culpar d'intentar publicar obres que saben que es vendran. El que espero és que el nou coneixement sobre les repercussions del curtcircuit del cervell lector ajudi autors, lectors i editors a comprendre el que ens hi juguem si disminueixen les capacitats analítiques, empàtiques i reflexives del nostre públic lector. Joseph Epstein afirma que som el que llegim. Personalment, sostinc que som tant allò que llegim com la manera com llegim, i que ambdues coses estan avui més íntimament connectades que mai.

Pel que fa a les escoles, confio de totes totes que l'augment de la investigació a Europa (per exemple, a la xarxa E-Read) sigui un toc d'atenció que demostrí que les solucions digitals no són solucions globals per als nostres fills. Les eines digitals haurien de ser exacta-

Les eines digitals haurien de ser exactament això: eines per complementar l'educació dels nostres fills, i no per dominar-la.

ment això: eines per complementar l'educació dels nostres fills, i no per dominar-la. Si la nova recerca pel que fa a "l'economia de l'atenció" dels nostres fills és un indicatiu, el que fan no és lectura immersiva amb comprensió. No busquen llibres; passen més temps amb els jocs en línia que mai; i estan més avorrits que mai. Walter Benjamin va dir una vegada que "l'avorriment és l'ocell de la creativitat". Crec que tenim noves formes d'avorriment en què l'estimulació contínua dels nostres fills (i els seus correlats hormonals en l'augment dels nivells de cortisol) fa que els nens perdin antigues formes de creativitat que cal no perdre.

No es tracta d'una situació binària. És un moment frontissa en què podem escollir edu-

car els nostres fills de manera que es preservi la bellesa del cervell de la lectura profunda i, alhora, s'ampliï amb el coneixement digital. Tanmateix, aquestes noves fonts de coneixement només es poden utilitzar de manera òptima si els nostres fills han desenvolupat la capacitat de participar, d'analitzar i de processar completament allò llegeixen.

Hi ha signes inquietants arreu del món que indiquen que els mitjans digitals poden tenir un paper profundament constructiu o destructiu en aquest entrellat. No hi ha dubte que cada vegada se'ns pot manipular més fàcilment, ràpidament i àmplia amb les pors suscidades per part d'aquells que ens volen dividits per al seu propi benefici. La lectura profunda i crítica, la que ens submergeix en la vida, els pensaments i els sentiments dels altres, és un antídoto contra aquells que ens volen manipular. Cal preservar-la si volem que les societats democràtiques sobrevisquin i prosperin.

Si opto per ser optimista, és perquè he vist repetidament com els éssers humans utilitzen

Al meu entendre, les biblioteques són com els “primers auxilis” de la nostra societat: protegeixen, informen i impulsen el benestar dels ciutadans del nostre futur.

les seves preocupacions respecte a la següent generació per crear noves formes de coneixement, per tal que els seus fills puguin anar més enllà d'ells mateixos. Segons el meu parer, el cervell bilingüe és un exemple de com anirem molt més enllà del nostre desenvolupament intel·lectual actual com a espècie, la qual cosa em dona moltes esperances. Les biblioteques tenen un paper clau a l'hora d'ajudar a crear una “Saviesa digital” necessària per al desenvolupament d'aquest cervell bilingüe. Al meu entendre, les biblioteques són com els “primers auxilis” de la nostra societat: protegeixen, informen i impulsen el benestar dels ciutadans del nostre futur. ■

LA
TRANQUIL·LITAT
QUE DONA
ESTAR EN
BONES
MANS

IMPRESSIÓ OFFSET & DIGITAL
Informa-te'n a: www.sprintcopy.com

Sprint Copy
934 463 900

WE PRINT THE DIFFERENCE
Còrsega 546 - Tel. 934 463 900
sp@sprintcopy.com
www.sprintcopy.com

Experiències

Clubs de lectura virtuals
a Biblioteques de Barcelona

César MORENO

Tècnic de gestió cultural
Direcció d'Acció Cultural
i Educativa
Biblioteques de Barcelona
cmorenov@bcn.cat

Article rebut i revisat a l'abril del 2021.

Clubs de lectura virtuals a Biblioteques de Barcelona

Resum: Des del mes d'abril del 2020, més de mil persones han participat en els clubs de lectura virtuals que Biblioteques de Barcelona ofereix a través de Telly. Una proposta que permet una lectura expandida de les obres, afavoreix el diàleg entre els participants i fa possible superar les barreres físiques i temporals inherents als clubs presencials. A més, la conquesta de nous espais per a la interacció virtual i la fluïdesa dels canals digitals permeten la creació de nous formats que van més enllà dels clubs de lectura virtuals, com ara tallers de lectura, clubs d'escriptura i passarel·les que posen en contacte comunitats i equipaments amb interessos afins.

Paraules clau: clubs de lectura; lectura expandida; lectura digital; comunitats virtuals; Biblioteques de Barcelona; eBiblioCat; Telly.

Clubes de lectura virtuales en Bibliotecas de Barcelona

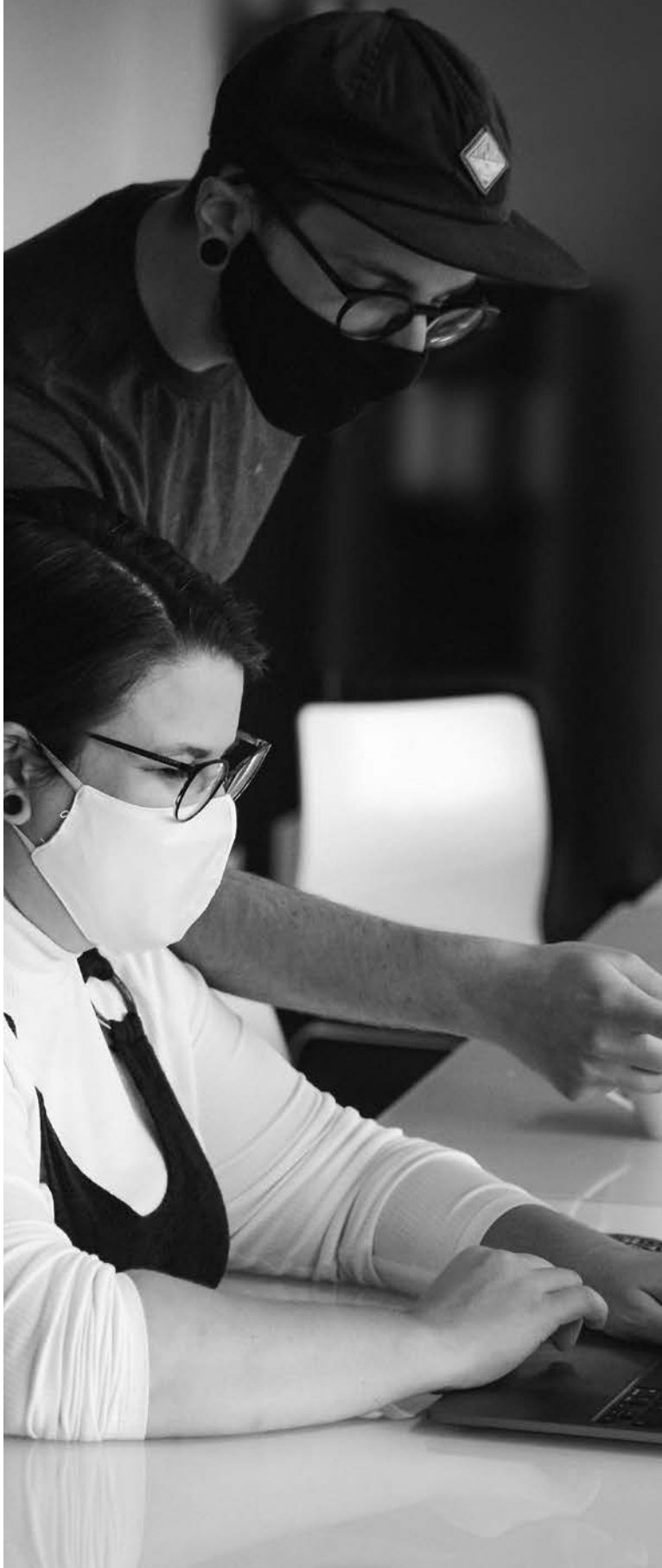
Resumen: Desde el mes de abril de 2020, más de mil personas han participado en los clubes de lectura virtuales que Bibliotecas de Barcelona ofrece a través de Telly. Una propuesta que permite una lectura expandida de las obras, favorece el diálogo entre los participantes y hace posible superar las barreras físicas y temporales inherentes a los clubes presenciales. Además, la conquista de nuevos espacios para la interacción virtual y la fluidez de los canales digitales permiten la creación de nuevos formatos que van más allá de los clubes de lectura virtuales, tales como talleres de lectura, clubes de escritura y pasarelas que ponen en contacto comunidades y equipamientos con intereses afines.

Palabras clave: clubes de lectura; lectura expandida; lectura digital; comunidades virtuales; Bibliotecas de Barcelona; eBiblioCat; Telly.

Virtual reading clubs in Libraries of Barcelona

Abstract: Since April 2020, more than a thousand people have participated in the virtual reading clubs that Libraries of Barcelona offers through Tellyfy. A proposal that allows an expanded reading of the works, favors dialogue between the participants and makes it possible to overcome the physical and temporal barriers inherent to face-to-face clubs. In addition, the conquest of new spaces for virtual interaction and the fluidity of digital channels allow the creation of new formats that go beyond virtual reading clubs, such as reading workshops, writing clubs and catwalks that put people in contact with each other communities and facilities with similar interests.

Keywords: Book clubs; expanded reading; digital reading; virtual communities; Libraries of Barcelona; eBiblioCat; Tellyfy.

Introducció

El curs 2019-2020 a Biblioteques de Barcelona hi havia prop de cent clubs de lectura presencials en funcionament. Una programació de clubs genèrics i temàtics conduïts per escriptors, crítics i periodistes culturals en què participaven al voltant de dues mil persones. En aquest context va arribar el confinament de març del 2020. En un primer moment, les plataformes de videoconferències van permetre la continuïtat de clubs de lectura presencials. Per primera vegada molts lectors comentaven un llibre des de la intimitat de casa seva. Era una manera d'esquivar el tancament sobtat d'equipaments i de mantenir el contacte amb una comunitat de persones amb interès per la lectura. Tanmateix, en la major part dels casos les trobades no van poder tenir continuïtat, ja que els participants només disposaven d'una obra del club de lectura en préstec. Només van continuar els grups en què es va decidir llegir una obra digital de lliure distribució. Van ser la proto-història dels nous clubs de lectura virtuals (en el passat, des de 1998, Biblioteques de Barcelona ja havia apostat pels clubs de lectura virtuals en format web).

En aquest context, des del Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya ens van oferir a Biblioteques de Barcelona la primera matèria per organitzar clubs de lectura virtuals: l'app catalana de missatgeria instantània Telfy, llicències de documents digitals de l'eBiblio i pressupost per al pagament a conductors. Amb aquesta proposta, la primera setmana de confinament vam començar a treballar en el disseny d'un model de club de lectura virtual. Un prototip que vam posar en marxa el mes d'abril i sobre el qual vam anar fent correccions i aplicant millores a mesura que oferíem nous clubs cada quinze dies.

Des del primer moment una evidència va orientar el camí d'aquesta evolució: els clubs virtuals no només permetien la continuïtat de la lectura durant el confinament, sinó que la

transposició d'una experiència presencial al món virtual ens obria les portes a un tractament diferent de les obres, alhora que ens permetia arribar a lectors de més enllà de la nostra àrea d'influència territorial.

1. Estructura i dinàmica bàsica dels clubs de lectura virtuals

L'aplicació mòbil Telfy disposa de tres eines útils per als clubs de lectura: un mòdul de gestió d'inscripcions, un xat com a espai principal d'interacció i la plataforma Jitsi, que permet la comunicació per videoconferència. Aquestes tres opcions determinen les tres etapes d'un club de lectura.

1.1 Difusió i inscripcions

Des de l'inici, les inscripcions als clubs de lectura s'han tancat amb molta facilitat, generalment a les poques hores d'oferir els clubs (en un primer moment, oferíem vint-i-cinc places, que corresponen al nombre de llicències disponibles de cada títol; però després, per compensar l'absentisme, vam passar a oferir-ne quaranta). El canal principal per a la difusió ha estat el butlletí informatiu de Biblioteques de Barcelona, que arriba a gairebé tres-cents mil usuaris. Ha estat fonamental per donar a conèixer aquesta iniciativa i perquè no hagi parat de créixer el nombre de persones que formen part de la nostra comunitat a Telfy. Així, de mitjana, cada mes s'hi han incorporat cent persones noves (a data 6-3-2021 la comunitat està formada per més de mil cent membres). Com a complement, els nous clubs també s'han difós a través d'un canal d'informació per als membres de la nostra comunitat a Telfy, una opció que garanteix el tancament de clubs sense necessitat de la difusió exterior.

1.2 Xat

Al llarg de les setmanes en què duren els clubs de lectura, el xat és l'espai principal per a les interaccions entre els participants: lectors, conductors i coordinadors. El dia que comença un club, el conductor hi penja un vídeo en què es presenta i dona claus per a la lectura de l'obra. Després, durant les quatre setmanes que dura el club, fa aportacions amb missatges escrits que amplien continguts o planteja qüestions per al debat. També és l'espai per als participants, que comparteixen la seva experiència lectora i plantegen dubtes al conductor.

1.3 Videoconferència

La videoconferència suposa el punt final del club de lectura. És el moment en què es recuperen totes les qüestions que s'han tractat al llarg de les setmanes de lectura. Però a diferència dels clubs presencials, els lectors arriben a aquesta darrera sessió amb més elements per al debat. Durant quatre setmanes han acumulat un bagatge que ha donat amplitud i profunditat a la lectura, una experiència de lectura expandida.

2. Una lectura que s'expandeix¹

La transposició dels clubs de lectura al món digital introdueix la literatura en un univers de finestres (la major part de les obres tractades són de ficció). A través d'enllaços compartits en el xat es vincula una obra amb altres continguts que hi ha a la xarxa, com ara crítiques, ressenyes, articles, entrevistes, música, pintura o cinema. El conductor traça itineraris cap a altres obres, crea una estructura en forma de teranyina que permet una lectura oberta, ex-

L'experiència individual de la lectura, que no es perd, es combina amb una experiència compartida durant un mes. Els lectors tenen temps per llegir, assimilar i meditar amb tranquil·litat les aportacions del conductor, així com les de la resta de participants.

pansiva i relacional. Una hipertextualitat que no és determinada pel format digital de la lectura, sinó per l'ús de Telly com a espai virtual i sincrònic de comunicació entre els participants durant quatre setmanes.

L'experiència individual de la lectura, que no es perd, es combina amb una experiència compartida durant un mes. Els lectors tenen temps per llegir, assimilar i meditar amb tranquil·litat les aportacions del conductor, així com les de la resta de participants. La lectura de l'obra es fa en paral·lel a la lectura del xat, al qual podem tornar una vegada i una altra. És aquí on més que mai cobra sentit el terme conductor per al professional que obre i suggereix camins durant tot el període de lectura. Camins d'anada i de tornada, connexions que vinculen una obra amb altres obres de creació, i que alhora permeten tornar al llibre de manera més incisiva i profunda. Un moviment de sistole i diàstole amb què el conductor suggereix rutes internes i assenjala punts de fuga cap enfora: un mapa de vincles i itineraris de lectura. Mapes que es completen amb les aportacions dels lectors. Els participants pregunten, responen, opinen i aporten continguts. De la mateixa manera que els conductors, els lectors són coautors de les aportacions del xat. Respecte a un club de lectura presencial, el paper del lector guanya importància: més enllà de les aportacions que

1. En el grup de Telly, Mostres de lectura expandida <<http://tely.to/bibliotequesbarcelona/mostresdelecturaexpandida>> es poden consultar diversos tipus d'aportacions que permeten una lectura augmentada de les obres. Abans de clicar l'enllaç, cal descarregar l'app Telly en un dispositiu mòbil i donar-s'hi d'alta. Es tracta d'aportacions reals que s'han fet en clubs de lectura de Biblioteques de Barcelona.

pugui fer a la videoconferència final, que seria l'equivalent a la trobada d'un club de lectura en una biblioteca, durant quatre setmanes la seva veu és escoltada. Veu que coneixem per mitjà de l'escriptura.

I és que una de les característiques fonamentals dels clubs virtuals és que lectura i escriptura van de bracet. No només llegim (o podem llegir) amb el mateix dispositiu amb què escrivim, sinó que primer llegim i després escrivim sobre el que hem llegit, una operació que generalment ens obliga a reflexionar sobre el sentit del que hem llegit i del que volem dir. Una expansió també de les competències que assenyala tot un camí a fer i de necessitats per cobrir: si en un club de lectura presencial (entre altres coses) s'ensenyava a llegir, en un club de lectura virtual hem de facilitar eines d'escriptura (la distància entre club de lectura i taller d'escriptura és més curta).

3. Més a prop de les obres

Fins al mes de setembre del 2020, totes les conduccions van anar a càrrec de professionals habituals dels clubs de lectura presencials de Biblioteques de Barcelona. Escriptors, crítics i periodistes culturals que van acostar als lectors obres de creació escrites per altres autors. Acostumats a les trobades presencials, van haver de trobar noves dinàmiques de treball i un llenguatge adaptat a l'entorn virtual. Les interaccions amb els lectors es dilataren en el temps (abans, durant i fins i tot després de la lectura) i veien que havien de ser diferents a les habituals. En un club de lectura virtual les preguntes directes al xat sovint provoquen silenci; si el conductor no intervé amb regularitat, els participants es desvinculen del club; com més qüestions s'han tractat, més rica és la conversa per videoconferència final. Es tracta d'una conducció molt exigent: el grau de compromís del conductor és directament proporcional a la vinculació dels

participants amb el club. Hi ha un pacte tàcit que aglutina totes les parts implicades i crea un sentiment d'adhesió. És aquí on podem parlar de comunitat. Comunitat de persones amb un interès comú —l'interès per la lectura i la literatura— en un moment de limitació de les interaccions personals a causa de la pandèmia.

A partir del mes d'octubre, amb l'experiència acumulada dels clubs de la primavera i de l'estiu, vam obrir dues noves línies de treball: la conducció per part dels mateixos autors de les obres i la conducció per part d'editors.

La trobada amb un autor en un club de lectura presencial és una oportunitat única per conèixer de primera mà qüestions relacionades amb la concepció i l'escriptura d'un llibre, amb la interpretació del text. Un exercici que es fa després d'haver llegit el llibre, cosa que completa una experiència única a través de la qual cada lector fa seva una obra creada per una altra persona. La conducció per part del mateix autor d'un club virtual modifica els termes d'aquesta relació. La interacció entre autor i lectors dura quatre setmanes, és paral·lela a la lectura del llibre i es fa sense la intermediació d'una altra persona. Fent saltar una baula, la del conductor, fem possible el diàleg directe entre autors i lectors. Per als primers, una oportunitat única de conèixer la recepció de la seva obra; per als segons, la possibilitat d'interpel·lar l'autor.

Amb la participació d'editors la panoràmica s'amplia. Durant quatre setmanes, expliquen l'obra i de quina manera encaixa en el catàleg de l'editorial, parlen sobre la seva relació amb l'autor, justifiquen la tria del traductor o comparteixen els motius pels quals han escollit una coberta: text, hipertext i paratext. A canvi, coneixen de primera mà la recepció de les obres que han publicat: deixen de banda llistes de llibres més venuts, s'arromanguen i baixen a la trinxera per defensar les obres com no ho fan els seus autors. A més, amb aquesta participació reforçem els vincles amb les editorials,

una de les línies estratègiques del Departament d'Acció Cultural i Educativa de Biblioteques de Barcelona.

4. Més a prop dels lectors

A curt termini, l'objectiu dels clubs de lectura virtuals era permetre la continuïtat dels clubs de lectura durant el confinament i els mesos següents de restriccions. La lectura en format digital (a través de documents de l'eBiblio) i el comentari per Telfy (per xat i videoconferència) ho van fer possible. Durant mesos en què biblioteques i llibreries estaven tancades, vam oferir una programació que va tenir en compte els criteris següents: qualitat de les obres (triades conjuntament per con-

ductors i coordinadors de biblioteques) lluny de l'oferta basada en algorismes de companyies de comerç electrònic; paritat de gènere dels autors proposats (principi fonamental de la nostra programació), i accés a novetats (sobretot a partir del setembre), cosa més difícil en els clubs de lectura presencials, ja que la programació de títols és anual. Des del primer moment vam pensar en clubs de lectura de curta durada (d'una, de dues o de tres sessions) que permetessin no només la inclusió de novetats, sinó sobretot donar l'opció que cada lector, mes a mes, pogués dissenyar el seu itinerari lector (a diferència del que passa en els clubs de lectura presencials). A partir del mes de setembre, cada mes hi ha hagut una oferta aproximada de quinze clubs de lectura virtuals (que inclou quatre clubs de durada anual i alguns de trimestrals).²

2. Els clubs de lectura virtuals de Biblioteques de Barcelona amb places disponibles es poden consultar a <<https://ajuntament.barcelona.cat/biblioteques/ca/canal/clubs-de-lectura-virtuals>>. A la comunitat Biblioteques de Barcelona <<http://tfy.to/bibliotequesbarcelona>> de Telfy es poden consultar tots els clubs actius (abans de clicar l'enllaç, cal descarregar l'app Telfy en un dispositiu mòbil i donar-s'hi d'alta).

L'ús del xat com a espai central d'interacció ha permès la participació de persones que per incompatibilitat d'horaris no poden assistir a un club de lectura presencial.

A través de les xarxes i amb la col·laboració del Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya, hem ampliat el nostre radi d'acció territorial (Barcelona ciutat): hem arribat a lectors d'arreu de Catalunya, de l'Estat i d'algun territori més llunyà, com ara Mèxic. I no només hem superat barreres físiques; també temporals: la participació en un club de lectura virtual és més que l'assistència a una trobada en una biblioteca o per videoconferència. L'ús del xat com a espai central d'interacció ha permès la participació de persones que per incompatibilitat d'horaris no poden assistir a un club de lectura presencial.

5. Com llegim en un club de lectura virtual

En una enquesta contestada el mes de juny del 2020 per 81 persones (el 18 % d'una comunitat en aquell moment formada per 446 membres) només cinc lectors (el 6,17 %) van dir que havien llegit les obres en format paper. Vuit mesos després, el febrer del 2021, i amb unes condicions diferents (amb restriccions però sense confinament), el nombre de persones que han llegit en format paper ha passat al 43,8 % segons una enquesta contestada per 150 persones (el 13,63 % de la comunitat). Els altres formats per nombre d'ús són els següents: tauletes (18,22 %), lectors de llibres electrònics (14,7 %), telèfons intel·ligents (13,3 %) i ordinadors (9,8 %).

De quina manera accedeixen als llibres els participants que llegeixen en format paper? D'una banda, a través de les llibreries: des del mes d'abril de l'any passat el 64,4% dels participants han comprat algun llibre, ja sigui de les obres tractades o de les recomanades en un club (destaca que el 9,6% de les persones enquestades han comprat més de cinc llibres). D'altra banda, a través de les biblioteques, però no de qualsevol biblioteca, sinó de la més propera o a través del préstec interbibliotecari. Això explica que en els dos clubs de lectura híbrids vinculats a una biblioteca que hem ofert fins ara (comentari digital i lectura en format paper, a més del digital) el nombre d'exemplars prestats ha estat molt reduït, pràcticament anecdòtic. És a dir, la fórmula híbrida funciona, però no quan una biblioteca centralitza el préstec de llibres i això obliga a un desplaçament per la ciutat.

6. Com participem en un club de lectura virtual

Segons un article d'Agnès Santamarta i Lluís Agustí sobre clubs de lectura virtuals actius el 2019 a l'Estat, un dels aspectes que més preocupa als organitzadors és la baixa participació dels membres dels clubs, sobretot la manca de comentaris.³ Però tal com expliquen els autors de l'article, aquest no és l'únic indicador disponible per avaluar un club de lectura. Des del moment de la difusió, hi ha altres indicadors susceptibles de ser interpretats: el nombre de persones que han llegit un butlletí en què només es parla de clubs de lectura virtuals (o el nombre de clics que hi ha hagut per ampliar la informació), el nombre de sol·licituds per formar part d'un club, el temps que es triga a tancar les inscripcions, el nombre de llicències digitals que es presten de cada document, el percentatge de persones que lle-

3. Santamarta, Agnès; Agustí, Lluís. "Clubs virtuales de lectura en España: participantes y funcionamiento". *Ocnos*, vol. 20, núm 1 (2021), p. 108-121. <https://doi.org/10.18239/ocnos_2021.20.1.2458> [Consulta: 31/07/2021]

geix els missatges del xat (o com a mínim de qui obre l'aplicació en rebre un nou missatge) o el nombre de persones que participen en la videoconferència final.

De tota manera, la forma de participació més singular en un club de lectura virtual té lloc al xat, punt de trobada i de partida, d'espai compartit i de creació col·lectiva que acompanya la lectura d'una novel·la. Les claus de lectura, la ruta a seguir, la tria de les parts més significatives o de les que permeten abordar la lectura per flancs alternatius, la il·luminació de zones fosques, el ritme i el cabal de les aportacions depenen del conductor. Però sense la participació dels lectors el xat no és àgora ni viatge compartit. De la mateixa manera que quan llegim ens apropiem d'un text, quan escrivim sobre el que hem llegit ens apropiem d'un espai. Un espai que és extensió de la biblioteca i a través del qual compartim la nostra experiència lectora.

Al llarg de deu mesos (i en data 6-3-2021), els 1.114 membres de la comunitat de Biblioteques de Barcelona (dels quals el 72,6% són dones i el 27,4% homes) han fet 15.828 aportacions al xat en el comentari de 78 títols. D'aquesta quantitat, 1.402 comentaris pertanyen al coordinador de Biblioteques de Barcelona, 5.117 a conductors i 9.309 a lectors. Com a mitjana, per cada comentari d'un conductor hi ha hagut gairebé dos comentaris per part de lectors. Però el repartiment entre lectors és molt desigual (hi ha dotze participants amb més de 100 intervencions cadascun) i també entre clubs de lectura. En clubs en què hi ha una baixa participació per part del conductor, les intervencions dels lectors són pràcticament nul·les (cosa que després és trasllada també a la sessió de videoconferència). I en clubs amb conductors molt actius, les intervencions dels participants representen tres quartes parts del total (cosa que també es trasllada a la videoconferència final en forma d'alta assistència i de gran participació).

La forma de participació més singular en un club de lectura virtual té lloc al xat, punt de trobada i de partida, d'espai compartit i de creació col·lectiva que acompanya la lectura d'una novel·la.

Les hores i els dies de la setmana en què hi ha hagut més participació a Tellyf expliquen el paper dels clubs de lectura en relació amb la pandèmia. Així, durant els tres primers mesos (abril, maig i juny), hi ha haver una gran participació els divendres i els caps de setmana a la tarda. Una tendència que va canviar més endavant: a mesura que les restriccions es van suavitzar, la participació es va concentrar en els feiners a la tarda (entre les 18 i les 21 h), especialment en els dimarts i els dijous.

7. La veu dels lectors

A les dues enquestes que hem fet des del mes d'abril de l'any passat la valoració general dels clubs de lectura per part dels lectors és semblant. En una valoració que va de l'1 al 5, a l'enquesta del mes de juny del 2020 (en què van participar 81 persones, de les quals 79 van valorar el club), el 69,6% dels enquestats va puntuar els clubs amb un 5; el 26,6% amb un 4, i el 3,8% amb un 3. A la del mes de febrer del 2021 (en què van participar 151 persones, de les quals 148 van valorar el club), el 65,5% dels enquestats va puntuar els clubs amb un 5; el 30,4% amb un 4, i el 4,1% amb un 3.

A l'enquesta de febrer del 2021 vam introduir un camp de resposta oberta perquè expliquessin què valoraven més positivament d'un club de lectura virtual. La major part dels participants destacaven els tres aspectes següents: 67 respostes feien referència a les aportacions dels conductors al llarg de tot el període de lec-

tura; 56 respostes a la possibilitat de comentar les obres amb altres participants, i 48 respostes al fet de poder participar des de casa.

8. Vinculació amb el fons de les biblioteques

La coordinació dels clubs, feta des del Departament d'Acció Cultural i Educativa, i la tria de les obres, a partir del catàleg de l'eBiblio (després eBiblioCat) i d'Odilo, pot deixar al marge les biblioteques. És per això que s'han buscat dues fórmules per incorporar-les als clubs de lectura virtuals.

Amb l'objectiu de donar a conèixer especialitzacions o centres d'interès, s'han programat clubs de lectura vinculats als fons de biblioteques: literatura japonesa de la Biblioteca Jaume Fuster; literatura de natura de la Biblioteca Collserola - Josep Miracle; literatura barcelonina i obres de Juan Marsé de la Biblioteca El Carmel - Juan Marsé, i relació entre realitat i ficció de la Biblioteca Sant Gervasi - Joan Maragall. A través de vídeos de presentació, missatges al xat o intervencions a les videoconferències, des de les biblioteques han donat a conèixer els seus fons especials. I al llarg del club de lectura han compartit recursos (com ara guies de lectura) i han fet aportacions que han complementat la informació del conductor.

En dos clubs de lectura les biblioteques han complementat el préstec de documents digitals amb lots de llibres en paper. Una opció que tal com explicàvem més amunt no ha sigut del tot satisfactòria, ja que el nombre de préstecs que han fet les dues biblioteques ha estat reduït.

El club de lectura virtual Vincles, un projecte de Biblioteques de Barcelona que té com a objectiu principal promoure entre lectors dels territoris de parla catalana el coneixement mutu de la llengua i de la literatura.

9. Més enllà del territori

A través de Telfy Analytics podem veure la localització de les persones que participen en els clubs de lectura virtuals. L'epicentre és Barcelona ciutat (amb una distribució repartida per tots els districtes), i a partir d'aquí la participació s'escampa amb menys intensitat per l'àrea metropolitana, la resta de la província i el Principat (destaquen les aportacions des de Girona). El mapa es completa amb localitzacions puntuals a l'Estat, França, Bèlgica, Itàlia, Equador, Colòmbia, Mèxic i EUA.

Es tracta d'un dibuix que representa una força centrífuga que té com a eix de rotació Barcelona ciutat i que perd intensitat a mesura que es dispersa pel territori. Un mapa que respon a la lògica de la difusió de la programació, d'una banda, i a la lògica de l'extensió dels serveis presencials de les diverses xarxes de biblioteques, de l'altra. És aquí, en la superposició d'estructures que funcionen amb una lògica presencial amb projectes virtuals que transcedeixen les fronteres físiques, on es generen tensions que cal resoldre. És a dir, per oferir serveis interterritorials o internacionals cal buscar fórmules perquè tots els participants accedeixin al mateix servei de préstec de documents digitals.

Aquest és el cas del club de lectura virtual Vincles, un projecte de Biblioteques de Bar-

celona que té com a objectiu principal promoure entre lectors dels territoris de parla catalana el coneixement mutu de la llengua i de la literatura. Així, a partir del mes d'abril del 2021, lectors dels Països Catalans llegiran i comentaran a través de Telfy una lectura compartida. Una obra a la qual tindran accés en format digital gràcies a la col·laboració del Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya. I és que per a l'extensió d'alguns serveis virtuals cal la col·laboració de diferents xarxes. De fet, a data 1 d'abril del 2021 els clubs de lectura de Biblioteques de Barcelona es fan amb la col·laboració del Servei de Biblioteques de la Diputació de Barcelona i del Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya.

10. Mal·leabilitat dels clubs de lectura virtuals

El format virtual amb Telfy és molt mal·leable, de tal manera que podem adaptar-lo a altres propostes per complementar-les. És el cas de les presentacions de llibres. Així, la presentació de *Coníferes* al canal de YouTube de Biblioteques de Barcelona va ser el tret de sortida del club de lectura virtual que va conduir la mateixa autora, la Marta Carnicero, a Telfy. D'una banda, una part dels assistents a la xerrada es van inscriure en el club i van donar continuïtat a un interès en la novel·la de manera natural. D'altra banda, el vídeo de la presentació es va compartir a Telfy com a recurs inicial del club de lectura.

Un altre exemple és el del club de lectura per a professionals de biblioteques vinculat a l'edició de *Kosmopolis* del 2021. Setmanes abans que Sebastià Portell i Joaquín Rodríguez conversin sobre els seus darrers llibres en el marc del festival, professionals de Biblioteques de Barcelona llegiran i comentaran amb Sebastià Portell i Joaquín Rodríguez, autors respectivament de *Les nenes que llegien al lavabo* i *La*

fúria de la lectura. D'aquesta manera, el debat que hi haurà a la trobada presencial a *Kosmopolis* serà molt més ric.

11. El món d'ahir i el món d'avui

La pandèmia ha estat l'espurna que ha iniciat un moviment que no té marxa enrere. En pocs mesos els clubs de lectura virtuals s'han consolidat en la programació de Biblioteques de Barcelona. Però quin era el substrat que en va permetre el desplegament?

Tal com assenyala Alessandro Baricco, el món d'avui és de doble tracció: la revolució digital ha desplegat un món virtual paral·lel al món d'ahir (Baricco, Alessandro. *The Game*. Barcelona: Anagrama, 2019). Un *ultramón* separat per una frontera que cada cop travessem amb més naturalitat. Sobretot a partir de l'expansió dels telèfons intel·ligents. En aquest context només ha sigut necessari vincular els clubs de lectura amb els dispositius mòbils. Un viatge de la lectura cap a la tecnologia —i no al revés— en què hem ocupat un espai verge d'un món en expansió. Un moviment que, indirectament, també ha ajudat molts lectors a creuar la frontera.

Però tan important ha estat arribar als telèfons mòbils com l'aplicació que s'ha fet servir. I és que un dels motius que explica la bona acollida que han tingut els clubs de lectura virtuals és la familiaritat que els participants han reconegut en Telfy, una aplicació en què l'espai principal d'interacció, el xat, funciona com WhatsApp.

D'aquesta manera, no només el suport ja no lliga amb un contingut particular; el mateix suport ens permet llegir i escriure. Així, podem participar en clubs de lectura només a través d'un telèfon mòbil. O a través de múltiples pantalles de lectura (i d'escriptura).

12. Punts de fuga

La metamorfosi de què hem parlat implica una transformació del suport i dels escenaris, de l'equilibri de forces entre els participants, de les dinàmiques de participació. Però la primera matèria i bona part dels objectius principals continuen sent els mateixos. Per això un dels reptes més importants és aconseguir que aquesta primera matèria s'adapti als nous formats sense perdre la solidesa de les fórmules presencials. I és que més enllà del context actual, l'aposta pels formats virtuals serà una de les línies estratègiques de la programació de Biblioteques de Barcelona.

Alhora, hem de saber aprofitar la fluïdesa dels canals i la mal-leabilitat dels suports digitals per seguir noves línies de treball, mapes de futur, punts de fuga:

- Si hem pogut organitzar un programa de clubs de lectura virtuals durant el confina-

ment, hauríem de ser capaços d'estendre el servei a persones que viuen una situació d'aïllament permanent, com ara persones amb problemes de mobilitat.

- Hem d'oferir serveis de suport informàtic per ajudar persones no habituades a la tecnologia a participar en els clubs de lectura virtuals; els clubs poden ser una bona excusa per ajudar-los a creuar la frontera cap al món digital.
- Entre les estratègies de promoció de la lectura adreçades a joves, hem de tenir en compte l'ús d'aplicacions com Telfy. En aquest sentit, hem ofert un primer club de lectura adreçat a joves de Barcelona i Sevilla al voltant de Búnker, del raper i escriptor Toteking.
- Hi ha recursos que no s'haurien de perdre quan acaba un club de lectura. Vídeos dels conductors i bibliografia relacionada amb l'obra treballada haurien de formar part de repositoris que puguin aprofitar i enriquir altres lectors (mapes de lectura que puguin

Si hem pogut organitzar un programa de clubs de lectura virtuals durant el confinament, hauríem de ser capaços d'estendre el servei a persones que viuen una situació d'aïllament permanent, com ara persones amb problemes de mobilitat.

complicar-se amb altres ramificacions).

- Els clubs de lectura virtuals han estat possibles gràcies a la col·laboració de les diferents xarxes de biblioteques, tant pel que fa als recursos com a les estructures de treball. Sense deixar de banda la programació local de cadascuna de les xarxes, el següent pas hauria de ser una programació única d'abast territorial més gran.
- Com a complement als clubs de lectura i aprofitant els espais per a la interacció virtual, al llarg dels propers mesos oferirem tallers de lectura a Telfy. Espais en què, a diferència dels clubs de lectura, l'aprenentatge no serà per sedimentació i acumulació; serà per anàlisi de textos concrets. L'objectiu del taller és doble: a més de permetre una lectura més completa de les

obres, afavorirà la participació dels lectors en els clubs de lectura.

- Com a complement als tallers de lectura, properament oferirem clubs d'escriptura. En una proposta en què cal escriure per participar, hem d'oferir tècniques d'escriptura i espais on compartir els textos creats.
- De la mateixa manera que a través de Telfy connectem persones al voltant de la lectura, hem d'aprofitar aquestes eines per posar en contacte comunitats. En aquest sentit, des de Biblioteques de Barcelona estem treballant en passarel·les virtuals amb museus de la ciutat. Espais virtuals amb un doble circuit a través del qual oferirem continguts als nostres usuaris, alhora que donarem visibilitat als museus: passarel·les dinamitzades com a clubs de lectura (amb un conductor que aporta continguts) per les quals circulen coneixements (dels museus cap als usuaris) i persones (de les biblioteques cap als museus).

Bibliografia

BARICCO, Alessandro. *The Game*. Barcelona: Anagrama, 2019.

SANTAMARTA, Agnès; AGUSTÍ, Lluís. "Clubes virtuales de lectura en España: participantes y funcionamiento". *Ocnos*, vol. 20, núm 1 (2021), p. 108-121.

<https://doi.org/10.18239/ocnos_2021.20.1.2458> ■

Experiències

**“Escrits i memòria”:
la col·lecció de llibres electrònics
de la Biblioteca de Catalunya**

Núria ALTARRIBA

Directora de la Unitat Bibliogràfica
de la Biblioteca de Catalunya
naltarriba@bnc.cat

Article rebut al març del 2021;
revisat a l'abril del 2021.

“Escrits i memòria”: la col·lecció de llibres electrònics de la Biblioteca de Catalunya

Resum: L'any 2015 es va publicar el primer llibre electrònic de la col·lecció *Escrits i memòria* de la Biblioteca de Catalunya (BC) amb l'objectiu d'encetar un nou format obert i interactiu per difondre els fons patrimonials més rellevants de la BC. Aquest projecte ha suposat un repte en aspectes com ara la realització d'enregistraments sonors i audiovisuals. Fins ara s'han publicat set títols, cinc dels quals ja estan disponibles també en anglès per tal de donar a conèixer les col·leccions de la BC i la cultura catalana en l'àmbit internacional. Es tracta d'un producte atractiu, més econòmic de produir, i més utilitzat (entre tots els títols se superen les 4.300 descàrregues). Per contra, són materials subjectes a actualitzacions periòdiques.

Paraules clau: edició digital; llibres electrònics; *e-books*; publicacions electròniques; patrimoni bibliogràfic; Biblioteca de Catalunya.

Escrits i memòria: la colección de libros electrónicos de la Biblioteca de Catalunya

Resumen: En 2015 se publicó el primer libro electrónico de la colección *Escrits i memòria* (Escritos y memoria) de la Biblioteca de Catalunya (BC) con el objetivo de iniciar un nuevo formato abierto e interactivo para difundir los fondos patrimoniales más relevantes de la BC. Este proyecto ha supuesto un reto en aspectos tales como la realización de grabaciones sonoras y audiovisuales. Hasta ahora se han publicado siete títulos, cinco de los cuales ya están disponibles también en inglés para dar a conocer las colecciones de la BC y la cultura catalana en el ámbito internacional.

Se trata de un producto atractivo, más económico de producir, y más utilizado (entre todos los títulos se superan las 4.300 descargas). Por el contrario, son materiales sujetos a actualizaciones periódicas.

Palabras clave: edición digital; libros electrónicos; *e-books*; publicaciones electrónicas; patrimonio bibliográfico; Biblioteca de Catalunya.

“Escrits i memòria”: the collection of electronicbooks of the Biblioteca de Catalunya

Abstract: In 2015, the first electronic book in the Escrits i memòria collection of the Library of Catalonia was published with the aim of launching a new open and interactive format to disseminate the most relevant heritage collections of the Library of Catalonia. This project has posed a challenge in aspects such as making sound and audiovisual recordings. So far, seven titles have been published, five of which are now also available in English in order to publicize the library’s collections and Catalan culture internationally. It is an attractive product, cheaper to produce, and used more frequently (among all the titles there are more than 4,300 downloads). On the contrary, they are materials subject to periodic updates.

Keywords: digital Edition; electronic Books; e-books; electronic publications; bibliographic Heritage; Biblioteca de Catalunya.

Introducció

L'any 2015 es va publicar el primer número de la col·lecció *Escrits i memòria* de la Biblioteca de Catalunya (BC), una sèrie innovadora de llibres electrònics si es compara amb el sistema tradicional en paper, divulgat ocasionalment per via electrònica en format PDF. La nova col·lecció incorpora fitxers audiovisuals i de so, un veritable producte multimèdia, de navegació àgil i visualment atractiu, que revoluciona la línia de publicacions de la BC. Aquesta col·lecció ha significat un repte en l'exploració de nous dissenys de continguts i mètodes per mostrar la informació en el context digital.

L'objectiu de la col·lecció és difondre els fons històrics més rellevants de la BC a través de l'entorn electrònic. Els llibres, d'accés gratuït i disponibles en català i anglès, tenen el propòsit d'arribar a nous públics aprofitant els avantatges de la xarxa. Des de bon principi es va acordar l'ús de la llicència Creative Commons 4.0, que obliga al reconeixement, permet la reproducció, distribució i comunicació pública, sempre que no sigui per a usos lucratis i no es modifiqui el contingut

L'objectiu de la col·lecció és difondre els fons històrics més rellevants de la BC a través de l'entorn electrònic. Els llibres, d'accés gratuït i disponibles en català i anglès, tenen el propòsit d'arribar a nous públics aprofitant els avantatges de la xarxa.

de l'obra. Aquesta llicència s'aplica a tots els llibres. Els llibres de la col·lecció es poden trobar a la botiga virtual de la Biblioteca de Catalunya <<https://botiga.bnc.cat>>.

Les obres de la col·lecció *Escrits i memòria* juntament amb les d'altres equipaments del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya es reuneixen sota el títol *Cult_e: Llegir, veure i tocar la cultura* <<https://cultura.gencat.cat/ca/departament/publicacions/lilibres-electronics>> amb la finalitat de visibilitzar de manera unificada els llibres electrònics del Departament.

LES CRÒNIQUES CATALANES

RAMON LLULL
a la Biblioteca de Catalunya

Música i litúrgia medieval
a la Biblioteca de Catalunya (11-13. III)

Dels trobadors a Ausiàs March
un patrimoni de la Biblioteca de Catalunya

FELIP PEDRELL
a la Biblioteca de Catalunya

MISTRAL A CATALUNYA

cult_e
LLEGIR, VEURE i TOCAR
la cultura
cultura.gencat.cat/publicacions

iBookstore Google play

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Dipòsit legal: B 0872-2010

1. Els orígens de la col·lecció *Escrits i memòria* de la Biblioteca de Catalunya

Aquesta col·lecció neix a finals del 2014 a partir d'una proposta del Dr. Antoni Rossell, professor del Departament de Filologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, presentada a la Sra. Eugènia Serra, directora de la Biblioteca de Catalunya, que consistia a crear una selecció dels fons temàticament més destacats de la BC per mostrar-los a través del lloc web de la Biblioteca. El Dr. Rossell aportava experiència en divulgació de documents d'època medieval i moderna en nous entorns i acreditava un profund coneixement de diverses col·leccions de la BC. El seu projecte inicial presentava quatre línies de treball basades en fons singulars conservats a la BC: les cròniques catalanes medievals, l'obra de Ramon Llull, la música medieval i la literatura trobadoresca fins a l'època d'Ausiàs March. Algunes d'aquestes línies coincidien amb aniversaris o commemoracions promoguts per diferents institucions.

Aquesta proposta, després de diferents converses amb el Gabinet Tècnic del Departament de Cultura, es va materialitzar en una col·lecció de llibres electrònics, sota la direcció del professor i coordinada per Núria Altarriba, directora de la Unitat Bibliogràfica, per part de la BC.

L'esquema dels llibres, respectant les particularitats de cada cas, es basa en una estructura general de cinc capítols, tres dels quals contenen text i imatge, i els altres dos, fitxers audiovisuals o de so principalment:

1. Introducció escrita, acompanyada d'imatges, sobre la matèria del fons o col·lecció de la Biblioteca.
2. Entrevistes enregistrades en format audiovisual a diferents especialistes.
3. Selecció de fragments, lectures o cants, amb enregistraments audiovisuals o de so inclosos.

4. Selecció de peces destacades de la BC amb il·lustracions i comentaris.
5. Recull de bibliografia i recursos sobre la matèria.

La incorporació de continguts audiovisuals, de so, galeries d'imatges, enllaços o altres elements aporta dinamisme a les obres. La gestió de cada número significa un volum mitjà aproximat de text d'entre 15.000 i 20.000 paraules (vora 240 pàgines), uns 5 fitxers audiovisuals; entre 5-10 fitxers de so; unes 150 imatges amb la corresponent citació i peu d'imatge, unes 145 referències bibliogràfiques i uns 130 enllaços que solen encaminar a catàlegs o repositoris digitals.

Fins ara la col·lecció compta amb set títols (cinc dels quals tenen versió en anglès, inclosos els vídeos subtítulats) en els quals han col·laborat nou autors, un traductor, s'han enregistrat trenta-dues entrevistes i sis interpretacions musicals, a més dels enregistraments de lectures de textos.

Els llibres coordinats per la Biblioteca de Catalunya són supervisats pel Gabinet Tècnic del Departament de Cultura i publicats per l'Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions de la Generalitat (EADOP) amb la col·laboració de l'empresa OhDigital <<http://www.ohdigital.cat/>> per al disseny, muntatge i enregistraments. Cadascun dels llibres ha comptat amb la col·laboració de nombroses institucions i persones, sense les quals no hauria estat possible assolir els mateixos resultats.

2. El procediment

Antoni Rossell dirigeix la col·lecció i presenta anualment les propostes de publicacions i dels especialistes per fer-se'n càrrec i, un cop valorades i acceptades per la Direcció de la BC, s'inicien diferents fases:

2.1. Encàrrec d'elaboració de continguts textuals i audiovisuals d'acord amb el projecte de la col·lecció

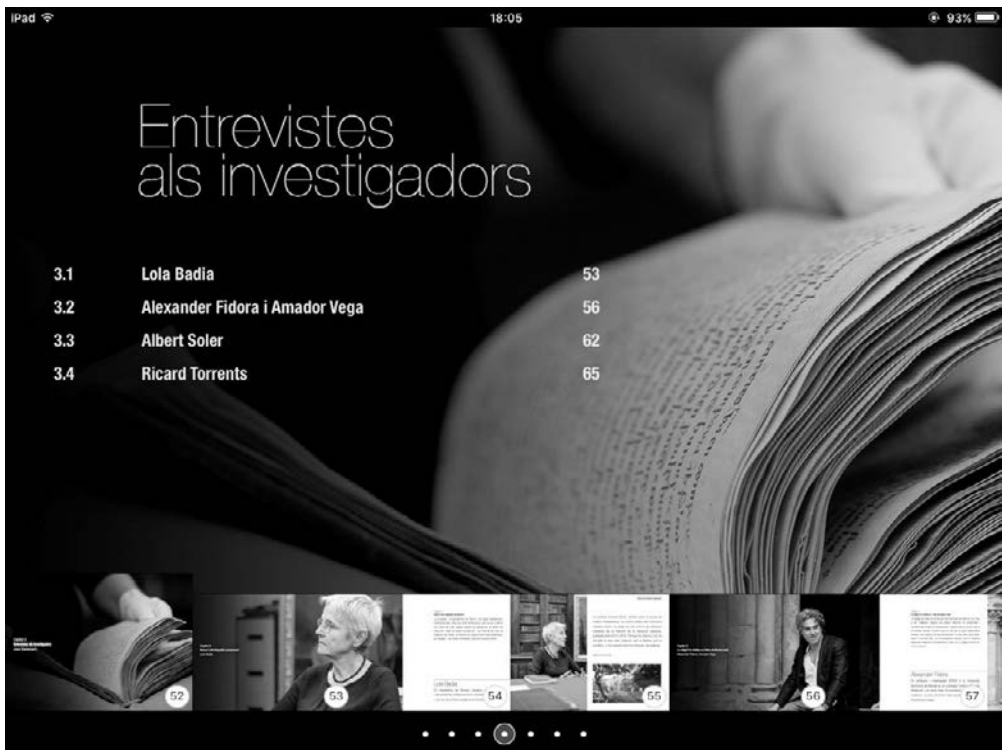
Es defineix l'esquema de continguts, la metodologia de treball i el calendari.

2.2. Recepció dels materials, revisió, unificació d'estil i gestió de permisos

A partir dels continguts rebuts se'n fa una primera anàlisi: estructura, estil, imatges per il·lustrar el llibre, ús o realització de transcripcions o possibles elements interactius. S'elabora una previsió de totes les gestions (disponibilitat digital de les peces de la BC, localitzacions per filmar, gestió de permisos, etc.).

2.3. Elaboració d'esbossos de maqueta i revisions

Per maquetar els continguts cal completar accions bàsiques com ara la revisió lingüística general, la unificació d'estil (normalització de noms, títols, llocs o entitats), la gestió de les imatges (identificació, cerca, format, mides requerides, drets), l'elaboració de les citacions dels peus d'imatge, la confecció d'elements interactius (mapes, imatges o gràfics), la incorporació d'enllaços, la gestió de drets de propietat intel·lectual de continguts (fragments, música o imatges) quan escaigui i, finalment, la revisió bibliogràfica per adequar-la a les normes d'estil. La comunicació amb els autors i el director de la col·lecció és fonamental per consensuar les modificacions oportunes.

2.4. Preparació dels enregistraments audiovisuals o de so

La filmació de les entrevistes, a càrrec d'Oh-Digital i gestionada per la coordinadora de la col·lecció, se sol fer en espais històrics o relacionats amb els continguts del llibre. Cada entrevista generarà un fitxer audiovisual de 4-5 minuts en format de sortida MP4 en una resolució estàndard. Els vídeos que s'incorporen en els llibres mostren els moments més destacats de l'entrevista. Aquest és un factor innovador dels llibres i requereix tenir cura d'aspectes com la gestió de la localització (cal fer una visita prèvia per comprovar la il·luminació, el so ambiental o la imatge visual i conèixer les condicions de cada entitat); la coordinació de l'equip per fer l'enregistrament; la filmació de les entrevistes; la gestió de drets de propietat intel·lectual i d'imatge, la forma dels crèdits o la selecció musical (preferentment en domini públic o enregistrada expressament per al llibre). El programari permet oferir una navegació compacta de tots els continguts a través del llibre descarregat. De moment, no es publiquen solts, a través del canal YouTube de la BC perquè quedarien aïllats del seu context.

2.5. Maquetació definitiva i publicació a les plataformes iOS (Apple), Google Play (Android). Catalogació i emmagatzematge al servidor del Departament de Cultura (DRAC) i repositori COFRE de la Biblioteca de Catalunya

S'utilitza el programari d'edició de llibres d'Apple, que permet l'obtenció de la primera versió per als seus dispositius, i a partir d'aquesta es genera la versió per a dispositius Android. Els llibres es localitzen a través de les plataformes Apple Books i Google Play, són de descàrrega lliure i d'accés perpetu des de qualsevol dispositiu. Per ara, no està prevista la visualització en streaming. Quan es disposa dels fitxers definitius es realitza la catalogació bibliogràfica i s'inicien els processos de càrrega al servidor del Departament de Cultura, Dades i Recursos en Accés Obert de Cultura (DRAC) <<https://drac.cultura.gencat.cat>>, al repositori COFRE per al Futur Recursos Electrònics (COFRE) de la BC per assegurar-ne la preservació permanent, i a la botiga virtual de la BC.

The Troubadours to Ausiàs March
Heritage of the Biblioteca de Catalunya

[cult_e]

A new collection of electronic books to read, look and touch culture from your tablet or smartphone.

cultura.gencat.cat/publicacions

iBookstore Google play

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Finalment es preparen els actes de presentació i difusió de les publicacions. I posteriorment es fa el seguiment de les descàrregues.

2.6. Sobre el procediment

Algunes de les fases mencionades anteriorment són similars a les de l'entorn analògic, tot i que en aquesta col·lecció la incorporació de fitxers de vídeo i so genera una dedicació específica i la composició final de tots els elements ofereix noves maneres de veure el patrimoni. Cal anotar que un factor que provoca incertesa és la inserció d'enllaços per facilitar la navegació, ja que tot i seleccionar fonts estables, s'han constatat canvis i truncaments amb el pas del temps.

De cara a les persones usuàries, la verificació de la navegació és fonamental per assegurar que els llibres, un cop descarregats en un dispositiu, tindran una bona comprensió. En el cas de les versions de traducció s'enceta un procediment més concís i tècnic.

3. Sobre avantatges i inconvenients del format digital

3.1. Difusió i accés

El format digital permet la difusió a través de les xarxes, no té fronteres i millora la recuperació dels continguts. Permet l'ús de fitxers audiovisuals o de so, al contrari dels llibres en suport paper, i dona un resultat força atractiu.

Aquesta col·lecció és gratuïta; per tant, el preu no suposa una barrera per als potencials lectors. En canvi, el fet d'haver-se de registrar en una de les dues plataformes de descàrrega (Apple o Google) pot limitar-ne l'accés. Per aquest motiu, s'elabora un fitxer PDF amb tots els fitxers audiovisuals i/o de so encastats

El format digital permet la difusió a través de les xarxes, no té fronteres i millora la recuperació dels continguts. Permet l'ús de fitxers audiovisuals o de so, al contrari dels llibres en suport paper, i dona un resultat força atractiu.

per facilitar-ne l'accés a qui ho necessiti des del lloc web de la BC o del Departament de Cultura, encara que resulti diferent del producte digital.

3.2. La inversió

El cost econòmic directe de la publicació d'un llibre electrònic és molt més baix que la producció d'un llibre en paper, a més de contribuir al respecte pel medi ambient. El cost indirecte, originat principalment pel temps de dedicació de persones de la BC o del Departament de Cultura potser equivalent, o fins i tot més elevat, ja que el temps esmerçat en els fitxers audiovisuals, de so o de revisió sobre el dispositiu també és significatiu. Els equipaments emprats per als enregistraments són senzills; en cas de potenciar millores, la despesa s'incrementaria.

3.3. La producció

El llibre electrònic permet fer actualitzacions durant el procés de producció i també posteriorment. Aquest avantatge facilita la integració de dades d'última hora i també rectificacions ocasionals durant el desenvolupament final del llibre. La forma de producció és molt àgil, perquè permet a cada moment veure el progrés de la publicació.

De cara als usuaris es procura comprimir al màxim els fitxers per facilitar l'agilitat de la descàrrega completa del llibre.

3.4. La permanència

Aquesta col·lecció ha complert cinc anys, un temps suficient per valorar-ne l'evolució i ús. En aquest període ha calgut fer actualitzacions de programaris. Pel que fa als continguts en general, l'accés s'ha mantingut estable i consultable, llevat dels enllaços, punt no resolt encara a la xarxa.

4. Conclusió

Aquesta col·lecció assoleix l'objectiu de difondre els fons i col·leccions de la Biblioteca de Catalunya a través de la xarxa en un nou format, mantenint el rigor i oferint un producte divulgatiu a la vegada. Les dades d'ús són positives i solen créixer amb la realització de noves accions o esdeveniments, com ara, la presentació d'un nou títol publicat.

Les descàrregues de la col·lecció se situen al voltant de 4.500, amb una mitjana de vora 400 per llibre, tot i que hi ha el cas del títol *Ramon Llull a la Biblioteca de Catalunya* que supera el miler. Si es compara amb la tirada estàndard d'una publicació en paper (uns 500 exemplars), es constata que la col·lecció digital té força èxit, tenint en compte que es tracta d'obres especialitzades.

Com a aspecte positiu, en relació amb els continguts, es pot concloure que han despertat interès i han afavorit el coneixement de les col·leccions de la BC en nous entorns; per tant, les possibilitats de preparar nous projectes per explorar el patrimoni de la BC són àmplies i diverses.

En relació amb els factors tècnics serà inevitable fer actualitzacions amb el pas del temps. Caldrà estar amatent a l'aparició de nous dissenys de format i sistemes eficients de visualització i descàrrega i veure noves opcions i formats de l'entorn digital, un món viu i en evolució contínua. En resum, la col·lecció de llibres electrònics ha suposat un repte i una bona experiència per divulgar els fons de la BC.

Com a aspecte positiu, en relació amb els continguts, es pot concloure que han despertat interès i han afavorit el coneixement de les col·leccions de la BC en nous entorns; per tant, les possibilitats de preparar nous projectes per explorar el patrimoni de la BC són àmplies i diverses.

Annex

Relació de títols (per ordre de número de la col·lecció):

Les Cròniques catalanes [Recurs electrònic] / coordinació de l'obra: Núria Altarriba; coordinació d'entrevistes i selecció de recursos: Almudena Blasco Vallés; [síntesi i bibliografia de les cròniques: Tània Alaix i Gimbert]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: Biblioteca de Catalunya, 2015. (Escrits i memòria; 1).
<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cjk8/alma991003189319706717>
[Consulta:10/08/2021]

Ramon Llull a la Biblioteca de Catalunya [Recurs electrònic] / textos i entrevistes: Joan Santanach; coordinació de l'obra: Núria Altarriba; documentació: Tània Alaix i Gimbert. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: Biblioteca de Catalunya, 2016. (Escrits i memòria; 2).
<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cjk8/alma991010960529706717>
[Consulta:10/08/2021]

Música i litúrgia medieval a la Biblioteca de Catalunya (s. IX-XIII) / textos: Maria InconronataColantuono; entrevistes: Maria InconronataColantuono i Antoni Rossell; coordinació de l'obra: Núria Altarriba. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: Biblioteca de Catalunya, 2016. (Escrits i memòria; 3).
<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cjk8/alma991005578379706717>
[Consulta:10/08/2021]

Dels trobadors a Ausiàs March: el patrimoni de la Biblioteca de Catalunya / textos i entrevistes: Anna Alberni; coordinació de l'obra: Núria Altarriba. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: Biblioteca de Catalunya, 2017. (Escrits i memòria; 4).
<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cjk8/alma991005957939706717>
[Consulta:10/08/2021]

Felip Pedrell a la Biblioteca de Catalunya / textos i entrevistes: Francesc Cortès; coordinació de l'obra: Núria Altarriba. Barcelo-

na: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: Biblioteca de Catalunya, 2017. (Escrits i memòria; 5).

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991006922769706717>

[Consulta:10/08/2021]

Mistral a Catalunya / textos i entrevistes: Antoni Rossell i HélèneRufat; coordinació de l'obra: Núria Altarriba. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitatde Catalunya: Biblioteca de Catalunya, 2018. (Escrits i memòria; 6).

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991008002139706717>

[Consulta:10/08/2021]

El Patrimoni gastronòmic català i la seva cuina / textos i entrevistes: Antoni Riera i Melis, Joan Santanach i Suñol; coordinació de l'obra: Núria Altarriba. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: Biblioteca de Catalunya, 2020. (Escrits i memòria; 7).

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991012099739706717>

[Consulta:10/08/2021]

Relació de títols disponibles en anglès, traduïts per James Thomas:

The Catalan Chronicles.

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991012695739706717>

[Consulta:10/08/2021]

Ramon Llull in the Biblioteca de Catalunya.

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991010960529706717>

[Consulta:10/08/2021]

Music and Medieval Liturgy in the Biblioteca de Catalunya (IX-XIII centuries).

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991012694669706717>

[Consulta:10/08/2021]

TheTroubadours to Ausiàs March.

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991008002339706717>

[Consulta:10/08/2021]

Mistral in Catalonia.

<https://explora.bnc.cat/permalink/34CSUC_BC/4cja8/alma991011218849706717>

[Consulta:10/08/2021] ■

Experiències

#InflatDeCiència,
la divulgació científica
en format vacances

Montserrat MONGE
Biblioteca de Ciència i Tecnologia
de la Universitat Autònoma
de Barcelona
montse.monge@uab.cat

Article rebut al març del 2021;
revisat a l'abril del 2021.

#InflatDeCiència, la divulgació científica en format vacances

Introducció

Normalment al llarg del mes de maig, a la Biblioteca de Ciència i Tecnologia de la UAB (en endavant BCT), es prepara la performance d'estiu, que pretén incentivar la lectura del fons de divulgació científica entre el final del curs acadèmic i el començament del següent, i que pot estar, o no, vinculada a alguna efemèride. Sense anar més lluny, l'any 2019 es va inspirar en tres commemoracions: els 150 anys de la publicació de *Vingt mille lieues sous les mers* de Jules Verne (20-3-1869), els 200 anys del naixement de Narcís Monturiol (1819-1885), i els 50 anys de l'arribada de l'home a la Lluna (21-7-1969) (<<https://ddd.uab.cat/record/204511>>).

El fons de divulgació científica de la BCT ha assolit un nombre de préstecs al voltant dels 40-50 llibres mensuals (i augmenta, en el millor dels casos fins al doble, en el període estival), d'un total aproximat de 1.850 llibres disponibles. L'èxit d'aquest gènere, en el nostre cas, depèn dels esforços esmerçats a reubicar el fons a l'entrada de la Sala General, a fer-lo visible entre tots els manuals de la bibliografia de curs. I, també, en el plaer de vagarejar pels prestatges i deixar-se captivar per aquell llibre que et sedueix només de tocar-lo amb la punta dels dits..., segons diuen els que ja ho han provat i continuen repetint!

Així que, com dèiem, en condicions normals, passada la Setmana Santa, els companys de la BCT farien una pluja d'idees i començarien a fantasiejar, a dissenyar mentalment els escenaris. En condicions normals, sí. Però el 2020 no ha estat precisament com els anteriors. Ha calgut imaginació més que mai, i portar la presència de la divulgació científica, més que mai també, al món digital, a través del web Ciència per llegir <<https://pagines.uab.cat/cienciaxllegir/>> i de les xarxes socials. Perquè la campanya *Infla't de Ciència!* ha estat la primera de la BCT pensada i creada exclusivament i única per als internautes, tots i cadascun, tant si pertanyien a la comunitat UAB com si no.

El 2020, hem deixat aparcar les manualitats, el reciclatge de materials de rebuig i les eines DIY per centrar-nos en el disseny de continguts, en la paraula escrita, en com traduir l'emoció del coneixement en imatges captivadores per a tot aquell que s'acostés al nostre espai de ciència i divulgació. I com a experiència professional ha estat un repte magnífic i, alhora, summament gratificant.

1. Com sorgeix *Infla't de Ciència!*

La idea d'una campanya tal com la coneixíem fins al març del 2020 a la BCT no anava enlloc. L'esclat de la pandèmia, el confinament, les restriccions de mobilitat i el tancament de serveis com ara el de la mateixa Biblioteca presencial, hi jugaven en contra i ens abocaven a una realitat que s'obstinava a deixar-nos fora de joc.

Amb tot, per inèrcia i perquè som de costums fixos, ens reunim per parlar-ne. Duem anotada a la llibreta la idea de tirar endavant i, al costat, l'ombra que ens envolta. I, en retrobar-nos per videoconferència, tot l'equip que creem les campanyes de difusió sentim la necessitat de revoltar-nos, de no deixar-nos vèncer per les circumstàncies. No podem donar vida a una campanya presencial al vestíbul ni als aparadors de la BCT, basada 100% en el nostre fons en paper. I, alhora, ens volem reivindicar com a éssers creatius i decidim apostar per l'aventura digital, no pensant gaire en l'èxit basat en xifres estadístiques sinó més aviat en el repte que suposa posar-nos a fer alguna cosa que no hem fet mai.

A què ens enfrontem? Quins són els factors que ens juguen en contra? El més important, sobretot en el nostre cas: no hi haurà aparador,

ni performance, ni cap difusió presencial, la qual cosa ens fa ser relativament pessimistes respecte a la repercussió que, a priori, pot tenir la campanya entre els nostres usuaris potencials. Penseu, a més, que la divulgació científica no entra en cap pla d'estudis de grau o de màster. En segon lloc, la Biblioteca i, per extensió, el Servei de Biblioteques de la UAB (en endavant SdB), no disposa de gaires recursos bibliogràfics electrònics de divulgació científica i, per tant, som inexperts en la creació de continguts d'aquesta mena. I per últim, ens pot penalitzar el cansament tecnològic que comencem a patir tots plegats com a internautes connectats *full time*.

I quins són els punts a favor que ens fan arriscar-nos i ser valents? Sens dubte, i principalment, l'espai web de *Ciència per Llegir* <<https://pajines.uab.cat/cienciapergir/>>, creat per donar visibilitat al reduït i poc conegut fons divulgatiu que han anat reunint els departaments de qualsevol manera. En els darrers anys, ha esdevingut un recurs electrònic on la Biblioteca hi aboca tot el que té a veure amb la promoció de la divulgació científica (incloses les exposicions) i s'ha consolidat com un lloc web de referència d'aquesta matèria.¹

S'hi han de sumar, també: a) la possibilitat d'accedir als fons bibliogràfics i audiovisuals oferts per diferents plataformes (eBiblio, YouTube, Open Culture, etc.) o bé subscrietes pel Servei de Biblioteques (eLibro), i b) la mateixa dependència tecnològica que ha motivat i obligat tant les institucions com els particulars a adaptar-se per mantenir-se actius. I la BCT vol ser-hi present també digitalment!²

D'aquesta manera, tot i les mancances, tot i la situació de crisi, però amb la millor de les predisposicions, entomem el repte. L'equip que treballa en el muntatge d'exposicions i els

1. Per exemple, el professor Julio Pérez inclou el web *Ciència per Llegir* com a guia de lectura a l'assignatura que imparteix en el Postgrau en Prescripció Lectora de la UB.
2. Davant el tancament facultatiu de la UAB a mitjans del mes de març del 2020, el Servei de Biblioteques va contribuir al manteniment de serveis de la universitat a distància, facilitant el màxim d'informació possible a través de les xarxes socials, responnent els correus de les bústies institucionals, el Whatsapp, el servei Pregunt@, i garantint als usuaris l'atenció virtual.

encarregats de les xarxes socials de la BCT sumem esforços i, entre abril i maig, embastem un projecte basat en quatre eixos principals:

- Selecció de plataformes bibliogràfiques i audiovisuals gratuïtes.
- Cerca de temes d'actualitat, més enllà de la covid-19.
- Recomanació de YouTubers de l'àmbit científic, i
- Tria de recursos sobre il·lustració científica i d'escacs, amb molta presència a la xarxa i prèdica entre els habituals de la BCT.

Tot a través de l'entorn conegut de *Ciència per llegir*, amb l'objectiu d'informar, entretenir i formar. I sota el nom comú d'*Infla't de Ciència!*, denominació que convida a l'acció, a exclamar la llibertat del mateix usuari/lector a respirar el seu temps de lleure, i si és amb ciència, millor. La ciència, el nostre senyal d'identitat, la clau de volta entorn de la qual giren totes les activitats promogudes per la BCT. Una ciència en format vacances, però igual de rigorosa.

Figura 1. Imatge oficial de la campanya engegada a l'estiu del 2020 per la Biblioteca de Ciència i Tecnologia.

La campanya *Infla't de Ciència!* ha estat la primera de la BCT pensada i creada exclusivament i única per als internautes.

2. La campanya

“Ens ha canviat la vida... i de quina manera! Els nostres plans, els que cadascun de nosaltres tenia en començar el 2020, han girat cua. I, únicament els més resistents, els plans amb mascareta i a la distància mínima obligatòria, han sabut adaptar-se als nous temps. Així que ja podem respirar tranquils, tornem a tenir plans. I la ciència no hi pot faltar. Aquesta temporada, la millor divulgació científica la gaudiràs d'una altra manera, més virtual, més d'estar per casa, però sorprenent i imaginativa com mai”. Així arrencava *Infla't de Ciència!* al web <<https://pagines.uab.cat/cienciaxllegir/inflat-de-ciencia>>, i també al Twitter de la Biblioteca el dilluns 8 de juny del 2020 <<https://twitter.com/Bctuab/status/1269950584880316416>>.

La campanya de comunicació, més que mai, volia fidelitzar els usuaris de la BCT i, alhora, captar adeptes arreu del territori, sense por, aportant el que la biblioteca sap fer millor, partint del seu fons divulgatiu en paper (novament disponible tot el mes de juny, malgrat que només es van reobrir pel servei de préstec i atenció a l'usuari les biblioteques d'Humanitats i de Ciències de la Comunicació ubicades al campus) i sumant els recursos i les eines necessàries per continuar gaudint des de casa de la millor divulgació científica en tots els seus formats, i la il·lustració científica i els escacs, les dues temàtiques que destaquen a la BCT entre les altres de la UAB.³ I això és el que més vam potenciar.

3. La Biblioteca ha organitzat diverses exposicions sobre il·lustració científica (*Premi Il·lustraciencia 5*—octubre de 2017—, o *La il·lustració científica com a eina de transferència de coneixement*—febrer de 2015—) i ha estat pionera en el campus de la UAB en instal·lar al vestibul taulers d'escacs d'ús lliure. Al novembre del 2019 va organitzar el I Torneig d'escacs de la Biblioteca de Ciència i Tecnologia.

I com es concreta aquest *Infla't de Ciència!*? Amb el disseny de la pàgina web, la cura de continguts, i la difusió a través de les xarxes socials.

La pàgina web es divideix en una sèrie d'apartats sobre els quals es fa la selecció i la difusió:

- Lectures recomanades pels mateixos lectors de divulgació científica.
- Plataformes de llibres i materials audiovisuals, amb la descripció del que es pot trobar a cadascuna.
- Temes d'interès, per llegir i aprendre, que van quedar eclipsats davant la importància de la covid-19, com ara els microplàstics, la nanotecnologia o els aliments transgènics.
- YouTubers seleccionats, d'àmbit nacional i internacionals, especialitzats a divulgar la ciència “a la seva manera”.
- Il·lustració científica, amb una selecció d'il·lustradores i il·lustradors amb treball publicat en obert, lectures recomanades, recursos en línia gratuïts i recursos d'aprenentatge.
- Escacs, amb la relació de plataformes per jugar-hi de franc, lectures recomanades i recursos d'aprenentatge.

El primer apartat —el de la prescripció lectora— es fa en col·laboració amb els mateixos lectors del gènere i de forma desinteressada. Alguns són divulgadors científics i d'altres professors, companys bibliotecaris del Servei de Biblioteques o usuaris de la BCT, tots ells amants de la millor divulgació i que ens ofereixen les seves opinions sobre els llibres que més els han fet gaudir.

En el cas dels divulgadors i el professorat, la BCT convida a participar en la campanya els lletraferits declarats, amb un ampli ventall de noms i de disciplines, per tal d'oferir àmplies opcions per triar. A més, sempre és interessant saber què llegeix una especialista en robòtica com la Carme Torras (cap de recerca a l'Institut de Robòtica i Informàtica Industrial (CSIC-UPC)) o un neurocientífic com Ignacio Morgado (catedràtic de Psicobiologia a l'Institut de Neurociències i la Facultat de Psicologia de la UAB), més enllà del seu camp de recerca.

Infla't de Ciència! és ara l'etiqueta #InflatdeCiència.

I per ampliar l'experiència lectora, de cada llibre s'ofereixen més recursos sobre l'autor, altres lectures relacionades amb la temàtica de la qual s'està parlant, articles científics aptes per a tots els públics, documentals, pel·lícules, i més. I sempre, o gairebé sempre, recursos de lliure accés i gratuïts.

3. La difusió

Infla't de Ciència! és ara l'etiqueta #InflatdeCiència i escampem per la xarxa el flotador surrant per l'aigua de la piscina i la noia que llegeix a la vora, asseguda al terra de fusta. Un cop fixada la imatge al Twitter de la BCT a partir del 8 de juny, tot comença a rodar. La comunicació de la campanya es concentra escassament en dos mesos i, partint de la pàgina web pròpia <<https://pagines.uab.cat/cienciaxllegir/inflat-de-ciencia>> —el nostre veritable aparador— ocuparà la gran part de les piulades del compte @Bctuab <<https://twitter.com/Bctuab>>, i es replicarà a les xarxes socials (Twitter i Instagram) i amb una notícia al web del Servei de Biblioteques, fins al 31 de juliol i sense planificar ni executar cap patrocini de pagament.

En aquests escassos dos mesos d'intensa promoció, la nostra estratègia desvetlla i comunica el contingut reunit a la pàgina web: es presenten els nostres lectors de divulgació, les seves opinions sobre les lectures que recomanen, s'intercalen els recursos sobre divulgació, sobre il·lustració científica i escacs. Per reforçar el missatge de la campanya, es crea un vídeo animat on el protagonista posa les seves il·lusions a l'estiu que ve, però la pandèmia li esborra el somriure de la cara. Pensar en què hauran inventat els de la biblioteca i l'aire revitalitzador de la ciència, li retornen les ganes pel temps d'oci <<https://www.instagram>.

com/p/CBV2BSBo3N1/>. En paral·lel també, durant el mes de juliol i concretament a través del compte d'Instagram del Servei de Biblioteques, proposem als usuaris que comparteixin els seus racons de lectura. El missatge inicial serà: "Alguns amics de la #bibcienciatecnologiaub fa dies que practiquen les recomanacions d'InflatDeCiència i ens han compartit els seus racons de #lectura. L'Anna s'acosta fins al mar en acabar la jornada de teletreball. I la Carla va al passeig fluvial, diu que el vol de les aus li fa venir ganes d'endinsar-se encara més en la #natura. En Lluís i la Sara porten les criatures a la muntanya i sempre troben moments de diversió a prop dels llibres. I el Xavi, amb el permís dels seus companys de pis, s'ha muntat un raconet esplèndid des d'on gaudir de la #poesia de la #ciència! I tu? On t'escapes a #llegir? Fes servir #AquíMinflodeCiència i ensenyà'ns aquest lloc tan especial". Amb l'etiqueta #AquíMinflodeCiència els busquem, però nosaltres mateixos, el personal que integra la BCT, participem activament en la campanya mostrant els nostres racons favorits i les nostres lectures estiuenques; inclús alguna canalla es deixa fotografiar llegint i jugant amb els llibres. Podeu veure les contribucions a <<https://www.instagram.com/p/CCL2fFahcBJ/>>

Figura 3. Posant l'accent en els hàbits lúdics i lectors de nens i nenes, es pretén captar l'atenció dels pares per incentivar les activitats en família.

D'aquesta manera, entre juny i juliol del 2020, la idea divulgativa de la BCT complementa la resta d'iniciatives virtuals que proliferen arreu per captar l'atenció d'un públic necessitat d'estímul. Què ens diferencia de la resta? La nostra voluntat de fer créixer la comunitat interessada en la ciència, sense sacrificar ni una mica de coneixement, qualitat o entreteniment.

4. Resultats i conclusions

L'anàlisi posterior a la campanya, centrada en els mesos de juny, juliol i agost, s'ha fet a partir dels dos eixos que la vertebraven. Per una banda, les consultes al web de Ciència per llegir on estaven allotjats els continguts d'*Inflat de Ciència!* i, per l'altra, l'impacte i la interacció que ha generat la difusió de la campanya a través de les xarxes socials i la notícia al web del Servei de Biblioteques.

En relació amb el primer punt, s'han comptabilitzat 484 usuaris que han consultat el web d'*Inflat de Ciència!*, on destaquen els 88 que

Figura 2. Entre els racons de lectura dels que formem la BCT triomfen els balcons i terrasses.

Nosaltres mateixos, el personal que integra la BCT, participem activament en la campanya mostrant els nostres racons favorits i les nostres lectures estiuenques.

ho han fet durant el mes d'agost en què no hi va haver cap difusió. Si comparem les dades amb les del mateix període del 2019, obtenim un increment del 38%, amb una mitjana de consulta de set minuts, la qual cosa ens fa pensar que el contingut els resultava prou atractiu. Quant a les pàgines més visitades, aquestes han estat: «Infla't de ciència», «Les recomanacions dels lectors», «Il·lustrant la ciència», «Fent divulgació científica a través de YouTube» (més al juny) i «Recursos d'accés gratuït en el camp dels escacs» (més al juliol). Els visitants també van aprofitar la seva estada per mirar altres pàgines que no formaven part de la campanya, com ara «Amb nom propi» <<https://pagines.uab.cat/cienciaxllegir/content/amb-nom-propi>>, on es poden trobar els divulgadors de referència de la secció física de *Ciència per llegir* de la biblioteca.

En relació amb la difusió de la campanya a través de les xarxes socials, destaquem primerament els resultats obtinguts en el Twitter de la BCT, on s'ha registrat un increment de visites del 78%, fet que el consolida com un dels canals més eficaços en relació amb la nostra audiència. Les piulades amb més interaccions van ser els fils dedicats a les opinions dels nostres lectors. Concretament, el fil protagonitzat per les professores Carme Torres i Gemma Marfany es va convertir en el més destacat del mes de juny amb quasi 4.000 impressions.

Si parlem d'Instagram, també la publicació que informava sobre qui eren els lectors que recomanaven lectures a l'estiu va ser un dels més visitats, amb 190 reproduccions. I en general, els altres il·lustrats amb vídeos, com

l'animació creada especialment per reforçar la campanya o aquell d' #AquiMinflodeCiència que mostrava els racons de lectura del personal de la BCT, amb 190 i 211 reproduccions respectivament. Si es té en compte que aquest canal és compartit per totes les biblioteques del Servei i que les publicacions que fan referència a la BCT no acostumen a assolir més enllà de 40 likes, les xifres obtingudes amb les publicacions sobre *Infla't de Ciència!* ens han donat visibilitat i han fet créixer la nostra repercussió en aquesta xarxa. Quant al nombre de visites que ha rebut la notícia de la campanya al lloc web del SdB ha estat de 118 en quasi un mes, fins que va deixar de formar part dels destacats.

En resum, des de la Biblioteca valorem molt positivament l'impacte que ha generat la nostra primera experiència 100% virtual. Els continguts que es van crear, i que segueixen disponibles, no caduquen i es continuen promovent i ampliant. I, per tant, no es tracta d'un èxit aïllat sinó d'un punt de partida per anar dotant els nostres usuaris i lectors de més continguts digitals de suport a la divulgació científica. De la mateixa manera que entenem *Ciència per llegir* com una cosa dinàmica, viva i en constant renovació, aquestes pàgines també poden esdevenir referents en aquest àmbit.

La prova viscuda i, en especial, l'assoliment del repte que les companyes i els companys de la BCT ens vam marcar des del començament són el que realment mesura la nostra iniciativa. Els resultats ens animen a continuar creixent per esdevenir un referent per als nostres seguidors, amants del gènere, i donar aquest retorn a la societat sense limitar-nos a la comunitat UAB.

Allò que defineix la divulgació científica és el contingut, més enllà del suport, i aquesta campanya ens ha demostrat que en el món digital es poden multiplicar les vies de difusió i arribar a molt més públic. Però el que més valorem d'aquesta experiència en concret és el fet d'haver pogut posar en valor els autors i, a

més, poder-hi establir un diàleg que pugui fer de pont entre escriptors/escriptores i lectors/lectores.

L'evolució de la pandèmia i el procés de vacunació seran els únics agents que determinaran una futura aventura digital i física, alhora, de prescripció lectora. La BCT no descarta cap escenari, confiem tant en el nostre potencial virtual com en el presencial.

I just acabem d'estrenar la primavera, alguns de nosaltres ja rumiem en com plantejar la propera campanya estiuenca.

Si passeu a veure'ns per *Ciència per llegir*, en tindreu la resposta! ■

No es tracta d'un èxit aïllat sinó d'un punt de partida per anar dotant els nostres usuaris i lectors de més continguts digitals de suport a la divulgació científica.

Experiències

Litterarum digital o com transformar un festival a mode streaming

Albert PUJOL

Director de Litterarum Móra
d'Ebre (2004 - 2020)
info@cadut.net

Article rebut a l'abril del 2021;
revisat al maig del 2021.

Litterarum digital o com transformar un festival a mode streaming

Mentre escric aquest article tinc realment els pèls de punta recordant, un any després, aquells moments quan, en només cinc setmanes, en plena pandèmia i confinats al cent per cent a casa, se'ns va acudir donar-li la volta i preparar una edició diferent de la fira d'espectacles literaris de Móra d'Ebre. Perquè ho sapiguen tot, us donaré els màxims detalls i sobretot us diré quines van ser les principals raons que ens van moure a fer-ho.

Per què Litterarum Digital Móra d'Ebre?

La situació d'excepcionalitat derivada del coronavirus SARS. COV-2, conegut popularment com a covid-19, que va fer iniciar un període de confinament obligatori a tota la població de Catalunya, l'Estat, Europa i gairebé tot el món, ens va fer debatre dins de l'equip de Litterarum Móra d'Ebre i de les entitats organitzadores què passaria en l'edició 2020, prevista i informada des de feia mesos per als dies 28, 29, 30 i 31 de maig d'aquell any.

D'entre les possibilitats que es van parlar durant el mes de març del 2020, la que més pes agafava era la de posposar la celebració presencial cap a la tardor, veient que diverses fires de programadors culturals així ho estaven fent. Després d'analitzar, durant el mes d'abril, les tendències en temes d'aforament en espais amb molt públic i les tendències en altres sectors, i veure que altres activitats culturals d'abast local i nacional s'estaven anul·lant per la incertesa, l'equip de Litterarum Móra d'Ebre, amb la direcció de la Institució de les Lletres Catalanes i l'equip de govern de l'Ajuntament de Móra d'Ebre, va explorar una altra via possible: la digital.

Des d'aquell moment Litterarum Móra d'Ebre recupera diverses idees i possibilitats pensades en edicions anteriors per digitalitzar algunes de les activitats i per guanyar més participació, sobretot de programadors de lluny, i basa la seva proposta en el concepte de cultura digital.

Perquè la cultura digital?

La base teòrica del concepte ens porta a estudiar reflexions i definicions al voltant de:

1. Si entenem que la cultura és coneixement, és art, són creences, és llei, són costums i són tots els hàbits i les aptituds adquirides per l'ésser humà, podem entendre que la cultura digital inclou totes aquestes qüestions creades i les realitza en un format digital.
2. Apostar per la cultura digital és avui imprescindible si es vol estar al dia i que el sector no perdi cap tren. Només cal pensar com cal aplicar una planificació del món digital en el seu dia a dia empresarial i social.
3. Treballar en el sector dels espectacles i, més concretament, en els espectacles literaris ens porta a estudiar com la tecnologia ha impactat de manera molt significativa en les àrees culturals actuals. De fet, afecta ja la definició mateixa de bé cultural, posa en dubte tots els procediments actuals del sector i requereix noves maneres de relacionar-se amb aquells a qui es dirigeixen els productes i serveis que s'ofereixen.
4. Actualment, cal tenir en compte que l'usuari, el visitant, l'espectador o el client reclamen un nou paper més actiu i participatiu en la construcció i dinàmica de serveis culturals com la biblioteca, el museu, el teatre, l'auditori o la llibreria. Avui, més enllà dels productes culturals en si, es demanen experiències, tant físiques oferides en els espais tradicionals però reinventats, com digitals, a través de plataformes en línia, xarxes socials o realitat virtual accessibles tothora.
5. Finalment, cal tenir clar que les institucions i empreses culturals es troben, en aquest sentit, en un moment clau per treure partit d'aquest repte digital. La tasca de reinventar o innovar no és simplement una opció

Actualment, cal tenir en compte que l'usuari, el visitant, l'espectador o el client reclamen un nou paper més actiu i participatiu en la construcció i dinàmica de serveis culturals com la biblioteca, el museu, el teatre, l'auditori o la llibreria.

de rentada de cara, sinó que remou profundament els fonaments de la cultura i ha d'assentar-se sobre noves respostes a les preguntes de qui som, què volem ser, per què actuem i també a qui es dirigeix la nostra acció.

El concepte experiència digital entre artistes i professionals?

Una de les grans apostes de Litterarum digital va ser poder continuar potenciant la relació professional entre artistes professionals, que posen com a base dels seus espectacles la literatura catalana, i els programadors d'espais escènics públics i privats, festivals i activitats de promoció de la literatura catalana, entre d'altres.

La proposta digital exclusiva adreçada a aquests dos col·lectius va obrir la possibilitat d'establir preguntes i qüestions sobre els espectacles que es van mostrar per aconseguir-ne més detalls i analitzar-ne les possibilitats de contractació per part del programadors quan la situació ho permeti o fins i tot també en format digital.

El concepte experiència digital entre el públic general?

Una de les grans apostes a la qual no es volia renunciar era poder apropar la literatura catalana a escena a qualsevol persona i, per fer-ho, calia potenciar l'accés i la formació en les eines digitals per tal que ningú en quedés exclòs, fos d'on fos geogràficament, tingués o no molts coneixements tecnològics. També va ajudar molt a fer una bona reflexió el fet que a través d'aquestes eines digitals hi havia d'accedir públic familiar i havia d'utilitzar les més comunes, conegudes i senzilles. Així es va aconseguir que els interessats en les arts escèniques o l'art en general poguessin interactuar amb els artistes participants directament, sense filtres, i aconseguir així una sensació de proximitat molt alta.

Quins eren els objectius i com es van aplicar a la cultura digital?

Els objectius van ser els mateixos que formaven la base de Litterarum Móra d'Ebre: promocionar els espectacles professionals d'arrel literària en llengua catalana entre programadors i públic en general. Com a fira professional, i com sempre ha estat des dels seus inicis l'any 2008, tots els espectacles programats eren de caire professional i retribuïts seguint un model establert amb la Institució de les Lletres Catalanes i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Així, doncs, la proposta final escollida va ser la de fer l'edició 2020 en format digital durant els dies previstos inicialment, del 28 al 31 de maig, amb un programa on totes les activitats es van fer en format digital i sempre en directe, seguint

l'essència del programa d'actes dels darrers anys, encara que per motius obvis amb una reducció d'espectacles a causa de la situació social i cultural que teníem al març, abril i maig del 2020.

Per realitzar totes les activitats programades es va utilitzar l'aplicació catalana www.watchity.com. Com en les edicions presencials, les diverses activitats o bé estaven destinades exclusivament a programadors (de totes les tipologies) o bé eren obertes al públic en general, indicant-ne les edats recomanades corresponents.

Els canals d'informació de Litterarum Móra d'Ebre van ser les xarxes socials i el seu web oficial www.litterarum.cat, on es donaven tots els detalls actualitzats, informació molt detallada dels espectacles literaris i les activitats especials, com la Fira del Llibre Ebrenç i les activitats de presentacions de llibres, entrega de premis literaris, inauguració, etc. Totes cent per cent digitals.

Els programadors i els artistes van rebre, com sempre, un suport professional de gestió de les seves actuacions programades, i especialment es va potenciar la relació digital entre programadors i artistes en mode exclusiu per aconseguir una experiència tan propera com fos possible a la que seria en mode presencial.

Els programadors i artistes també van poder assistir a sessions especialment preparades per a ells, on es van exposar diversos temes professionals del món de l'espectacle literari en llengua catalana, amb la participació d'experts i representants de les iniciatives especials d'aquell 2020 que va permetre mirar les edicions del 2021 en endavant amb una altra mirada més digital. Es van posar persones i correus electrònics de contacte per resoldre qualsevol qüestió segons cada tipologia de perfil: programadors@litterarum.cat i/o artistes@litterarum.cat, segons cada cas.

Finalment, va caldre també fer un reforç del suport als mitjans de comunicació, i com sempre es va contractar un suport professional específic d'ajuda en la promoció que responia dubtes i temes per correu electrònic a través de comunicacio@litterarum.cat.

Fins aquí l'experiència digital de transformar de dalt a baix una activitat que fins al 2020 s'havia fet sempre presencial i que en 30 dies es va transformar en digital i, el més important, va aprofitar tota l'experiència acumulada i les sensacions positives que va causar perquè a partir de l'edició 2021 hi hagi una part digital a través de les xarxes socials per arribar al màxim nombre de persones possible. ■

Experiències

La literatura dels sentits

Mireia MUNMANY

Directora de projectes
d'Espais Escrits
mireia.munmany@espaisescrits.cat

Article rebut i revisat al març del 2021.

La literatura dels sentits

En aquests moments tan elevats d'incertesa la literatura és capaç de proporcionar-nos models d'explicació del món i, alhora, i sobretot, de nosaltres mateixos. Per tant, d'actuació. Per això, més que mai, cal donar-hi cabuda. La literatura ens pot eixamplar el món, ens pot fer entendre millor la nostra vida, a través d'altres vides. Llegir els clàssics és un valor segur. Per això, ja fa més de deu anys una colla de centres literaris aglutinats dins la xarxa de patrimoni literari català, Espais Escrits <<http://www.espaisescrits.cat/>>, va decidir posar en marxa el Mapa Literari Català <<http://www.mapaliterari.cat/>>, un web que geolocalitza la literatura catalana al món. La literatura dels nostres clàssics catalans al món.

L'objectiu del projecte és vetllar pel coneixement de la literatura dels nostres clàssics i evidenciar la importància del paisatge en el procés creatiu, ja que com argumentava Josep Pla: «El paisatge us fa comprendre la literatura, perquè la literatura és la memòria del paisatge en el temps» (*Cartes de lluny*, 1928). I és que des del naixement de la xarxa, l'any 2005, havien començat a aflorar, i la xarxa havia recopilat, rutes literàries dedicades als nostres autors que gaudien d'un cert públic. Recorreguts que transitaven per un paisatge que la literatura havia convertit en símbol. La idea, però, no era dinamitzar un territori concret, o no només, sinó percebre i entendre la literatura a través dels sentits. A través del llibre, a través de la casa on va néixer o viure l'escriptor, a través de les seves paraules recitades per un professional, a través dels seus paisatges, etc. I aquesta experiència és la que es va decidir portar al món digital amb l'ambició de fer arribar la literatura catalana a tot el món, ja que la tecnologia ens ho permetia. Va ser el 2006 quan es va gestar la idea i el 2010 quan es va donar a conèixer.

Actualment, en el Mapa Literari Català s'hi troben més de 2.500 fragments d'obres de la literatura catalana —escollits metòdicament per investigadors o professionals del centre literari que conserva i difon la memòria de l'autor a qui correspon el text—, ubicats al lloc del qual parlen o que els va servir de pòsit per escriure el que van escriure. Tots els textos estan degudament referenciats, ja que els fragments que s'hi troben són l'esquer, l'entrada a voler aprofundir en els nostres clàssics. Per això és tan important l'elecció del

L'objectiu del projecte és
vetllar pel coneixement de la
literatura dels nostres clàssics
i evidenciar la importància del
paisatge en el procés creatiu.

text i tot el contingut que l'acompanya. En el context, acompanyant el fragment de l'obra, s'intenta explicar, en cada cas, la relació concreta de la literatura i el paisatge. Sempre que és possible també va acompanyat de fotografies que t'ajuden a traslladar-te, més fàcilment, al lloc o a l'època descrita. A més d'haver-hi enllaços que et remeten a manuscrits o a versions musicades del poema, així com vídeos i locucions en què pots sentir recitar el mateix autor o bé el text per rapsodes professionals. Una colla d'estímul per convertir la navegació pel Mapa Literari Català en una experiència.

El Mapa Literari Català el pots utilitzar tant a casa com a l'exterior, ja que a través del seu format responsable s'adapta als diferents dispositius. Si decideixes sortir de casa, amb el mòbil a la mà, pots resseguir el traçat literari de molts autors tenint en compte la informació que et desvetlla el web. Visitar aquell paratge que li va robar el cor a Josep Carner. Descobrir un lloc tan emblemàtic com Montserrat a través de la veu de Jacint Verdaguer o Clementina Arderiu, entre molts d'altres poetes. O recórrer la zona geogràfica concreta que va inspirar Víctor Català, per exemple. Ser al lloc físic amb el Mapa Literari Català et permet llegir, veure, palpar, escoltar i degustar la literatura i el paisatge amb els teus propis ulls, influenciats pel què en van dir autors consagrats de la literatura catalana o bé dialogant-hi.

Si, en canvi, decideixes no sortir o no pots sortir de casa, et pots connectar al Mapa Literari Català a través de la pantalla i viatjar pel món

a través dels nostres escriptors. Descobrir Aurora Bertrana a la Polinèsia, Maria Antònia Salvà a Terra Santa, Mercè Rodoreda a Ginebra o Joan Sales a Mèxic. Així com resseguir les prop de 90 rutes literàries que hi ha. Escollir aquell autor que et captiva o aquell paratge que somnies i llegir-ne els fragments, cercar els manuscrits i l'obra completa. Obrir les fotografies, sentir les versions musicades o el text recitat, activar l'opció de Google Earth o Street View per ser-hi més present i un llarg etcètera de possibilitats que et dona la virtualitat. Viatjar arreu, a través la lectura i el mapa, sense moure't de casa.

Al capdavant, amb el Mapa Literari Català es vol gaudir i fer gaudir de la literatura catalana dels nostres clàssics. I res millor que fer-ho a través de l'experiència. Dels sentits. ■

Ser al lloc físic amb el Mapa Literari Català et permet llegir, veure, palpar, escoltar i degustar la literatura i el paisatge amb els teus propis ulls.

Experiències

**Avís per a navegants:
el canvi és l'única constant**

Teresa FÈRRIZ

Responsable de Nous Projectes
i directora del projecte Lletra,
d'estudi i difusió de la literatura
catalana a Internet.
Universitat Oberta de Catalunya
mferriz@uoc.edu
@TeresaFerriz

Article rebut a l'abril del 2021;
revisat al maig del 2021.

Avis per a navegants: el canvi és l'única constant

Mai se m'havia fet tan evident això com aquells primers anys que vaig començar a treballar *a i per a Internet* a les darreries de 1999. La “divulgació del coneixement” començava tímidament a desenvolupar-se amb les “noves tecnologies” (així en dèiem aleshores), però molt poca gent hi confiava i en sabíem ben poc. Cinc anys més tard, em trobava al Fòrum Barcelona 2004 on encara ens qüestionàvem la necessitat d'impulsar un format virtual paral·lel a l'exposició Veus. Sort en vaig tenir aleshores de la UOC i d'un grup de recerca sobre museografia virtual pioner en el seu moment, Museia, amb qui vaig poder realitzar un format digital de Veus, on hi havia més intenció que traça.

La Universitat Oberta de Catalunya, nascuda 10 anys abans a la xarxa, ja s'havia convertit en el millor camí que teníem moltes professionals de la cultura per començar a explorar les potencialitats de la xarxa. Amb Museia vaig seguir col·laborant-hi i de seguida vaig entomar l'encàrrec dels Estudis de Filologia Catalana per comissariar l'exposició digital “Catalunya des dels tròpics. L'exili català a Mèxic”, que es va presentar, dins d'un CD (!), a la Fira Internacional del Llibre de Guadalajara, amb el bo i millor de la cultura catalana, convidada especial a la FIL 2004.

La UOC, que a la seva missió fundacional ja indicava que naixia també per projectar la llengua i la cultura catalanes a Internet, de seguida va impulsar publicacions acadèmiques i digitals en català i un web temàtic dedicat als autors i les obres literàries catalanes que posava a l'abast de tothom bona part dels continguts que s'estudiaven a la Llicenciatura de Filologia Catalana.

Quan em vaig fer responsable del web de Lletra <<https://lletra.uoc.edu/>>, el darrer trimestre del 2004, cap departament universitari havia començat a oferir, en obert, continguts de la llicenciatura de Filologia Catalana. Calia visió i compromís de servei públic per adonar-se que la universitat havia de començar a dialogar en termes d'igualtat amb tot el sistema literari i cultural del país. Això, sense cap recança a perdre la legitimitat i el monopoli universitari, ho estava començant a fer la UOC, i això, sens dubte, era el més engrescador del projecte.

Calia visió i compromís de servei públic per adonar-se que la universitat havia de començar a dialogar en termes d'igualtat amb tot el sistema literari i cultural del país.

Cert que aleshores el nostre horitzó d'expectatives es limitava a aquella biblioteca infinita que Borges havia imaginat a "La biblioteca de Babel" i el millor dels mons possibles el visualitzàvem com una Internet convertida en la porta d'accés al coneixement universal. Caldria uns anys més per veure les altres potencialitats que ens permetrien anar construint la Internet literària catalana.

Lletra s'anava consolidant dins d'aquest marc, amb la lògica obligada del cànon acadèmic i el seu excel·lent posicionament als cercadors

que encara avui continua. Al cantó hi tenia el web de l'AELC <<https://www.escriptors.cat>>, nascut de l'associacionisme professional dels escriptors catalans. Tots dos espais van compartir el lideratge a la xarxa com a eines molt útils per a tothom que estudiava la literatura catalana, independentment del nivell educatiu, o simplement en volia saber més sobre els autors (gairebé tots homes) o les obres (les estudiades pels acadèmics fonamentalment).

El canvi era, però, ja l'única constant. Mentre Lletra apareixia sempre als primers resultats del cada cop més consolidat Google, l'emergència de les xarxes socials, lligades a rellevants canvis tecnològics, s'anava imposant i no érem conscients de com ho canviarien tot en pocs anys. Si la democratització del coneixement s'havia convertit en visió compartida per les institucions culturals que apostàvem per Internet, les xarxes socials van anar trencant monopolis i obrint espais de diàleg a multituds que fins aleshores no havien tingut cap canal de

comunicació massiva a l'abast. La mateixa naturalesa dels projectes digitals va canviar i vam començar a acceptar l'existència d'un beta permanent que cada cop mirava més les necessitats de les persones a qui ens adreçàvem i no tant les nostres pròpies, que en teníem i en tenim moltes com a institucions culturals.

Van anar passant els anys i Lletra va anar deixant de ser un web per convertir-se en una plataforma que posava la seva visibilitat, legitimitat, recursos i posicionament a la xarxa al servei d'iniciatives innovadores i singulars relacionades amb la literatura catalana, sorgides dels lectors i lectores més professionals, és clar, però també dels més amateurs, aquells que mai abans havien tingut "audiència". I això ho vam aconseguir convertint-nos en prescriptors de qualitat per al professorat i els estudiants de literatura, primer, i més tard en dinamitzadors i impulsors de nous projectes digitals que es feien realitat gràcies a equips transversals valents on no cabia mai l'"això no es pot fer". Amb totes aquestes i aquests professionals hem anat desenvolupant innovacions incrementals continuades mentre apreníem a treballar d'altra manera, amb el timó de l'autoaprenentatge continu i l'acceptació de la fal·libilitat individual lligada al necessari risc i l'assaig/error permanent.

Si l'Acadèmia m'havia ensenyat a ser rigorosa metodològicament per tal d'assolir l'objectiu, Internet em va mostrar que només el diàleg reptador, creatiu i generador amb les persones que podien i volien cooperar, ensenyava a caminar per nous territoris digitals on abundaven revolts i carreteres secundàries, cada cop més plenes de persones amb interessos, inquietuds, iniciatives singulars i molta, molta passió per construir nous projectes.

Un cop havíem trobat la nostra raó de ser, els projectes col·laboratius es van multiplicar i vam tenir la sort de copilotar, al costat de persones extraordinàries, molts formats singulars i pioners a Catalunya. Són els anys de Música de poetes, TopobioGrafies de l'exili català (el pri-

Al projecte Lletra hem apostat per ser confluència, transversalitat, cooperació i innovació digital.

mer cop que s'aplicava la georeferenciació a la literatura catalana, a partir d'una API de Google Maps), MestresClass, Viquilletra, Booktrailers, Argus i un llarg etcètera — sempre de la mà de qui en sabia més de cada àmbit, de cada tecnologia... Si navegueu pels nostres projectes digitals, no us oblideu de visitar els crèdits: allí hi trobareu una llista del bo i millor.

Aquests darrers anys ens hem centrat en les interseccions i les transversalitats entre la literatura i les altres disciplines artístiques al projecte Poesia Dibuxada, amb Catorze, i Massa mare, comissariada per la poeta Maria Cabrera i l'artista visual Raquel Tomàs. També seguim explorant les confluències entre la literatura i la salut a Teatre per prescripció facultativa, en col·laboració amb el Teatre Lliure, i Llegir abans de curar, amb les Biblioteques de Barcelona, Barcelona ciutat de la literatura i la Societat Catalana de Bioètica. Tot just aquest Sant Jordi 2021 impulsem la campanya Donants de veu <<https://lletra.uoc.edu/ca/projectes/donants-de-veu>> per promoure l'impuls del format audiollibre en català, de la mà d'una trentena d'institucions culturals i educatives de tot el nostre àmbit lingüístic. El format de la campanya es planteja com un repte de 100 dies de durada en què es llegiran en veu alta obres clàssiques lliures de drets i es publicaran a LibriVox per tal de ser visibles a la principal plataforma oberta d'audiol lectures. Ho hem plantejat com una acció reivindicativa de l'ús del català i de la lectura dels clàssics que formen part del nostre patrimoni literari i que, de ben segur, no tindran mai l'oportunitat de ser presents en projectes comercials.

Sempre treballant amb les institucions culturals capdavanteres a Catalunya, País Valencià i les Illes. Sempre aprenent les unes de les altres;

sempre dialogant des del convenciment que només la suma de persones i equips converteix els projectes en realment transformadors socialment i culturalment. Des que cap institució ni persona té el monopoli exclusiu del coneixement literari a la xarxa i la legitimitat s'ha de guanyar dia rere dia, al projecte Lletra hem apostat per ser confluència, transversalitat, cooperació i innovació digital.

Acarem els propers anys amb l'única certesa possible: el canvi és la nostra única constant i ens caldrà molta intel·ligència col·lectiva, passió i cooperació per continuar donant resposta als reptes presents i futurs de la nostra llengua, de la nostra literatura, de la nostra cultura i la nostra societat.

Des d'aquesta breu columna: gràcies per voler cooperar amb nosaltres en el nou projecte que els propers anys construirem juntes, aquell que ara només intuïm però acabarem fent realitat amb treball en equip i lideratge compartit. ■